

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC80 (82)

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2019

YEARBOOK

2019



ГОДИНА 10
БРОЈ 13

VOLUME X
NO 13

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**



**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019
YEARBOOK
2019**

**ГОДИНА 10
БР. 13**

**VOLUME X
NO 13**

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY**



ГОДИШЕН ЗБОРНИК ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

За издавачот:

вонр. проф. Драгана Кузмановска

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев

проф. д-р Лилјана Колева-Гудева

проф. д-р Виолета Димова

вонр. проф. Драгана Кузмановска

проф. д-р Луси Караниколова -Чочоровска

проф. д-р Светлана Јакимовска

доц. д-р Ева Ѓорѓиевска

Редакциски одбор

проф. д-р Ралф Хајмрат – Универзитет од Малта, Малта

проф. д-р Неџати Демир – Универзитет од Гази, Турција

проф. д-р Ридван Цанин – Универзитет од Едрене, Турција

проф. д-р Стана Смиљковиќ – Универзитет од Ниш, Србија

проф. д-р Тан Ван Тон Та – Универзитет Париз Ест, Франција

проф. д-р Карин Руке Бритен – Универзитет Париз 7 - Дени Дидро, Франција

проф. д-р Роналд Шејфер – Универзитет од Пенсилванија, САД

проф. д-р Кристина Кона – Хеленски Американски Универзитет, Грција

проф. д-р Златко Крамариќ – Универзитет Јосип Јурај Штросмаер, Хрватска

проф. д-р Борјана Просев-Оливер – Универзитет во Загреб, Хрватска

проф. д-р Татјана Ѓуришиќ-Бекановиќ – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора

проф. д-р Рајка Глушица – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора

доц. д-р Марија Тодорова – Баптистички Универзитет од Хонг Конг, Кина

доц. д-р Зоран Поповски – Институт за образование на Хонг Конг, Кина

проф. д-р Елена Андонова – Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија

м-р Диана Мистреану – Универзитет од Луксембург, Луксембург

проф. д-р Зузана Буракова – Универзитет „Павол Јозев Сафарик“, Словачка

доц. д-р Наташа Поповиќ – Универзитет во Нови Сад, Србија

проф. д-р Светлана Јакимовска, доц. д-р Марија Кукубајска, проф. д-р Луси Караниколова-Чочоровска, доц. д-р Ева Ѓорѓиевска, проф. д-р Махмут Челик, проф. д-р Јованка Денкова, доц. д-р Даринка Маролова, доц. д-р Весна Коцева, виш лектор м-р Снежана Кирова, лектор м-р Наталија Поп-Зариева, лектор м-р Надица Негриева, лектор м-р Марија Крстева

Главен уредник

проф. д-р Светлана Јакимовска

Одговорен уредник

доц. д-р Ева Ѓорѓиевска

Јазично уредување

Лилјана Јовановска

(македонски јазик)

лектор м-р Биљана Петковска, лектор м-р Крсте Илиев, лектор м-р Драган Донов
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Филолошки факултет

ул. „Крсте Мисирков“ 10-А п. фах 201, 2000 Штип Р. Македонија



YEARBOOK FACULTY OF PHILOLOGY

For the publisher:

Ass. Prof. Dragana Kuzmanovska, PhD

Editorial board

Prof. Blazo Boev, PhD

Prof. Liljana Koleva-Gudeva, PhD

Prof. Violeta Dimova, PhD

Ass. Prof. Dragana Kuzmanovska, PhD

Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Ass. Prof. Eva Gjorgjievska

Editorial staff

Prof. Ralf Heimrath, PhD — University of Malta, Malta

Prof. Necati Demir, PhD— University of Gazi, Turkey

Prof. Rıdvan Canım, PhD— University of Edrene, Turkey

Prof. Stana Smiljkovic, PhD— University of Nis, Serbia

Prof. Thanh-Vân Ton-That, PhD— University Paris Est, France

Prof. Karine Rouquet-Brutin PhD — University Paris 7 – Denis Diderot, France

Prof. Ronald Shafer— University of Pennsylvania, USA

Prof. Christina Kkona, PhD— Hellenic American University, Greece

Prof. Zlatko Kramaric, PhD— University Josip Juraj Strossmayer, Croatia

Prof. Borjana Prosev – Oliver, PhD— University of Zagreb, Croatia

Prof. Tatjana Gurisik- Bekanovic, PhD— University of Montenegro, Montenegro

Prof. Rajka Glusica, PhD— University of Montenegro, Montenegro

Ass. Prof. Marija Todorova, PhD— Baptist University of Hong Kong, China

Ass. Prof. Zoran Popovski, PhD— Institute of education, Hong Kong, China

Prof. Elena Andonova, PhD— University Neofit Rilski, Bulgaria

Diana Mistreanu, MA— University of Luxembourg, Luxembourg

Prof. Zuzana Barakova, PhD— University Pavol Joseph Safarik, Slovakia

Ass. Prof. Natasa Popovik, PhD— University of Novi Sad, Serbia

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD, Ass. Prof. Marija Kukubajska, PhD, Prof. Lusi

Karanikolova-Cocorovska, PhD, Ass. Prof. Eva Gjorgjievska, PhD, Prof. Mahmut

Celik, PhD, Prof. Jovanka Denkova, PhD, Ass. Prof. Darinka Marolova, PhD,

Ass. Prof. Vesna Kocева, PhD, lecturer Snezana Kirova, MA, lecturer Natalija Pop-Zarjeva,

MA, lecturer Nadica Negrievska, MA, lecturer Marija Krsteva, MA

Editor in chief

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Managing editor

Ass. Prof. Eva Gjorgjievska, PhD

Language editor

Liljana Jovanovska

(Macedonian language)

lecturer Biljana Petkovska, lecturer Krste Iliev, lecturer Dragan Donev

(English language)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Address of editorial office

Goce Delcev University

Faculty of Philology

Krste Misirkov b.b., PO box 201 2000 Stip, Republic of Macedonia



СОДРЖИНА CONTENTS

Јазик

Даринка Маролова

НАЧИНИ НА МАНИФЕСТИРАЊЕ НА СИНТАКСИЧКАТА
ПОВЕЌЕЗНАЧНОСТ ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

Darinka Marolova

MANIFESTATIONS OF THE SYNTACTIC AMBIGUITY
IN GERMAN LANGUAGE.....

9

Марија Соколова

ОСНОВНИ НИВОА ВО АСОЦИЈАТИВНАТА ГРАМАТИКА

Marija Sokolova

BASIC LEVELS IN ASSOCIATED GRAMMAR 19

Драган Донеv, Крсте Илиев, Наталија ПопЗариева,

Марија Крстева, Кристина Костова

КУЛТУРОЛОШКИ ИМПЛИКАЦИИ ВО

МЕЃУНАРОДНАТА ДЕЛОВНА КОМУНИКАЦИЈА НА АНГЛИСКИ

Dragan Donev, Krste Iliev, Natalija PopZarleva, Marija Krsteva, Kristina Kostova

CULTURAL IMPLICATIONS IN INTERNATIONAL

BUSINESS COMMUNICATION 27

Билјана Ивановска, Марија Кусевска, Нина Даскаловска

МЕЃУКУЛТУРНИТЕ ПРАГМАТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА И

ПРАГМАТИКАТА НА МЕЃУЈАЗИКОТ – НИВНО ПОВРЗУВАЊЕ СО ПРАКТИКАТА

Biljana Ivanovska, Marija Kusevska, Nina Daskalovska

CROSS-CULTURAL AND INTERLANGUAGE PRAGMATICS

RESEARCH AND ITS PRACTICAL IMPLICATIONS 33

Марија Леонтиќ, Деспина Минова

СТРАТЕГИИ ЗА ОДБИВАЊЕ НА СТУДЕНТИТЕ ОД ГРУПАТА ЗА

ТУРСКИ ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“

Marija Leontik, Despina Minova

REFUSAL STRATEGIES OF STUDENTS OF TURKISH LANGUAGE

AND LITERATURE AT THE “GOCE DELCEV” UNIVERSITY 39

Книжевност

Кристина Костова, Наталија Поп Зариева, Драган Донеv,

Крсте Илиев, Марија Крстева

АНДРОЦЕНТРИЧНИОТ ГЛАС ВО ДРАМАТА НА ЏОН ОЗБОРН

ОБСРНИ СЕ ВО ГНЕВ

Kristina Kostova, Natalija PopZarleva, Dragan Donev,

Krste Iliev, Marija Krsteva

THE ANDROCENTRIC VOICE OF JOHN OSBORNE’S

PLAY LOOK BACK IN ANGER 53



Наташа Сарафова

САТИРИЧНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ И ДУАЛИЗМОТ ВО РАСКАЗОТ
„СФИНГАТА БЕЗ ТАЈНА“ ОД ОСКАР ВАЈЛД

Natasa Sarafova

THE SATIRICAL ELEMENTS AND THE DUALISM IN THE
SHORT STORY “THE SPHINX WITHOUT A SECRET“ BY OSCAR WILDE 59

----- *Преведување*

Даринка Маролова, Марина Христовска

СТРУЧНО ПРЕВЕДУВАЊЕ И ОСНОВНИ ПРИЗНАЦИ НА СТРУЧНИОТ ЈАЗИК

Darinka Marolova, Marina Hristovska

SPECIALIZED TRANSLATION AND BASIC MARKS OF THE
SPECIALIZED LANGUAGE 71

----- *Методика*

Јована Караникиќ, Ева Ѓорѓиевска

КОМПЕТЕНЦИИ И МЕТОДИ ПРИ ЕВАЛУАЦИЈА И ОЦЕНУВАЊЕ
ВО НАСТАВАТА ПО ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ
НА СТРАНСКИ СТУДЕНТИ

Jovana Karanikikj, Eva Gjorgjievska

COMPETENCES AND METHODS OF EVALUATION IN ITALIAN
LANGUAGE AND LITERATURE COURSES FOR FOREIGN STUDENTS 81

Марија Леонтиќ, Махмут Челик, Барије Ибраимова, Даниела Василева,

Ибраим Мамудов, Нела Попова, Нецла Ибраимова

ЕВАЛУАЦИЈА НА РАБОТИЛНИЦАТА ЗА ТВОРЕЊЕ АФОРИЗМИ ЗА
ЖЕНАТА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“

Marija Leontik, Mahmut Celik, Barije Ibraimova, Daniela Vasileva,

Ibraim Mamudov, Nela Popova, Nedzla Ibraimova

EVALUATION OF THE WORKSHOP “CREATING APHORISMS ABOUT
WOMEN” AT THE “GOCE DELCEV” UNIVERSITY 97



НАЧИНИ НА МАНИФЕСТИРАЊЕ НА СИНТАКСИЧКАТА ПОВЕЌЕЗНАЧНОСТ ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

Даринка Маролова¹

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
darinka.marolova@ugd.edu.mk

Апстракт: Предмет на истражување на овој научен труд се основните начини на манифестирање на синтаксичката повеќезначност, повикувајќи се на класификацијата на Агрикола (1968). Притоа егземпларно и аналитички се разработува синтаксичката повеќезначност од тип 1, тип 2 и тип 3, а за поголема прегледност релациите на реченичните членови од секој тип се прикажуваат со помош на зависентен и конституентен дијаграм. Освен тоа се фрла светло и на некои нетипични манифестации на овој феномен и тие се поткрепуваат со примери од германскиот јазик.

Клучни зборови: синтаксичка повеќезначност, синтаксичко значење, зависентни релации

MANIFESTATIONS OF THE SYNTACTIC AMBIGUITY IN GERMAN LANGUAGE

Darinka Marolova¹

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
darinka.marolova@ugd.edu.mk

Abstract. The research subject of this paper are the basic types of syntactic ambiguity, appealing to the classification of Agricola (1968). In this case, the syntactic ambiguity of type 1, type 2 and type 3 is elaborated exemplarily and analytically, and for the sake of greater transparency, the relations of sentence parts of each type are shown by using a dependent and constituent diagram. In addition, some atypical appearances of this phenomenon are being highlighted and supported by examples from the German language.

Key words: syntactic ambiguity, syntactic meaning, dependent relations

Вовед

Текстот, било говорен, било пишуван, се состои од искази кои најчесто се реализираат како реченици. Речениците носат одредени содржини. За да може да се каже дека реченицата поседува значење, не е доволно само да постои извесна количина на зборови дадени по одреден редослед, туку неопходно е и воспоставување на правилни внатрешни релации меѓу реченичните членови. Затоа се вели дека реченичните значења се состојат од значењата на поединечните реченични елементи,

но и од нивните констелации во речениците. Синтаксичкото значење, пак, произлегува од зависните релации меѓу реченичните членови и од видот на нивните синтаксички врски. Вандрушка (Wandruszka, 1997: 19) смета дека синтаксичкото значење на знакот произлегува од неговата функционално определена синтаксичка категорија, која одредува каде може тој да се употреби. Доколку постои можност за повеќе од една семантичка интерпретација на група лексеми кои се меѓусебно комбинирани според одредени синтаксички правила, тогаш се вели дека настапува „синтаксичка повеќезначност“.

Синтаксичката повеќезначност, која Агрикола (Agrikola, 1968:3) уште ја нарекува полисинтаксичност – затоа што формалната база на синтаксичката структура на една реченица, според него, ја чинат синтаксички релевантните значенски компоненти на збороформите и нивните линеарни низи дадени во текстот – произлегува оттаму што со синтаксичката анализа, на комплексните јазични знаци им се припишуваат повеќе од една синтаксичка интерпретација и што според Колер (Koller, 2001: 142) хиерархиските релации во синтагмата или во реченицата не се еднозначни. Со други зборови, синтаксичка повеќезначност се јавува во три случаи и тоа, кога истовремено се воспоставуваат две или повеќе релации на зависност меѓу реченичните членови, кога се воспоставува една релација на зависност, но видот на релацијата меѓу реченичните членови е различен или кога се појавуваат повеќе од една релација меѓу реченичните членови и згора на тоа, видот на овие релации не е еднозначен. Овие три ситуации на појава на синтаксичка повеќезначност во германскиот јазик Агрикола ги нарекува три типа синтаксичка повеќезначност и тоа: основен тип 1, основен тип 2 и основен тип 3, односно мешан тип (Agrikola, 1968: 62).

Со секој од овие три типа поподробно ќе се занимаваме понатаму во овој труд. Притоа ќе се обидеме прегледно и јасно да ги илустрираме врските на зависност кај конкретни примери, повикувајќи се на зависната и конституентната граматика.

Основни типови синтаксичка повеќезначност во германскиот јазик

Како типични манифестации на синтаксичката повеќезначност овде ќе ги образложиме и егземпларно ќе ги анализираме основните три типа според Агрикола (1968).

А. Синтаксичката повеќезначност од основен тип 1, која уште се нарекува и структурна повеќезначност (Meibauer и др. 2002: 165) може да се илустрира со помош на следнава реченица на германски јазик:

Phillip sieht, dass ich renne, obwohl da Nebel ist.

Овде концесивната реченица *obwohl da Nebel ist* може да се однесува и на главната (*Phillip sieht*) и на зависната реченица (*dass ich renne*). Па, како резултат на овие две релации меѓу реченичните членови ќе биде различно и значењето на целата реченица, т.е. *Ich renne trotz des Nebels* или *Phillip sieht trotz des Nebels*.

Б. Дека видот на единствената релација меѓу елементите во реченицата може да биде повеќезначен, кај т.н. синтаксичка повеќезначност од основен тип 2, може да се покаже со следниов пример:

In Paris kann man sich verlieben. (Forgács, 2004: 306)

Овде номиналната фраза *in Paris* може да се смета за предлошки објект на глаголот *sich verlieben* – притоа се очекува да се каже во кого или во што – или како прилошка определба за место, која одговара на прашањето каде може да се врши дејството.

В. Кај синтаксичката повеќезначност од основен тип 3 (мешан тип) постои можност за комбинација на претходните два типа, т.е. постои повеќе од една релација меѓу членовите и згора на тоа видот на релациите е повеќезначен. Ова може да се поткрепи со следниов германски пример:

Über dem Bett hängen lange Leinen.

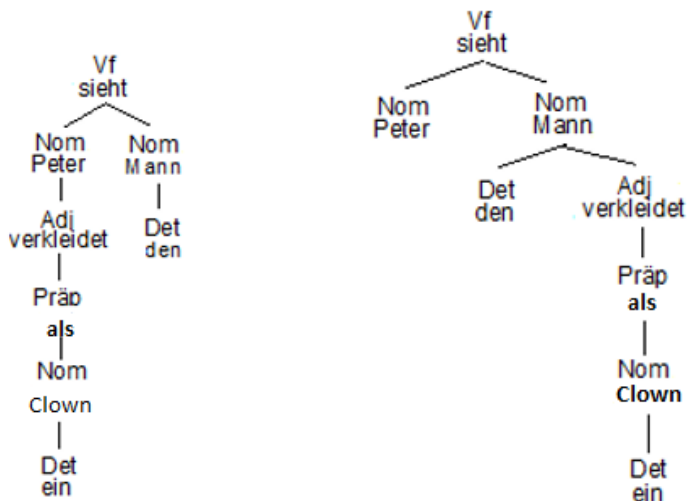
Во германската реченица *lange* може да биде придавски атрибут на именката во множина *Leinen* или прилошка определба за време како независен реченичен член што одговара на прашањето „колку долго?“.

Депendentен и конституентен приказ на основните типови синтаксичка повеќезначност

А. Синтаксичка повеќезначност од основен тип 1

При восприемање на следнава германска реченица *Peter sieht den Mann, verkleidet als ein Clown* се манифестираат две различни ментални претстави кај слушателот/читателот. Првата е дека Петер, кој е маскиран како клоун, го гледа човекот, а втората е, дека Петер го гледа човекот, а човекот е маскиран како клоун. Двете ментални варијанти се резултат на две различни синтаксички анализи, независни една од друга. Според едната, развиениот придавски атрибут се однесува на субјектот, а според другата на објектот. Двете синтаксички анализи можат да се илустрираат со моделите на депendentната и на конституентната граматика. И едната и другата користат дијаграми.

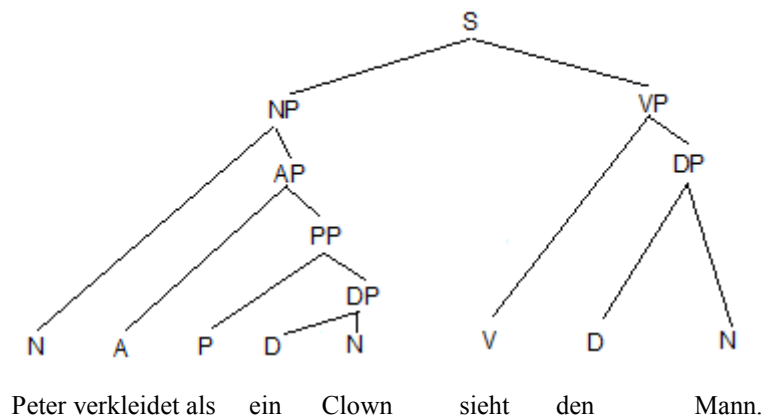
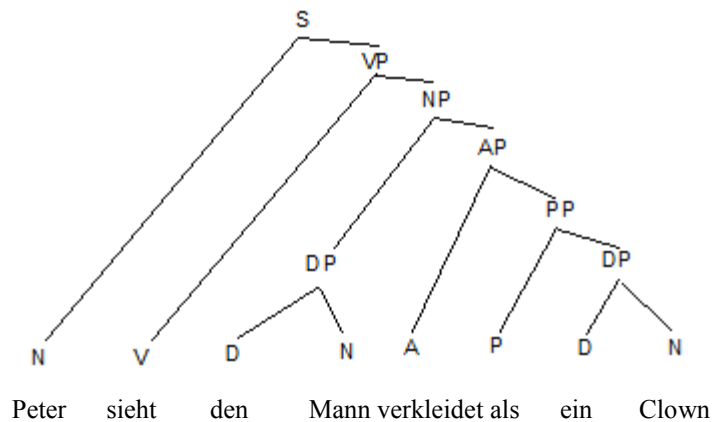
Со помош на депendentните дијаграми¹ структурите на двете варијанти на оваа реченицата се претставуваат на следниов начин:



Peter sieht den Mann, verkleidet als ein Clown.

¹ Депendentните дијаграми се графикони отворени кон едната страна, кои изгледаат како дрвја или корења од дрвја (Welke, 2007: 14), на чии гранки, по правило, стојат одделни зборови или симболи, а во поретки случаи и цели комплекси. На врвот на дрвото најчесто стои личноглаголската форма. Тогаш секој нареден збор зависи од точно определен друг збор од кој пак може да зависат од 0 до x број зборови (Engel, 1988: 21).

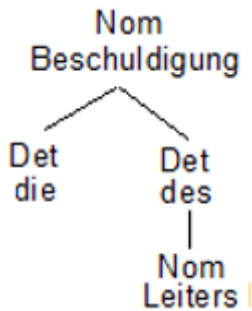
Структурите на двете варијанти на истата реченица можат да се претстават и со помош на конституентната граматика²:



Б. Синтаксичката повеќезначност од тип 2 не манифестира разлики на ниво на површинската, туку само на ниво на длабинската структура (Polenz, 1988: 58). Затоа дијаграмите на двете варијанти нема да покажуваат никакви разлики. Така, и покрај тоа што во синтагмата *die Beschuldigung des Leiters* површински гледано, не постојат

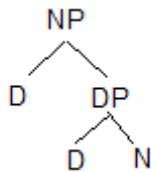
² На гранките од дрвото овде се наоѓаат комплексни симболи, т.е. симболи за зборовни групи. Гранките одозгора надолу се читаат како: „се состои од...“, „може да се разложи на...“ а од долу нагоре како: „се содржи во...“ Конституентната граматика покажува дека и речениците и покомлексните зборовни групи се разложуваат чекор по чекор хиерархиски сè до поединечни зборови и обратно, од поединечните зборови се оди постепено кон посложени зборовни групи, сè до најгорното ниво, до реченицата (Welke, 2007: 17)

никакви разлики во начинот на комбинирање на поединечните делови, сепак се создаваат две различни ментални претстави: дека раководителот обвинува некого (на пр. *die Beschuldigung des Leiters, der alle Mitarbeiter für Verbrecher hält*, т.н. genitivus subjectivus и дека обвинението е насочено кон раководителот, а потекнува од страна на некој друг (на пр. *die Beschuldigung des Leiters, der einen Diebstahl begangen haben soll*.) Прикажано со депендентниот дијаграм може да се забележи дека нема да има разлика кај двете варијанти:



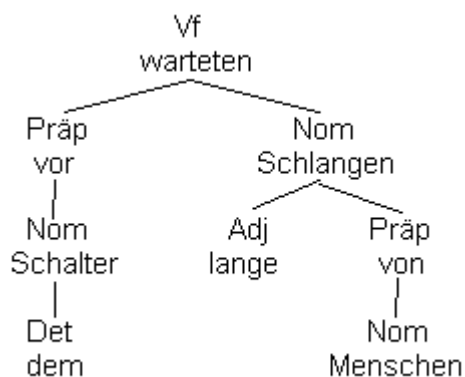
die Beschuldigung des Leiters

Исто така и со конституентиот приказ може да се констатира дека нема разлика:

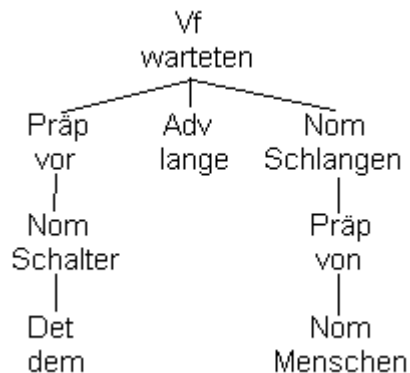


die Beschuldigung des Leiters

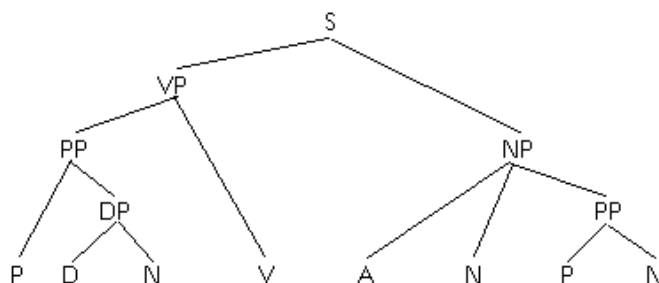
В. Синтаксичката повеќезначност од основен тип 3 (мешан тип) претставува еден вид комбинација на претходните два типа синтаксичка повеќезначност. Така, ако се земе реченицата: *Vor dem Schalter warteten lange Schlangen von Menschen*. со помош на депендентната и на конституентната анализа ќе се утврди дека *lange* во германскиот јазик може да остварува релација и со именката *Schlangen* и со глаголот *warteten*.



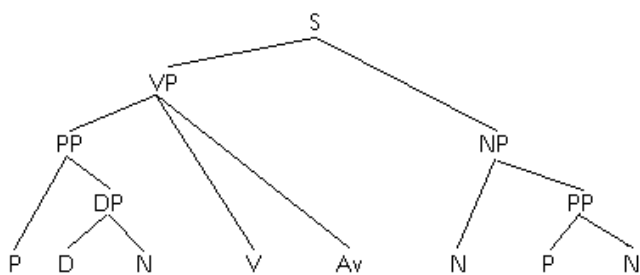
Vor dem Schalter warteten lange Schlangen von Menschen.



Vor dem Schalter warteten lange von Menschen.



Vor dem Schalter warteten lange Schlangen von Menschen



Vor dem Schalter warteten lange Schlangen von Menschen

Освен тоа, различна е и припадноста кон зборовната класа: во првиот случај *lange* е придавка во функција на атрибут на именката, а во вториот случај е прилог во функција на прилошка определба за време.

Нетипични начини на манифестирање на синтаксичките структури во германскиот јазик

Постојат и некои нетипични начини на манифестирање на синтаксичките структури. Такви се: комбинации на повеќезначности, нецелосни структури, елипси, долги и комплицирани реченици, бесмислени и противречни реченици, семантички отстапки, игри на зборови и др. (Agrikola, 1968: 118)

За комбинации на повеќезначности важат оние случаи каде што во рамките на една реченица или дел-реченица се јавуваат повеќе од една збороформа чии информации за формата и/или за хиерархиската релација и/или за видот на релацијата не се еднозначни: *Im Jahre 1690 ward zu Geyer der Totengräber wegen Zauberei auf dem Gottesacker gefangen und gefänglich eingezogen, [...]* (Majhe кај Agrikola, 1968: 121). Според Агрикола (1968: 121) предлошката синтагма *wegen Zauberei* може да биде прилошка определба само на првиот глаголски комплекс или прилошка определба на двата глаголски комплекса, а предлошката синтагма *auf dem Gottesacker* може да биде локален атрибут на именката *Zauberei*, прилошка определба само на првиот глаголски комплекс или прилошка определба на двата глаголски комплекса.

Ако не постои можност да се идентификуваат сите форми, хиерархиски релации и/или видови релации поради тоа што не се исполнети условите за нивна целосност и еднозначност, поради тоа што и анализата е нецелосна и нееднозначна, тогаш се работи за нецелосни структури. Таков пример е изразот *Und?* кој може да се интерпретира на повеќе начини: „Продолжете!“, „Што сакате да кажете со ова?“, „Што ќе правиме сега?“ и сл.

Елипсите или испуштањата на делови од реченици често водат кон повеќезначност на целите искази: *Die Vögel begrüßen den Frühling mit Gesang, die Unteroffiziere mit Gebrüll.* (Agrikola, 1969: 25). Овде не е јасно дали се работи за тоа дека птиците ја поздравуваат пролетта со песна, а подофицерите ја поздравуваат пролетта со крескање или дека птиците ја поздравуваат пролетта со песна и птиците ги поздравуваат подофицерите со крескање. Насловите/поднасловите, кои се најчесто составен дел на текстовите во поширока смисла, содржат елиптична структура што се оправдува екстралингвално со недостигот од простор и со потребата да бидат компримирани и ударни за да го привлечат вниманието на читателот: *Wieder kleine Kinder.*

На повеќе начини можат да бидат сфатени и долгите и комплицирани изрази кои се особено чести во усната комуникација: *Ich glaube nicht, dass dieser feige Mann beabsichtigt den Wagen zu fahren, in dem es nicht wahrscheinlich ist, dass er einen Unfall überleben würde.* (Langacker, 1971: 119); и бесмислените и противречните реченици чиј исказ се коси со реалноста: *Der kleine Elefant ist groß.* (Wiese, 1973:17); и семантичките отстапки со посебни индивидуални или поетски цели за кои Агрикола (Agrikola, 1969: 27) дава доста прегледни примери: *Wer hörte das Diebesgut? Pack den Tiger in den Tank!.*, а во одредени ситуации и игрите на зборови: *Greif zum Hörer, lieber Hörer!.* (Agrikola, 1969: 40) итн.

Заклучок

Со презентирањето на различните начини на манифестирање на синтаксичката повеќезначност се востанови дека синтаксичките конструкции не се искажуваат секогаш еднозначно и јасно. Видовме дека можност за повеќекратна интерпретација на исказите се јавува кога меѓу реченичните членови ќе се воспостави повеќе од една релација на зависност, или кога постои една релација на зависност, но видот на релацијата е различен или, пак, кога има услови за комбинација на овие две појави. Овие три типа синтаксичка повеќезначност ги претставивме со помош на репрезентативни примери од германскиот јазик, а преглед на нивните внатрешни врски направивме со помош на зависентниот и конституентниот дијаграм. Покрај типичните форми на синтаксичка повеќезначност расветливме и егземпларно поткрепивме и некои нетипични начини на манифестирање на синтаксичките структури. Од спроведеното истражување може да се заклучи дека иако синтаксичката повеќезначност е навидум скриен феномен и не се открива ад хок, сепак може да предизвика блокада во мисловниот процес, поради можноста за една синтаксичка структура да се создадат две или повеќе семантички варијанти, односно две или повеќе ментални претстави.

Со синтаксичката повеќезначност (треба да) се занимава граматиката. Агрикола (1969: 14) смета дека граматиката меѓу другото треба да може да ја идентификува синтаксичката повеќезначност на ниво на површинска структура и на таквата конструкција да ѝ ги припише сите потенцијално коректно експлицирани структури, како и да може да ги открива причините за појавата на синтаксичката повеќезначност и, колку што е можно, само со помош на синтаксичките значења да одлучува за вистинската од двете или повеќето структури, односно да ги редуцира можните избори на минимум.

Користена литература

- [1] Agrikola, E. (1969). *Semantische Relationen im Text und im System*. Halle (Saale): Niemeyer.
- [2] Agrikola, E. (1968). *Syntaktische Mehrdeutigkeit (Polysyntaktizität) bei der Analyse des Deutschen und des Englischen*. Berlin: Akademie.
- [3] Engel, U. (1988). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg, Groos.
- [4] Forgács, E. (2004). *Ausgewählte Arten der Ambiguität und ihre Übersetzbarkeit*. In: Berliner Beiträge zur Hungarologie. 14 (2004), pp. 304–320) http://epa.oszk.hu/02300/02398/00011/pdf/EPA02398_BerlinerBeitrageZurHung_14_304-320.pdf
- [5] Helbig, G/Buscha, B. (2001). *Deutsche Grammatik, ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin usw.: Langenscheidt.

- [6] Koller, W (2001). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, 6. Aufl. Wiebelsheim: Quelle & Meyer.
- [7] Langacker, R.W. (1971). *Sprache und ihre Struktur*. Ins Deutsche übersetzt von Gerd Fritz. Tübingen: Niemeyer.
- [8] Meibauer, J. usw. (2002). *Einführung in die germanistische Linguistik*. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- [9] Polenz, P. v. (1988). *Deutsche Satzsemantik, Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Berlin, New York: de Gruyter.
- [10] Wandruszka, U. (1997). *Syntax und Morphosyntax: Eine kategorialgrammatische Darstellung anhand romanischer und deutscher Fakten*. Tübingen: Narr.
- [11] Welke, K. (2007). *Einführung in die Satzanalyse*. Berlin/New York: de Gruyter Studienbuch.
- [12] Wiese, I. (1973). *Untersuchungen zur Semantik nominaler Wortgruppen in der deutschen Gegenwartssprache*. Halle/Saale: Niemeyer.

Листа на употребени кратенки и скратеници:

(за депендентен дијаграм)

Adj – придавка

Adv – прилошка определба

Det – член

Nom – именка

Präp – предлог

Vf – личноглаголска форма

(за конституентен дијаграм)

A – придавка

AP – придавска фраза

Av – прилог

D – детерминатор

DP – детерминаторска фраза

N – именка

NP – именска фраза

P – предлог

PP – предлошка фраза

V – глагол

VP – глаголска фраза

S – реченица

ОСНОВНИ НИВОА ВО АСОЦИЈАТИВНАТА ГРАМАТИКА

Марија Соколова¹

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija280280@yahoo.com

Апстракт: Асоцијативните речници се солидна база за најразлични истражувања. Врз основа на материјалот од асоцијативниот речник може да се состави нов тип граматика – асоцијативна граматика. Основен закон на кој се базира асоцијативната граматика е аналогијата. Една од нејзините цели е да објасни како граматичкиот систем функционира во главата на просечен говорител. Таа треба да го открие начинот на кој говорителите ги чуваат и користат податоците за зборовите. Преку неа може да се опише граматичкиот модел.

Во овој труд ќе ги анализираме нивоата во асоцијативната граматика: семантичко-синтаксичко, когнитивно и прагматичко ниво.

Клучни зборови: *асоцијативен речник, асоцијативна граматика, нивоа, аналогија, асоцијативно-вербална мрежа, асоцијации.*

BASIC LEVELS IN ASSOCIATED GRAMMAR

Marija Sokolova¹

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
marija280280@yahoo.com

Abstract: Associative dictionaries are a solid base for a variety of research. Based on the material from the associative dictionary, a new type of grammar can be compiled - associative grammar. The basic law on which associative grammar is based is the analogy. One of its goals is to explain how the grammatical system functions in the head of an average speaker. It should reveal the way in which speakers use and store data for words. Through it the grammatical model can be described.

In this paper we will analyze the levels in associated grammar: semantic-syntactic, cognitive and pragmatic level.

Key words: *associative vocabulary, associated grammar, levels, analogy, associative-verbal network, associates.*

Вовед

Асоцијативните речници се солидна база за најразлични истражувања. Тие се незаменливи кај некои истражувања во семантиката, синтаксата, книжевноста, социологијата, маркетингот, психопатологијата, во некои културолошки истражувања итн. Според Ј. Н. Караулов (1993), врз основа на материјалот од асоцијативниот речник може да се состави нов тип граматика – асоцијативна граматика. Основен закон на кој се базира асоцијативната граматика е аналогијата. Една од нејзините цели е да објасни како граматичкиот систем функционира во главата на просечен говорител. Според традиционалниот модел, зборовите во свеста се претставени во вид на испреплетена мрежа, чиишто јазли се токму зборовите кои меѓусебно се исповрзани со различни врски.

Сепак, постоењето на двата јазични система: традиционалниот јазичен систем и асоцијативната граматика се неопходност и тие се неделиви еден од друг, како што лексиката и граматиката се неделиви. Во основата на асоцијативната граматика е граматиката (глаголски вид, глаголски облик, глаголско време итн.). Таа секогаш е поврзана и се однесува на зборовите (стимулусот и реакцијата) и заедно со нив гради шаблони, обрасци, кои понатаму (по принцип на аналогија) може да се применат и на слични или исти стимулуси.

Во меморијата на луѓето зборовите се сместени во АВМ (Асоцијативно-вербална мрежа). Кој збор ќе биде употребен, се одредува по принцип на аналогија, односно се бираат зборови чии морфемски облици се идентични или поставени на ист дел од мрежата. Асоцијативната граматика има за цел да го открие начинот на кој говорителите ги чуваат и користат податоците за зборовите. Преку неа може да се опише граматичкиот модел. По принципот на аналогија се објаснуваат односите меѓу различните јазли (зборови) во АВМ. Таа овозможува што побрзо да се дојде до потребната информација која е сместена некаде длабоко во свеста, штедејќи притоа место во меморијата на говорителот. Преку аналогијата говорителите почесто прибегнуваат кон минимално ефикасна комуникација, односно одвивање на комуникација со употреба на што помал број зборовни единици по принципот кратко и јасно.

Основни елементи и нивоа во асоцијативната граматика

Основен елемент во асоцијативната граматика е парот стимулус – реакција. Понекогаш тој пар може да биде синтагма. Затоа Ј. Н. Караулов (1993: 210, 1999: 38) за парот стимулус – реакција предлага назив „*модел на два збора*“. Но, во асоцијативните речници често можат да се сретнат примери каде парот стимулус – реакција е составен од три, па и повеќе зборови. Поради ова, сè почесто се користи зборот синтаксема. За асоцијативната граматика карактеристични се три различни нивоа:

- Семантичко-синтаксичко ниво (граматичко ниво);
- Когнитивно ниво (јазична слика на светот);
- Прагматичко ниво (однос меѓу поединецот и светот).

Во семантичко-синтаксичкото ниво влегуваат парови стимулус – реакција, кои без никакви измени прават модел на два збора. Во оваа група влегуваат и оние парови стимулус – реакција на кои им е доволна минимална трансформација за да бидат правилна граматичка единица. Нив ги нарекуваме потенцијални синтагми. Затоа и ова ниво уште се нарекува граматичко ниво. Во когнитивното ниво би ги сместиле парот стимулус – реакција во кои се гледа врската меѓу јазикот и светот кој нè опкружува. Затоа ова ниво често се нарекува јазична слика на светот. Во прагматичко ниво влегуваат оние парови стимулус – реакција со кои се искажува одреден став во однос на нештата. Тоа е индивидуално гледиште за работите што се околу нас. Ова ниво го покажува заемниот однос меѓу поединецот и светот.

За асоцијативната граматика особено е интересно дали во асоцијативното поле можеме да најдеме граматички модел како правилно формиран исказ, по можност тоа да е модел на два збора. Од особена важност е и застапеноста на овој модел. Понекогаш се потребни минимални трансформации за да добиеме некаков правилно формиран исказ¹. Нè интересира колку често се јавуваат и какви се тие

¹ Таквиот пар стимулус - реакција го нарекуваме потенцијални реченици.

трансформации. Уште сакаме да откриеме кои карактеристики на стимулусот предизвикуваат да се избере токму таа, а не друга реакција. Од АРМЈ – Асоцијативниот речник на македонскиот јазик² за анализа ги одбравме зборовите:

- Именки: *здравје* (еднина), *избори* (множина)
- Придавка: *бел*
- Глагол: *се смее*

Асоцијативната граматика за стимулусот *здравје*

Семантичко-синтаксичко (граматичко) ниво:

- **Модел на два збора без измени (може да се промени редоследот на стимулусот и реакцијата):** добро 22; лошо, непроценливо 3; (важно) нарушено, да имаш, малку, секогаш 2; бесплатно, бесценето, долго, е прво, емоционално, загрошено, има, катастрофално, крeвко, ментално, на вас, нарушено, одлично, општо, пред сè, само, убаво, физичко, човечко, чувај го 1.

(56 од 501 реакција)

- **Потенцијални реченици 1 (со додавање на помошниот глагол *е*):** среќа 64; живот 56; богатство 15; благосостојба 14; убавина 11; радост, спорт 6; најважно 5; долг живот, дрен, исполнетост, најбитно, пари 4, благодет, благослов, најважното нешто, спокој 3; виталност, здрав живот, љубов, успех 2; битно, важно, вежбање, вечност, внимание, вредно, вредносна бенефицираност, вредност, дел, добар живот, добивка, драгоценост, дух, имунитет, круцијалност, леснотија, ливада, младост, најпосакуваното нешто, негување, немање болки, неопходно, одгледување, одговорност, основа за живеење, приоритет, сила, слобода, состојба, стабилност, трчање, хигиена, 1.

(249 од 501)

- **Потенцијални реченици 2 (со додавање на предлогот *за*):** храна 10; витамини, овошје 9; здрава исхрана 6; лекови 5; апчиња, исхрана, лек 4; јабољко, сè 3; аптека, желба, лекарства, медицина, насмевка, основа, природа 2; безгрижен, внимателен, вода, добра храна, енергија, животна цел, задоволство, здрав човек, здрава храна, зеленчук, иднина, мајка, мир, можности, одмор, организам, позитивна мисла, правилна исхрана, се молам, страв, чај, чистота 1.

(93 од 501)

- **Влијание на коренот на зборот:** здрав 3; нездравје 2; здравство, кога имаш здравје, имаш сè, на здравје 1.

(8 од 501)

² АРМЈ – Асоцијативен речник на македонскиот јазик е дел од докторската дисертација на Марија Соколова. Тој е резултат на тест на слободни и дискретни асоцијации. Во него за секој од 50. зададени зборови стимулуси се собрани 500 асоцијации од 500 испитаници, студенти од различни делови на Републиката. За некои стимулуси студентите даваа и повеќе од една асоцијација.

Когнитивно ниво:

болест 36; болница 21; доктор 8; лекар 4; тело 3; болен 2; амбуланта, алергија, бело, биологија, главоболка, грип, змија, крв, рана, срце, термометар, црвени образи 1.
(86 од 501)

Прагматичко ниво:

Радово 4; и убавина 2; д-р Офболи, млекара, сирење 1.
(9 од 501)

Неутврдено потекло на асоцијациите: /

Стимулусот *здравје* е во еднина и привлекува најмногу реакции во еднина. Од вкупно 501 асоцијација, 385 се именки, или 76,8 % од вкупниот број асоцијации. Бидејќи стимулусот е именка во еднина, логично е во асоцијативното поле да доминираат именките во еднина. Тие се дури 91,1 % од сите именки во асоцијативното поле. Од 351 именка во еднина, 118 се конкретни, а 233 се апстрактни именки. Ова само потврдува дека кога стимулусот е апстрактна именка, како реакции повлекува повеќе апстрактни од конкретни именки. Реакциите како именки во множина се многу малку (34) и тие главно се конкретни именки: овошје 9, лекови 5, апчиња, пари 4, лекарства 2. Се забележува само една апстрактна именка, можности. Во асоцијативното поле многу ретки се реакциите кои се и во еднина и во множина. Такви се единствено: лек, лекови. Дел од именките во асоцијативното поле, што се во еднина, заедно со стимулусот можеме да ги разгледуваме и на когнитивно ниво. Такви се: болест, болница, лекар, доктор, виталност, медицина, змија, рана, срце, термометар и др.

Асоцијативната граматика за стимулусот *избори*

Семантичко-синтаксичко (граматичко) ниво:

■ **Модел на два збора без измени (единствено да може да се промени редоследот на стимулусот и реакцијата):** парламентарни 30; претседателски 17; политички 15; демократски 9; наместени 7; партиски 5; нефер, предвремени 4; крадење, нерегуларни, фер 3; корумпирани, локални, местени, недемократски, нелегални, предизборни, чести 2; вонредни, досадни, животни, за љубов, лажирање, лесни, лични, лоши, независни, непосредни, неправедни, никакви, оф!, привремени, сопствени, фалсификувани, чесни, по comment, □ 1.

(133 од 516 реакции)

■ **Потенцијални реченици 1 (со додавање на помошниот глагол *се*):** политика 60; демократија 20; глупости 4; можност, право 3; борба, глупост 2; благодет за студентите, борба за кеш, војување за нешто, губење време, досада, крадење часови, натпревар, нови можности, опции, опција, патеки, перење мозок, пиење без пари, постигнување, право на глас, промена, пропаганди, процес, размислување, селектирање на послабиот, фарса, 500 ден. мито за гласање 1.

(116 од 516)

Потенцијални реченици 2 (со додавање на предлогот *на*): гласање 22; измами 11; митинг 8; глас, корупција, местенки 6; лаги 5; лага, местење 4; измама, манипулација 3; досадно, кампањи, катастрофа, кражба, мамење, пекол, победа, права, слобода 2; гласачи, грешки, заслепеност, извори, изгуби, излезеност, илузија, инает, интрига, иронија, искажување, истрајност, јуриш, кавги, кажувааш нешто, крадење гласови, крадци, криминал, круг, кутија, лажење, лажни ветувања, ливчиња, манипулации, манипулирање, мито, многу лажење, многу се љубезни, наговорување,

напнатост, народ, немир, неправда, нервози, нерегуларност, нереди, нечесност, овци, превари, предмет, примитивност, притисок, протести, резултат, решителност, скандал, успеа, фалсификат, шанса, 2 години 1.

(146 од 516)

■ **Потенцијални синтагми 3 (со додавање на предлогот *за*):** претседател 20; Влада, парламент 11; партија 10; партии 6; власт 4; градоначалник 3; гласови, граѓани, луѓе, политичари, Премиер, реклами 2; анкети, гласачки кутии, владетел, држава, кандидати, Македонија, одлука, одлуки, опозиција, пари, политичар, претседатели, реклами (досадни), решение, сè, студенти 1.

(93 од 516)

■ **Реакција иста со стимулусот (само во еднина):** избор 2.

(2 од 516)

Когнитивно ниво:

Идиоми: ВМРО 9; СДСМ/ВМРО 4; СДСМ 2; ВМРО-ДУИ, добра професија, животни избори, лист, листа, маркер, недела, преброди, секоја година, фалсификација, црвена боја 1.

(26 од 516)

Прагматичко ниво: /

Неутврдено потекло на асоцијациите: /

Со граматичко ниво (семантичко-синтаксичко) можат да се објаснат дури 490 парови стимулус – реакција. Стимулусот *избори* е именка во множина. Поставивме задача да провериме дали кога стимулусот е во множина, реакциите се исто во множина. Реакциите кои се модел на два збора, односно кои настануваат без никакви измени, обично се во множина. Се забележуваат реакции во еднина, иако стимулусот е именка во множина. Такви се дури 53 различни реакции: политика, претседател, партија, глас, маркер, натпревар, недела, градоначалник, кражба, слобода и др. Од вкупно 181 различна реакција на стимулусот избори, 53 реакции се во еднина, или 29,2 %. Во асоцијативното поле, од вкупно 516 реакции, 191 реакција се во еднина, што е 37 % од вкупниот број на реакции. Од сите реакции, 320 се именки или 62 % од асоцијативното поле. Од нив најголем број, 253 се именки во еднина, или 79 % од сите именки, а 67 се именки во множина. Значи, иако стимулусот е именка во множина, како асоцијации повлекува именки во еднина. Од именките во еднина, подеднакво се застапени апстрактните (127) и конкретните (126) именки.

Интересно е дека се забележуваат реакции кои се и во еднина и во множина. Такви се: партија, партии; лага, лаги; одлука, одлуки; глас, гласови; манипулација, манипулации... Карактеристично е што сите именки кои се во еднина, повторно би биле во еднина, дури и кога би го промениле бројот на стимулусот во множина. На пример: избор – *претседател, опција, партија, одлука, промена*. Од именките што се во еднина, повеќето можеме да ги разгледуваме на когнитивно ниво.

Асоцијативната граматика за стимулусот *бел*

Семантичко-синтаксичко (граматичко) ниво:

■ **Модел на два збора без измени:** снег 88; леб, фустан 36; коњ 28; сид 17; сос 14; лист, чисто 13; вел 9; невестински фустан 6; чаршав 5; автомобил, гулаб, камен, цвет 4; мерцедес, телефон 3; лебед, облак, појас, снешко, точок 2; авион, галеб, заб,

зајак, капут, лак, мотор, нежно, џемпер, џигер, шал, 1.

(308 од 552 реакции)

▪ **Потенцијални синтагми (со промена на родот на стимулусот):** боја 34; светло, раса 5; светлина, хартија 3; венчаница, невеста, свадба 2; брашно, вар, Европа, кожа, кокиче, коса, млеко, небо, Русинка, слобода, сол, сонце, табла 1.

(69 од 552)

▪ **Потенцијални реченици 1 (со додавање на зборчето како):** чистина 5; кокаин, невиност 2; снежен, памук 1.

(11 од 552)

▪ **Потенцијални реченици 2 (со додавање на зборчето значи):** чист 12; позитивно 2; безбоен, весел, добро, мир, нежност, рај, спокоен, среќа, старост, убави мисли, убаво 1.

(25 од 552)

▪ **Влијание на коренот на зборот:** белутрак 1.

(1 од 552)

Когнитивно ниво:

Идиоми: ден, човек 11; мантил, свет 5; невино, мир 2; глушец, знаме, пораз, сончева заштита, тишина, Циган, црнец, чистота, nigger 1.

(45 од 552)

Прагматичко ниво:

Прецедентни текстови: црн 84; маџор 3; јорган, невестински вел, нос, црвен 1.

(91 од 552)

Неутврдено потекло на асоцијациите: грашок, опис 1.

(2 од 552)

И овде гледаме дека во најголем број реакции со стимулусот формираат модел на два збора и тоа вкупно 308 од 552 реакции, или 55,8 % од вкупното асоцијативно поле. Не се забележани реакции во друг број од бројот на стимулусот, односно сите реакции се во еднина, како и стимулусот. Во асоцијативното поле на *бел* се забележуваат 122 придавки и 421 именка, сите во еднина. Не се најдени реакции во множина. Од придавките, 99 се во женски род, а 19 се во среден род. Како што спомнавме претходно, придавките најчесто го земаат родот на именките, но основниот облик (машки род) се смета како претставник за другите два рода (женски и среден). Па имаме: *црвен* – страст, крв, ружа и *црвен* – јаболко, знаме, руменило.

Асоцијативната граматика за стимулусот се смее

Семантичко-синтаксичко (граматичко) ниво:

▪ **Модел на два збора без измени:** дете, среќен 13; радосен 11; весел 9; среќен е, гласно 6; убаво 5; се кикоти 4; бебе, весело, човек 3; будала, задоволен, интересно, мајка, многу, на глас, од срце, позитивен, слатко 2; бебето, без причина, безгрижно дете, брат, грдо, до солзи, другарка, за да не плаче, забележително, забрането, заразно, збунето, како луд, како ненормален, клоунот, кој? малку, момчето, намуртен, наспан, непрестано, неубаво, од душа, оптимист, позитивен човек, позитивно, пријатен, секогаш, секоја минута, силен, со солзи, среќен човек, среќно, шегација, 1.

(128 од 520 реакции)

▪ **Потенцијални реченици 1 (со додавање на предлогот од):** радост 91; среќа 89; исполнетост 6; позитивност 5; задоволство 4; ведрина, искреност, оптимизам, расположение 2; безгрижност, иронија, пијанство, сарказам, убавина, уживање, хармонија 1.

(210 од 520)

- **Потенцијални реченици 2 (со додавање на сврзникот *на* или интерпунктскиот знак запирка (,)):** плаче 62; се радува 26; тагува, ужива 3; не плаче, не се смее, убаво му е 2; будала е, глуми □, грее душа, добро му е, има хумор, ме прави среќна, нема контрола, пее, расположен, се шегува, тажи, ќе го згрее 1.

(112 од 520)

- **Потенцијални реченици 3 (со додавање на предлогот *на*):** комедија, лага, лице, слобода, тага 1.

(5 од 520)

- **Потенцијални реченици 4 (со додавање на предлогот *без*):** причина, радување, чувство 1.

(3 од 520)

- **Потенцијални синтагми (со промена на граматичката категорија лице на стимулусот):** јас 1.

(1 од 520)

- **Влијание на коренот на зборот:** смеа, смешко 2; смешка 1.

(5 од 520)

Когнитивно ниво:

заби 13; насмевка 12; виц 9; шега 5; продолжување на живот 3; глагол, образи, Сашко Коцев 2; бели заби, веселба, дејствие, емоција, светлина, ја крие тажноста, образ, усни 1.

(56 од 520)

Прагматичко ниво - прецедентни текстови: /

Неутврдено потекло на асоцијациите: /

Преку ова истражување сакаме да провериме дали категориите род и време влијаат врз изборот на реакцијата. Стимулусот *се смее* со 129 реакции од вкупно 520 формира модел на два збора. Иако стимулусот дава асоцијации кои можат да бидат во сите три рода, забележливо е дека во асоцијативното поле има 68 реакции во машки род, 236 реакции од женски род и 31 реакција во среден род. Иако глаголот *се смее* е во еднина, во асоцијативното поле можат да се забележат реакции кои се во множина. Такви се: *заби* (13), *образи* (2), *бели заби* (1), *усни* (1).

Заклучок

Во секојдневниот говор луѓето користат стабилни граматички модели (шаблони), чие активирање е предизвикано од стимулусот. Затоа стимулусот и реакцијата во АВМ се наоѓаат прилично блиску една до друга. Најголем број од асоцијациите во асоцијативните полиња во АРМЈ со стимулусот градат модел на два збора, кои се правилно формирани граматички единици. Тие веднаш можат да се вградат во реченици. По нив следуваат реакции на кои им е потребна дополнителна трансформација, па заедно со стимулусот да функционираат како посебна единица. Иако постои разлика помеѓу различните нивоа во асоцијативната граматика, не треба да бидеме премногу строги во поделбата на реакциите на нивоа. Тоа значи дека некои реакции може да припаѓаат истовремено на две, па дури и на три нивоа. Во однос на застапеноста на реакциите во когнитивното ниво, можеме само да се согласиме со тврдењето на Караулов дека фразеологизмите во АВМ се присутни во траги и можат (и мора) да се реконструираат. Во траги (минимално) се застапени и прецедентните текстови.

Користена литература

- [1] Караулов, Ю. Н. (1993). *Асоциативная грамматика русского языка*. Москва.
- [2] Караулов, Ю. Н. (1999). *Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть*. Москва.
- [3] Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- [4] Соколова, М. (2017). *Паронимите и асоцијативите во македонскиот современ јазик*. (Докторска дисертација). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

КУЛТУРОЛОШКИ ИМПЛИКАЦИИ ВО МЕЃУНАРОДНАТА ДЕЛОВНА КОМУНИКАЦИЈА НА АНГЛИСКИ

Драган Донеv¹, Крсте Илиев², Наталија Поп Зариева³, Марија Крстева⁴,
Кристина Костова⁵

¹Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
dragan.donev@ugd.edu.mk

²Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
krste.iliev@ugd.edu.mk

³Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
natalija.popzarieva@ugd.edu.mk

⁴Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.krsteva@ugd.edu.mk

⁵Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
kristina.kostova@ugd.edu.mk

Апстракт: Културолошките аспекти се многу често во фокусот на истражувањата поврзани со меѓународната деловна комуникација. Во овој труд ќе се обидеме на кратко да дадеме преглед на ставови од еминентни истражувачи од оваа област изнесени во нивни трудови на оваа тематика, како и влијание на културолошките аспекти поврзани со меѓународната деловна комуникација. Притоа ќе биде анализирана улогата што културата ја има во општествените ситуации на меѓународната деловна комуникација во современиот живот. Ќе бидат презентирани мислењата на повеќе автори, како и нивни сознанија, откритија и предлози во однос на потребата од акцентот врз културните особини како важен аспект во меѓународната деловна комуникација во време на глобализацијата. Ќе се фокусираме на употребата на англискиот јазик амбиент на меѓукултурни контакти.

Клучни зборови: јазик, култура, меѓународната деловна комуникација

CULTURAL IMPLICATIONS IN INTERNATIONAL BUSINESS COMMUNICATION

Dragan Donev¹, Krste Iliev², Natalija PopZarieva³, Marija Krsteva⁴, Kristina Kostova⁵

¹Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
dragan.donev@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
krste.iliev@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
natalija.popzarieva@ugd.edu.mk

⁴Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
marija.krsteva@ugd.edu.mk

⁵Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
kristina.kostova@ugd.edu.mk

Abstract: The study of international business communication has increasingly been shifting its focus onto cultural aspects. This paper tries to give a brief overview of eminent researchers' opinions as presented in their papers on this subject, as well as the cultural aspects' impact on international business communication. Furthermore, the role that culture plays in social situations of contemporary life will be analyzed. The views of several authors will be presented, drawing on their findings, discoveries and suggestions regarding the need for emphasis on cultural elements as an important aspect in the study of international business communication in times of globalization. We will focus on the use of English in intercultural contacts.

Key words: language, culture, international business communication

Вовед

Потребата за изучување на англискиот јазик во светски рамки и пренесувањето на културолошките елементи од земјите каде тој се зборува како мајчин јазик, но и како лингва франк при меѓународната комуникација во денешно време е сè поголема, а се чини дека овој тренд ќе станува сè поактуелен (Донеv, Илиев, Поп Зариева, 2018). Феномен наречен меѓународна деловна комуникација е една од главните причини за оваа појава. Овој термин веќе подолго време се појавува при објавувањето на бројни научни трудови од најразновидни научни области. Науката за јазикот и изучувањето на англискиот како странски исто така не се имуни на оваа појава која ја карактеризира нашата современост (Bielsa, 2005).

Глобализацијата најчесто претставува синоним за фактот дека светот станува сè помал и за појавата на можноста за непосредна комуникација каде било во светот. Широко распространетите метафори на забрзана мобилност, како на пример, информацискиот суперавтопат, само го потенцираат овој факт и овозможуваат да се формира претстава за светот како еден вид мрежа од локации што се меѓусебно тесно поврзани на тој начин што просторот се премостува.

Ваквото смалување на светот што од една страна ја отвора потребата за поголема комуникација со други субјекти и трансферот на елементи од нивните поднебја и култури, од друга страна ја отежнува истата таа комуникација затоа што јазичната бариера ја поткрепува неможноста да се разберат инволвираните во глобализацијата. Ситуацијата станува уште посложена доколку се има предвид дека културолошките аспекти на едно општество може значително да се разликуваат од некое друго. При ваквата комуникативна интеракција на два или повеќе субјекти, настануваат комплексните феномени во доменот на културолошките и лингвистичките елементи, предизвикани токму од самата глобализација. Сето ова зборува во прилог на ставовите дека јазикот и неговата култура се два поврзани елемента кои би требало да се изучуваат еден покрај друг. Ова го истакнуваат Бирам и Гранди кои велат дека јазикот и културата се неразделни (Byram & Grundy, 2003).

Дефинирање

Во денешниот глобализиран свет, речиси секојдневно се случува при деловна комуникација учесниците во неа да користат јазик што не е мајчин на ниту еден од нив. Најчесто при таквите ситуации се користи англискиот јазик. За да има успешна комуникација помеѓу соговорници со различен мајчин јазик, потребен е јазик кој е совладан од страна на двата соговорници. Јазикот што се користи во таквите ситуации, може да биде или мајчин јазик на еден од соговорниците или пак јазик стекнат како странски јазик од двајцата соговорници. Јазик кој се користи во такви ситуации, а не е

мајчин јазик на ниту еден од соговорниците, е познат под терминот *лингва франка* (Zikmundova, 2016). Лингва франка е контакт јазик кој се користи кај луѓе кои не го делат првиот јазик и најчесто се подразбира дека значи втор (или некој друг) јазик на своите говорници според (Jenkins, 2007, cf. Zikmundova, 2016).

Терминот *Англиски како лингва франка* (ELF) се однесува на наставата, учењето и употребата на англискиот јазик како заедничко средство за комуникација (или јазик за контакт) за слушатели со различни мајчини јазици. Иако повеќето современи лингвисти го сметаат англискиот како лингва франка (ELF) како корисно средство за меѓународна комуникација и интересен предмет на проучување, некои ја оспоруваат идејата дека ELF е посебна варијанта на англиски јазик. Прескриптивните граматичари (главно нелингвисти) имаат тенденција да го означуваат ЕЛФ како еден вид говор на странци или она што е најчесто се нарекува ЛЕД – „лош едноставен англиски“. Британската лингвистка Џенифер Џенкинс укажува дека ELF не е нов феномен. Англискиот јазик, вели таа, „служел како лингва франка во минатото и продолжува да биде така и во денешно време, во многу земји што биле колонизирани од страна на Британците од крајот на шеснаесеттиот век (честопати позната колективно како надворешен круг, според Kachru 1985), како што се Индија и Сингапур. Но, она што е ново за ЕЛФ, сепак, е степенот на неговиот опсег (Nordquist, 2017). Притоа од особено значење за успешно реализирање на деловната комуникација е да се имаат совладано културолошките особености, а не само јазикот. Ова се чини доста потежок елемент за совладување на изучувачите на странски јазик, затоа што културолошките карактеристики се испреплетени во сите сегменти на човековото живеење уште од најрана возраст.

Практични импликации

Во ситуации кога соговорниците немаат заеднички мајчин јазик (Nikerson, 2005: 195, cf. Du-Babcock (2013), јазикот што го користат за комуникација при нивната интеракција, се нарекува лингва франка. Луијала-Салминен, Чарлс и Канканранта (Louhiala-Salminen, Charles and Kankaanranta, 2005) опишуваат ситуација при деловна комуникација во корпоративно припојување и аквизиција. Притоа, Швеваните и Финците комуникацијата при нивната деловна интеракција ја воде на англиски јазик. Авторите овде ја испитувале деловната комуникација спроведена во контекст културолошки микс во глобализирана бизнис-констелација на односи во два главни истражувачки проекта финансирани од Академијата на Финска. Првиот проект се фокусира на две меѓународни корпорации кои се формираат како резултат на деловно припојување помеѓу компании од Финска и Шведска. Студијата ги истражувала двата најфреквентни комуникативни настани (состаноци и размена на пораки преку електронска пошта) каде што англискиот јазик се користел како интернационален јазик помеѓу вработените од Финска и Шведска. Според резултатите од истражувањето, кога англискиот јазик се користел како заеднички јазик на двете преговарачки страни во бизнис-доменот, комуникацијата била олеснета бидејќи двете преговарачки страни се чувствувале на исто рамниште во преговорите затоа што ниту едната страна не го користела својот мајчин јазик. Неутралноста што притоа ја имале преговарачите, придонела за продлабочување на деловната соработка и вродила со плод од успешно деловно припојување на две компании во бизнис-субјект од интернационални размери (Du-Babcock, 2013).

Во вториот истражувачки проект фокусот на истражување е врз концептот на општата комуникациска компетентност и компетентноста на деловниот англиски во амбиент на културолошки микс, особено како компоненти на деловната компетентност

во меѓународно деловно работење. Резултатите од второто истражување покажале дека иако деловната комуникација преку англиски како заеднички јазик се состоела од хибрид на дискурсни карактеристики кои потекнуваат од мајчините јазици и култури на говорниците и слушателите, извесно количество на културолошки елементи при таа комуникација биле заеднички за двете групи. Една понова студијата на Канканранта и Лу (2013) го продлабочува истражувањето на овој феномен, како и перцепциите на финските и кинеските деловни претставници во нивната бизнис-комуникација.

Од друга страна, пак, Родерсон-Ревел (Rogerson-Revell, 2008) ја истражуваат употребата на англискиот како странски јазик на меѓународните деловни средби во европска географска констелација. Се доаѓа до сознанија дека иако англиски што се користи за меѓународна деловна комуникација има суштинска функција во повеќејазичните средини, исто така може да предизвика и потешкотии и тоа како лингвистички, така и културолошки, особено ако се има предвид фактот дека сè повеќе се зголемува бројот на интеракции меѓу соговорници на кои англискиот не им е мајчин јазик.

Заклучок

Евидентно е дека работното место во модерни услови бргу се шири, бидејќи деловната средина се распространува и вклучува различни географски локации и опфаќа бројни култури. Меѓутоа, може да биде тешко да се разбере како ефикасно да се комуницира со лица кои зборуваат друг јазик или кои се потпираат на различни начини за постигнување на заедничка цел („Cross-Culture Communication“). Факт е дека трговските друштва забрзано продолжуваат да се шират преку границите на своите матични земји, а глобалниот пазар станува сè подостапен за малите, средните и големите бизниси. Со тоа се зголемуваат и можностите за работа на меѓународно ниво. Мултинационалните и меѓукултурни работни тимови се честа појава. Ова придонесува бизнисите да можат да имаат корист од разновидни знаења и нови методи на решавање на деловните проблеми. Сепак, покрај тоа што се стекнуваат со придобивките, глобалните организации, исто така, се соочуваат и со потенцијални камења на сопнувања кога станува збор за културолошките контакти на меѓународен план. Доколку се согледа и разбере дека културата влијае врз меѓународното деловно работење во барем три основни сегмента комуникација, начин на однесување и организациска хиерархија, може да се избегнат недоразбирања со персоналот и клиентите од странство, а и деловното окружување да придонесе за подобар успех. Еден од најважните предизвици во светот денес е фактот дека голем дел од комуникација, не само деловната, се одвива во меѓукултурен контекст. Затоа развојот на меѓукултурните комуникациски вештини е една од најважните компетенции за современиот студент не само за бизнис или англиски студии, но генерално за секој што потенцијално може да работи во глобалниот свет („How cultural differences impact“, 2017). Меѓукултурните компетенции не само што ни овозможуваат да бидеме ефективни комуникатори на официјална констелација на односите, туку исто така ни овозможува да бидеме подобри во секојдневната неформална комуникација. Интеркултурната комуникација како дисциплина инкорпорирана во студиите по англиски јазик и применета лингвистика може да го олесни трансферот на информации и идеи помеѓу луѓе кои зборуваат различни јазици и да придонесе за пренесување на мислите, идеите и чувствата на носителите на културите во контакт. Оваа е цел е апсолутно неопходна во нашиот современ глобален свет.

Користена литература

- [1] Bertha Du-Babcock. (2013) *English as Business Lingua Franca: A comparative analysis of communication behavior and strategies in Asian and European contexts*.
- [2] Byram, M., & Grundy, P. (Eds.). (2003). *Context and culture in language teaching and learning*.
- [3] Kankaanranta, A. & W. Lu (2013). "The evolution of English as the business lingua franca: Signs of convergence in Chinese and Finnish professional communication". *Journal of Business and Technical Communication* 27: 288–307.
- [4] Louhiala-Salminen, L., M. Charles & A. Kankaanranta (2005). "English as a lingua franca in Nordic corporate mergers: Two case companies". *English for Specific Purposes* 24: 401–421.
- [5] Nickerson, C. (2002). "Endnote: business discourse and language teaching". *International Review of Applied Linguistics* 40: 375–381.
- [6] Pikhart, Marcel. (2011). *English as a lingua franca and its intercultural consequences: Applied linguistics approach*.
- [7] Rogerson-Revell, P. (2008). "Participation and performance in international business meetings". *English for Specific Purposes* 27, pp. 338–360.
- [8] Seidlhofer, B. (2005). *English as a Lingua Franca*. *ELT Journal*, 59, pp. 339–341.
- [9] Zikmundová, Eva(2016). *English as a lingua franca: Theory and practical implications*.

Интернет извори

- [1] Bielsa, Esperança. (2009) *Globalisation and Translation: A Theoretical Approach*, pp. 131–144. Published online.
- [2] *Cross-Culture Communication – Good Collaboration Is a Must*. Преземено од: <https://www.mindtools.com/CommSkill/Cross-Cultural-communication.htm>
- [3] *How cultural differences impact international business in 2017*. (2017). Преземено од: <http://www.hult.edu/blog/cultural-differences-impact-international-business/>
- [4] Nordquist, Richard. (2007) "English as a lingua franca (ELF)." ThoughtCo, thoughtco.com/english-as-a-lingua-franca-elf-1690578.

МЕЃУКУЛТУРНИТЕ ПРАГМАТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА И ПРАГМАТИКАТА НА МЕЃУЈАЗИКОТ – НИВНО ПОВРЗУВАЊЕ СО ПРАКТИКАТА

Билјана Ивановска¹, Марија Кусевска², Нина Даскаловска³

¹Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

²Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.kusevska@ugd.edu.mk

³Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
nina.daskalovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Во овој труд се дава преглед на проектот насловен како: „Развивање на меѓукултурните прагматички истражувања и истражувањата на прагматиката на меѓујазикот и нивно поврзување со практиката“, што е пријавен и одобрен од Фондот за научно-истражувачката работа при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Проектот се состои од теоретски дел и од емпириски дел, каде се предвидени практични истражувања за говорните чинови и за меѓукултурните прагматички истражувања. Во моментот, проектот се наоѓа во својата почетна фаза на изработка и во овој труд се претставува значењето на теоретските поставки на прагматиката на меѓујазикот и нивното поврзување со практиката.

Клучни зборови: меѓукултурна прагматика, прагматика на меѓујазикот, интеркултурна комуникација, јазичен корпус, говорни чинови, прагматички маркери

CROSS-CULTURAL AND INTERLANGUAGE PRAGMATICS RESEARCH AND ITS PRACTICAL IMPLICATIONS

Biļjana Ivanovska¹, Marija Kusevska², Nina Daskalovska³

¹Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
marija.kusevska@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
nina.daskalovska@ugd.edu.mk

Abstract: This paper is an overview of the project entitled: “Developing cross-cultural and interlanguage pragmatics research and its practical implications” which was submitted and approved by the Fund for scientific research at the Goce Delchev University in Stip. The research will be made in the form of comparative studies aimed at analyzing the principles of communication in the social environments where these languages are spoken, including the Macedonian society, as well as in environments where members of different cultures and languages communicate in a common language (lingua franca). The communicative competences of Macedonian learners of English, German and Turkish will also be in focus. Research in pragmatics is beneficial for language education, in particular for foreign language syllabus design as well as for all those who need to communicate with members of other cultural communities. In addition, the final outcome of this project will be initiation for compilation of language corpora and databases which can later incorporate other languages. At the

moment, the project is in its initial phase of the research, and this paper presents the meaning of theoretical approaches and theories of the interlanguage pragmatics and its relation to pragmatics.

Key words: cross-cultural pragmatics, interlanguage pragmatics, intercultural communication, language corpus, speech acts, pragmatic markers

Вовед – претставување на проектот

Истражувањата предвидени со проектот „Развивање на меѓукултурните прагматички истражувања и истражувањата на прагматиката на меѓујазикот и нивно поврзување со практиката“ се од областа на меѓукултурната прагматика и прагматиката на меѓујазикот кај изучувачите на странски јазици (англиски, германски, македонски и турски). Истражувањата се предвидени да бидат направени во вид на компаративни студии насочени кон анализа на принципите на комуникација во посебните културни средини кои се предмет на изучување, вклучувајќи ја и македонската средина, како и во средини во кои припадници од различни култури и јазици комуницираат на еден заеднички јазик (*lingua franca*). Посебено ќе се истражуваат и комуникациските способности на македонските изучувачи на англискиот, германскиот и турскиот јазик. Бројот на овој вид студии во Р Северна Македонија е многу мал и постои потреба од нивно зголемување и од развивање нови методи за собирање истражувачки материјал и негова обработка.

Цели на истражувањето

Во согласност со претходно изнесеното, целите на овој проект се следниве: 1. зголемување на базата на меѓукултурни и интеркултурни прагматички проучувања и проучувања на прагматиката на меѓујазикот на изучувачите на странски јазици; 2. развивање современи методи за собирање и анализирање на јазичниот материјал; и 3. поврзување на прагматичките истражувања со практичните потреби во општеството. Прагматичките истражувања се многу значајни за јазичното образование, креирањето курикулуми, како и за сите учесници во интеркултурната комуникација. Собраниот материјал ќе се искористи како почетна база за креирање споредбени јазични корпуси кои ќе можат понатаму да се надоградуваат и да се прошируваат со други јазици. Јазичното истражување врз основа на корпуси е еден од најмодерните приоди на полето на лингвистиката. Кај нас тој приод сè уште не е развиен.

Говорни чинови и нивно објаснување

Истражувањата на овој проект се насочени кон анализа на прагматичките компетенции на изучувачите на странски јазици преку анализа на говорните чинови *одбивање* и *приговарање*.

Според Конен (Kohnen, 1987: p. 10) поимот „одбивање“ имплицира неприфаќање на условот за интеракција даден од говорникот. Во прв ред, реакциите на одбивање на иницијативните искази се наречени спротивставување/одвраќање/неприфаќање/неусвојување или одбивања¹ (ebd.)

Во контекст на усната анализа на дискурсот одбивањата се наречени говорни чинови со кои се дава одговор, со кој се изразува несогласување со иницирачкиот

¹ За контекстот на опишаните ситуации во текстот одговара називот „одбивање“.

говорен чин /на пр.: одговор за одбивање на молба, понуда, покана, предлог/ (Kasper, 1981: стр. 196). Притоа се поставува прашањето, дали еден разговор завршува по одбивањето, или дали можеби говорникот ќе се обиде уште еднаш со натамошна комуникација, т.е. со преговарање.

Според Гас/Хоук (Gass/Houck, 1999: р. 3ff.) неприфаќањето на пропозицијата изразена во иницирачкиот говорен чин, може понатаму да се подели во три големи подрачја: одбивање (1); временско одложување (2) и предлог со алтернативи (3). Во случај на индиректно одбивање, разговорот може да биде продолжен, при што се одвива „вршењето преговори/преговарање“ (Kasper, 1981: р. 197) на пропозицијата изразена во иницирачкиот говорен чин, додека интеракцијата не завршува околу првичната пропозиција изразена од говорителот со конечен резултат. Таквите секвенци на одбивање се наречени „можни насоки/смерници на одбивање“ (Gass/Houck, 1999: р. 3) и се именувани како рекурзивни: едно индиректно одбивање отвора покана за понатамошни понуди/молби итн.

Слично на ова, Лабов/Фаншел (Labov/Fanshel, 1977) разликуваат три подрачја на секвенцата на одбивање: директно одбивање, одложување и индиректно одбивање, а рекурзијата ја именуваат како „обновување“.

За предвидените истражувања се користат Прашалникот за анализа на дискурс и игрите по улоги како методи за поттикнување на комуникацијата, со што секвенцијалниот аспект е исклучен.

Поранешни студии

За да се даде преглед на фокусот на досега спроведените студии за одбивањата и да се прикажат релевантните точки за претстојните истражувања, треба да се набројат неколку студии кои се репрезентативни за предметот на истражување.

Рубин (Rubin, 1983) укажува на социјалните вредности на една култура, каде познавањето на можностите како да се реализира одбивањето во еден јазик се важни елементи за правилната изведба на овој говорен чин за оние кои го изучуваат јазикот.

Бебе/Камингс (Beebe/Cummings, 1985: 1996) ги истражуваат одбивањата на молбите кај изворните говорители на англискиот јазик, при што фокусот е ставен на споредба на методите.

Кинџо (Kinjo, 1987) при споредба на јапонските и англиските одбивања на покани и молби наоѓа сличности во дистрибуцијата на семантичките формули и разлики во нивното изразување. Таа посочува на родови разлики во поглед на стратегијата „жалење“ во американскиот англиски јазик и одразувањето на културните стереотипи во двете култури преку директност и индиректност на изјавите. Како метод се воведува пополнување на дискурсот со устен говор.

Резултатите на Бебе/Такахаша/Улис-Велц (Beebe/Takahashi/Uliss-Weltz, 1999, Takahashi /Beebe, 1987) посочуваат на прагматичкиот трансфер во дистрибуцијата, распределбата и содржина на семантичките формули. Авторите имаат анализирано говорни чинови: одбивања на молби, покани, понуди и предлози преку вкупно дванаесет ситуации со помош на Прашалникот за пополнување на дискурс. Притоа, се испитани јапонскиот, англискиот јазик, како и англискиот јазик кој се зборува во Јапонија.

Бардови-Харлиг/Хартфорд (Bardovi-Harlig/Hartford, 1991) покажуваат преку примери за говорен чин одбивање во автентична академска ситуација, како одбивањата на немајчин јазик се разликуваат од одбивањата на мајчиниот јазик во поглед на семантичките формули. Тие откриваат дека оние кои не го зборуваат мајчиниот јазик, употребуваат поширок спектар на стратегии. „Причина“ била и во

двете групи најчесто употребуваната стратегија, проследена со стратегијата „можност“ кај зборувачите на мајчиниот јазик и „стратегијата избегнување“ кај оние кои не го зборуваат мајчиниот јазик.

Хајлман (Heilmann, 1993) истражува одбивање во германскиот јазик преку снимени телевизиски дискусии, кај мажи и жени. Фокусот на нејзината работа лежи во анализата на стратегиите ориентирани кон слушање наспрема стратегиите ориентирани кон зборување, при што таа, сепак, не наоѓа родова разлика. Според авторката, мал број од испитаниците и социо-демографските аспекти кои не се земени предвид, како фактори би можеле, сепак, да влијаат врз резултатите од истражувањето.

Врз примерот на мандаринско-кинескиот јазик Лиао (Liao, 1994) со повеќе методи на истражување покажува дека содржината, особено степенот на учтивост на стратегиите на одбивање кои се сметаат за универзални, е културно-специфичен феномен. Мороу (Morou, 1995), според примерот на одбивањата помеѓу оние со еднаков статус во четири зададени ситуации, покажува дека е можно, преку насочени наредби, да се поттикнат учениците на јазикот кон типично јазично однесување во американскиот англиски јазик. Чен/Је/Цанг (Chen/Ye/Zhang, 1995) во нивната анализа на одбивања (која исто така се однесува на мандаринско-кинескиот јазик) наведуваат дека стратегијата „причина“ му дозволува на говорителот да заснова одбивање без агресија врз комуникантот/соговорникот. Стратегијата „алтернатива“ дозволува избегнување на соочување со говорникот. Овие беа најчесто забележаните стратегии во оваа студија. Податоците биле собрани со помош на Прашалникот за пополнување на курс (Beebe et.al., 1990).

Во актуелната и истовремено обемната студија Гас/Хоук (Gass/Houck, 1999) ги анализираат следните интеракции снимени на видео: одбивање на предлог, на понуда, на покана или на молба од страна на англиските збурвачи на мајчин јазик споредени со јапонски ученици на англиски јазик (на различни јазични нивоа). Во нивните податоци најчесто се среќаваат следните стратегии: „конвенционално неперформативно одбивање“, „изјава на жалење“, „извинување/причина/објаснување, или предлог на друга алтернатива“. Две третини од резултатите беа класификувани како такви стратегии. Врз основа на испитаната динамика на водењето на разговорот, беа идентификувани неколку други можности за одбивање: „потврдувања“, „барања за разјаснување“, „информација, договор“ како и „невербални фактори“.²

Анализата на интеракцијата заедно со невербалните фактори беше означена како епизода („episode“, Gass/Houck, 1999: p. 56ff.). Авторите нудат лингвистичка, како и нелингвистичка претстава на нивните резултати и се концентрираат на проблемите/стратегиите за компензација кај оние кои не го зборуваат мајчиниот јазик, а кои беа претставени во овој контекст. Беа идентификувани пет стратегии: директност, знаци на јазична или социокултурна неадекватност, употреба на мајчин јазик, секвенцијални одложувања во однос на целта, изборот на семантичка формула и изборот на содржината на изразите или алтернативите и невербалните искази на афект. При испитувањето на концептите „преговарање“ и „очекување“ се покажува дека оние кои не го зборуваат мајчиниот јазик, можат да научат преку разговор со говорители на мајчин јазик, со тоа што ги поправаат нивните очекувања или превиди (несоодветствувања) во текот на разговорот.

Овој преглед покажува дека студиите на одбивање се концентрираат на идентификувањето на одбивањата во јазикот, категоризирањето на податоци според семантичките формули/стратегии и на анализата која се гради врз основа на тоа. Во

² Види Бебе/Камингс (1996).

анализата се внимава на дистрибуцијата, распоредот и содржината на семантичките формули, како во меѓукултурната, така и во меѓулингвистичката споредба.

Предмет на истражување

Поконкретно, предмет на истражување на овој проект ќе биде следново:

1. Споредба на говорните чинови, прагматичките и дискурсните маркери и другите јазични средства кои говорителите на јазиците ги употребуваат во комуникацијата, кои се проучуваат во ова истражување и кои се користат за пренесување на пораката и за постигнување на својата комуникациска цел.
2. Прагматичкиот неуспех на македонските изучувачи на странските јазици кои се предмет на истражување во овој проект и причините за овој неуспех, т.е. зошто македонските говорители понекогаш не успеваат да ги пренесат своите ставови, мислења и цели во интеркултурната комуникација;
3. Когнитивните процеси кои учествуваат во формулирањето на пораката на странскиот јазик;
4. Методи кои се соодветни за собирање на јазичниот корпус за анализа на говорниот јазик и како тие методи влијаат врз добиените резултати.

Реализација на проектот

За време на реализацијата на проектот ќе се изведуваат следните активности: Се предвидува изработка на Формулар за учество за испитаниците, дефинирање на прагматичките карактеристики кои ќе се истражуваат, дефинирање на методите и изработка на инструментите за собирање на јазичниот материјал, правење упатство за начините на собирање говорен материјал и негова обработка, пилотирање на методите и дополнување на упатствата. Изучувачите на странските јазици ќе изработат тест за определување на нивото на познавање на јазикот. Потоа се предвидува собирање на јазичниот материјал со помош на претходно предвидените методи и инструменти и негова транскрипција и организација во вид на јазичен корпус. По оваа фаза следува анализа на собраниот материјал и изработка на студии релевантни за интеркултурната комуникација, креирање наставни програми и модернизација на наставата по странски јазици. Понатаму се планира иницирање за составување компаративен јазичен корпус кој ќе може да се надградува, да се користи за други истражувања и да се проширува со други јазици.

Очекувани резултати и заклучни белешки

Преку реализацијата на овој проект се очекува да се изработат контрастивни студии за усвојување на говорните чинови кои се предмет на истражување од овој проект и кои ќе можат да се користат во други истражувања. Тие ќе бидат од корист и за студентите на постдипломски и докторски студии. Се очекува да се изработат неколку вида тестови за оценување на прагматичката компетенција кај изучувачите на англискиот, германскиот и турскиот јазик.

Преку собирање на материјалот, би можело да се изработи корпус за англиски, германски, македонски и турски јазик од изучувачите на овие јазици кој постојано би се надополнувал и би служел како солидна база на истражувачите. Се предвидува изработка на модули за учење на говорните чинови кои ќе можат да се користат во наставата по англиски, германски, македонски и турски јазик. Се очекува издавање на книга во која ќе бидат изнесени сите искуства и резултати од истражувањето. Таа би

пополнила дел од празнината која постои во македонската научна мисла во врска со прагматиката, прагматичките истражувања и стекнувањето прагматичка компетенција.

Користена литература:

- [1] Bardovi-Harlig, K. & Beverly S. H. (1991). „Saying, no‘ in English: Native and non-native rejections“, in Bouton, Lawrence & Yamuna Kachru (eds.), 41–58.
- [2] Beebe, L. M. und Cummings M. (1985), *Speech act performance: A function of data collection procedure*. Paper presented at the TESOL Sociolinguistics Colloquium, New York.
- [3] Beebe, L. M. & Cummings M. (1996). „Natural speech act data versus written questionnaire data: How data collection method affects speech act performance“, in Gass, Susan M. und Joyce Neu (eds.), 65–86.
- [4] Beebe, L. M., Takahashi T. und Uliss-Weltz R. (1990). „Pragmatic transfer in ESL refusals“, in Scarcella Robin C., Elaine S. Andersen und Stephen D. Krashen (eds.), 55–73.
- [5] Chen, X. & Ye L. & Zhang Y. (1995). „Refusing in Chinese“, in Kasper, Gabriele (ed.) (1995a), 119–163.
- [6] Gass, S.M. & Houck N. (1999). *Interlanguage Refusals*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- [7] Heilmann, Ch. M. (1993). „Geschlechtsspezifische Aspekte des Zurückweisens“, in Pawlowski, Klaus (ed.), 72–80.
- [8] Kasper, G. (1981). *Pragmatische Aspekte in der Interimsprache*, Tübingen: Narr.
- [9] Kinjo H. (1987). „Oral refusals of invitations and requests in English and Japanese“, *Journal of Asian Culture* 1, 83–106.
- [10] Kohnen, Th. (1987). „Zurückweisungen in Diskussionen“, *Europäische Hochschulschriften*, Band 60, Bern/New York/Paris/Frankfurt/M.
- [11] Labov, W. & Fanshel D. D. (1977). *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*, New York: Academic Press.
- [12] Liao, Ch. (1994). *A study on the Strategies, Maxims, and Development of Refusal in Mandarin Chinese*, Taiwan: The Crane Publishing Company.
- [13] Morrow, Ch. (1995). *The pragmatic effects of instruction on ESL learners’ production of complaint and refusal speech acts*, Ph.D. dissertation, State University of New York at Buffalo.
- [14] Rubin, J. (1983). „How to tell when someone is saying ‚no‘ revisited“, in Wolfson, Nessa und Eliot Judd (eds.), 10–17.
- [15] Takahashi, T. & Beebe L. (1987). „The development of pragmatic competence by Japanese learners of English“, *JALT [Japanese Association of Language Teachers] Journal* 8, 131–155.

СТРАТЕГИИ ЗА ОДБИВАЊЕ НА СТУДЕНТИТЕ ОД ГРУПАТА ЗА ТУРСКИ ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“

Со почит на Марија Кусевска
и на студентите од Туркологија*

Марија Леонтиќ¹, Деспина Минова^{2**}

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.leontik@ugd.edu.mk

²Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
despina.minova@gmail.com

Апстракт: Истражувањето на говорните чинови за одбивање што е презентирано во овој труд се реализира во рамките на проектот „Развивање на меѓукултурните прагматички истражувања и истражувањата на прагматиката на меѓујазикот и нивно поврзување со практиката“ (“Developing cross-cultural and interlanguage pragmatics research and its practical implications”). Во истражувањето се опфати одбивање на предлог, на понуда, на покана или на молба. Сите учесници во истражувањето се студентите од Групата за турски јазик и книжевност. Еден дел од нив се Турци од Македонија, а другиот дел се Македонци и Торбешки кои студираат заедно во ист клас. Некои од Турците се образовани на турски, а некои не се, но сите тие во секојдневната комуникација го користат турскиот како примарен јазик. Македонците и Торбешките не се образовани на турски и тие не го користат турскиот во нивната секојдневна комуникација.

Клучни зборови: меѓукултурна прагматика, говорни чинови, стратегии за одбивање.

* Марија Кусевска при пријавувањето на проектот остави простор за вклучување на сите заинтересирани од сите катедри на УГД. Марија Леонтиќ како единствен наставник по турски јазик во редовен работен однос на Групата за турски јазик и книжевност знае дека нема поволни услови за самостојно пријавување проекти бидејќи од една страна истражувањето бара повеќе наставници во редовен работен однос, а од друга страна еден од условите за реализирање проект е објавување напис во списанија со импакт фактор кои за туркологите сè уште се далечни. За да не заостане развојот на туркологијата зад развојот на другите катедри, Марија Леонтиќ реши да се вклучува во проектите на другите јазичари на Филолошкиот факултет при УГД. Марија Леонтиќ срдечно им се заблагодарува на Марија Кусевска која го вклучи турскиот јазик во проектот и на студентите кои со голема заинтересираност се вклучија во креирањето игра по улоги и на нивната искреност во дискусијата.

* Играта по улоги на турски јазик ја сними Марија Леонтиќ, а аудио записот на хартија на турски јазик го пренесе Деспина Минова. Написот го напиша Марија Леонтиќ која исто така дијалозите ги преведе од турски на македонски јазик.

REFUSAL STRATEGIES OF STUDENTS OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE AT THE “GOCE DELCEV” UNIVERSITY

Marija Leontic, Ph. D.¹, Despina Minova²

¹Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
marija.leontik@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
despina.minova@gmail.com

Abstract: The research on the speech act of refusing presented in this paper was carried out within the framework of the project "Developing cross-cultural and interlanguage pragmatics research and its practical implications". The research includes refusing a proposal, an offer, an invitation or a request. All participants were students at the Department of Turkish Language. Some of them were Turks from Macedonia, others were Macedonians and Torbeshi who study together in the same class. Some of the Turks were educated in Turkish, others were not, but they all use Turkish as their primary language of everyday communication. The Macedonian and the Torbeshi students, on the other hand, were not educated in Turkish and they do not use Turkish in their everyday communication.

Key words: cross-cultural pragmatics, speech acts, refusal strategies.

Вовед

Денес прагматичките истражувања интензивно се реализираат во развиените земји, а Република Турција и Република Северна Македонија се трудат со разновидни проекти, магистерски и докторски дисертации да го следат овој тренд. Во Република Северна Македонија, Марија Кусевска даде голем придонес во прагматичките истражувања и објави бројни дела од оваа област.

Предмет на истражување на проектот „Развивање на меѓукултурните прагматички истражувања и истражувањата на прагматиката на меѓујазикот и нивно поврзување со практиката“ кој се реализира на Универзитет „Гоце Делчев“, се комуникациските вештини при одбивање на студентите кои студираат англиски, германски и турски јазик. Раководител на проектот и главен истражувач е проф. д-р Марија Кусевска, истражувачи за англиски јазик се проф. д-р Марија Кусевска и проф. д-р Нина Даскаловска, истражувач за германски јазик е проф. д-р Билјана Ивановска, а истражувач за турски јазик е проф. д-р Марија Леонтиќ. Млад истражувач за турски јазик е Деспина Минова која е студент на втор циклус студии.

Прагматичките истражувања за турски јазик се реализираа на Групата за турски јазик и книжевност на Филолошкиот факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ во следните фази: 1. снимање на игрите по улоги на турски јазик; 2. развивање дискусија за игрите по улоги и ставот на учесниците кон темите; 3. пренесување на аудиозаписот на хартија на турски јазик; 4. преведување на аудиозаписот од турски на македонски јазик; 5. донесување заклучоци од истражувањето.

Говорниот чин одбивање во турскиот јазик

Одбивањето претставува неприфаќање на одредена молба (анг. request; тур. rica), понуда (анг. offer; тур. teklif); покана (анг. invitation; тур. davet) или предлог (анг. proposal; тур. öneri). Одбивањето е многу важна комуникациска вештина во секојдневниот живот, а зависи од многу фактори како што се културните сфаќања и вредности на одредено општество, полот, возраста, социјалниот статус, економската моќ и слично. Сите овие фактори го усложнуваат реализирањето на соодветни стратегии за одбивање. Нелсон стратегијата (анг. strategy; тур. strateji) ја дефинира како „вербална постапка во форма на искази на извинување или на причина кои се употребуваат како дел од целиот акт на одбивање.“¹ (Нелсон, 2002: 170). Говорниот чин одбивање може да се реализира главно директно или индиректно. За примената на соодветни стратегии за одбивање потребно е да се имаат и прагматички познавања кои ќе помогнат пораката „не“ полесно да се испрати и прими од страна на соговорниците.

Стратегиите за одбивање во турскиот јазик речиси во сите досегашни истражувања во Турција се кодирани според семантичките формули на Бебе, Такахаша, Улиц и Велц (1990) кои се адаптирани на турскиот јазик. Овој приод во своите магистерски трудови ги применуваат Озлем Текј’лд’з (Özlem Tekyıldız, 2006), Синем Херѓунер (Sinem Hergüner, 2009), Шејда Селен Чимен (Şeyda Selen Çimen, 2009), Чигдем Туркмен (Çiğdem Türkmen, 2010), Севги Шахин (Sevgi Şahin, 2011); Мехмет Асма’ (Mehmet Asmal’, 2012), Емине Мердин (Emine Merdin, 2013), Мехмет Челикбаш (Mehmet Çelikbaş, 2016), Џанан Онал (Canan Önal, 2016), Ебру Бојнуегри (Ebru Boynueğri, 2018), а во својата докторска дисертација го употребува Туба Демиркол (Tuba Demirkol, 2015). Мансоур Ола (Mansour Ola, 2015) користи комбинирана формула за кодирање на стратегиите за одбивање. Според овие истражувачи, стратегиите за одбивање во турскиот јазик може да бидат директни или индиректни.

Стратегиите за директно одбивање во турскиот јазик обично ги содржат изразите *hayır/не*, *yok/нема* и *olmaz/не може*. Овој тип одбивања се јавија и во нашите игри по улоги. Пр. Tabii ki, *hayır*. / Се разбира, *не*.; *Hayır, şu anda param yok...* / Не, во овој момент *немам* пари...; *Şimdi olmaz...* / Сега *не може*... На граматички план одбивањето се реализира со суфиксот за негација -mA што има две варијанти -ma и -me (пр. *veremeyeseğim*, *veremem* / не ќе можам да дадам) и кој пред суфиксот за сегашно време доживувајќи фонетска промена преминува во -mI што има четири варијанти -mı, -mi, -mu, -mü (пр. *veremiyorum* / не можам да дадам). Овој тип одбивања се регистрираа и во нашите игри по улоги. Пр. *Hayır, veremem*. / Не, не можам да ти дадам.

Стратегиите за индиректно одбивање во турскиот јазик најчесто се јавуваат преку следните типови: а) преку изрази на жалење и извинување (statement of regret/apology); б) преку искажување желба за реализација во поинакви услови (wish); в) преку кажување *причина* (reason); г) преку алтернатива или ветување за компензација (statement of alternative/promise of compensation); д) преку група услови за минато прифаќање (set condition for past acceptance).

Индиректното одбивање преку *изрази на жалење и извинување* обично го содржи изразот за жалење *maalesef/за жал* и изразот за извинување *kusura bakma/не ми замерувај, извини*. Овој тип одбивања се многу чести во секојдневната

¹ “...A verbal move, such as a statement of regret or reason, that is used as a part of the total act of refusing”. (Nelson, 2002: 170)

комуникација, а се јавија и во нашите игри по улоги. Пр. *Maalesef müdür bey ben gelmeyeceğim çünkü yarın kurs sınavım var.* / За жал, господине директоре, јас не ќе можам да дојдам бидејќи утре имам испит на курс.; *Kusura bakma, gelemem.* Evde eşim bekliyor. / Не ми замерувај, не можам да дојдам. Дома ме чека сопругот.

Индириектно одбивање се реализира и преку *искажување желба за реализација во поинакви услови*. Ваквиот вид одбивање се забележа и во нашите игри по улоги. Пр. *Çok isterdim gelmeye ama ders çalışmam lazım.* / Многу би сакал да дојдам, но треба да учам.

Стратегијата индириектно одбивање често се реализира со кажување на *причината* и овој тип одбивања се најчести во секојдневната комуникација. Веројатно говорителот смета дека со кажување на причината соговорникот помалку ќе се навреди од одбивањето. Ваквиот вид одбивање го употребија и нашите студенти во игрите по улоги. Пр. *Ay Nela'ciğim çok isterdim ama başka arkadaşım sözüm var.* / Неличка, многу би сакала, но *и ветив на друга другарка*. Во снимениот материјал се сретнаа примери на наведување на повеќе од една причина. Пр. *Yok gelemem. Çünkü sınava çalışmam lazım.* О *үзден* çok yoğunum, zamanım az ondan dolayı gelemeyeceğim. *Kusura bakmayın.* / Не, не можам да дојдам бидејќи треба да учам за испит. Затоа сум многу зафатена, имам малку време, затоа не ќе можам да дојдам.

Стратегијата индириектно одбивање во турскиот јазик кои изразуваат *алтернатива или ветување за надоместување (компензација)* се користат за поправање на можните штети кои може да се нанесат со одбивањето. Ваквиот вид одбивање го применија и нашите студенти во игрите по улоги. Пр. *Hayır benim işim var. Bugün fitnese gidiyorum. Yarın kahve içebiliriz.* / Не, имам работа. Денес одам на фитнес. *Утре може да пиеме кафе*.

Стратегијата индириектно одбивање во турскиот јазик се реализира и со *група услови за минато прифаќање*. Со серијата услови кои би овозможиле прифаќање, говорителот дополнително го оправдува одбивањето. Ваквиот вид одбивање се јави и во нашите игри по улоги. Пр. *Kardeşim bende de olsaydı seve seve verirdim ama benim şu anda üzerimde hiç param yok.* / Брате, *и јас да имав, со задоволство ќе ти дадев*, но јас во овој момент воопшто немам пари.

Одбивањето често е попатрето и со следните типови додатоци: а) израз на позитивно мислење/желба (statement of positive opinion/willingness); б) благодарност (gratitude/appreciation); в) израз за пожелување/надевање нешто добро (statement of well-wishing/hope). Пр. *Evet, çok güzel olur, ama şimdi benim okula yetişmem lazım çünkü geç kalıyorum.* / Да, *би било многу убаво*, но сега јас морам да одам на училиште бидејќи доцнам. (израз на позитивно мислење); *Teşekkür ederim, ama şu anda spora gidiyorum.* / *Ти благодарам*, но сега одам на спортување. (изразување благодарност); *İyi eğlenceler size, ben gelemiyorum.* / *Ви пожелувам добра забава*, јас не можам да дојдам. (пожелување нешто добро).

Говорниот чин одбивање на Групата за турски јазик и книжевност на Филолошкиот факултет при Универзитет „Гоце Делчев“

Истражувањето за говорниот чин одбивање на Групата за турски јазик и книжевност е реализиран со студентите од прв циклус во учебната 2018/2019 година. На Групата за турски јазик и книжевност студираат студенти на кои турскиот им е мајчин јазик и го учеле во основното и средното образование или само во основното или средното образование, студенти на кои турскиот јазик им е мајчин, но не го учеле на училиште, туку го познаваат само разговорниот турски јазик и студенти на кои турскиот јазик не им е мајчин јазик и кои турскиот јазик го изучуваат на Групата. Во

истражувањето се вклучени сите студенти кои го владеат турскиот јазик најмалку на Б1 или Б2 ниво.

Материјалот за анализа се собираше со снимање на игра по улоги (дијалози). Ова за студентите не беше тешка задача бидејќи тие во текот на своите студии често применуваа игра по улоги на разни теми. За истражувањето на студентите им се дадоа шест теми за кои требаа да реализираат игра по улоги. Пред да се почне со играта по улоги, ги замолив студентите да бидат природни и да одбиваат исто како во реалниот живот кога ќе се најдат во иста или слична ситуација. Играта по улоги започнуваше со поздравување, молба, понуда, покана или предлог, а потоа следеше одбивање и отпоздравување. Во трудов поради ограничениот простор од дијалозите се преземени само одреден број искази кои содржат одбивање.

Говорен чин одбивање другар/ка при барање заем

Првата тема на која студентите реализираа игра по улоги беше барањето заем од 2000 денари од своето другарче во Групата. Студентите требаше да рефлектираат одбивање во случај кога овие средства не сакаат да ги дадат на заем. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање:

- *Hayır, özür dilerim, veremem.* / Не, извини, не можам да ти дадам.
- *Kusura bakma, veremem. Önceki borçlarını ödemediğin için 2000 denar sana veremem.* / Не ми замерувај, не можам да ти дадам. Бидејќи не ги врати претходните заеми, не можам да ти дадам 2000 денари.
- *Hayır, veremem. Durumum müsait değil.* / Не, не можам да дадам. Состајбата не ми дозволува.
- *Şimdi olmaz çünkü param yok.* / Сега не може, бидејќи немам пари.
- *Hayır, veremem çünkü paralarım bitti.* / Не, не можам да дадам бидејќи парите ми завршија.
- *Veremem. Bende o kadar param yok çünkü bu ay çok para harcadım.* / Не можам да дадам. Јас немам толку пари бидејќи овој месец потрошив многу пари.
- *Maalesef sana 2000 denar veremiyorum çünkü benim de ihtiyacım var onlara. Özür dilerim.* / За жал, тебе не можам да ти дадам 2000 денари, бидејќи и јас имам потреба од нив. Извини.
- *Çok isterdim Nela'cıgım. Ama bu ay ben de maaşımı alamadım. O yüzden veremem.* / Многу би сакала Неличка. Но и јас овој месец не успеав да го добијам својот личен доход. Затоа не можам да ти дадам.
- *Üzgünüm. Dün alışverişe gittim, hiç param kalmadı. O yüzden veremeyeceğim.* / Жалам, вчера бев на шопинг, воопшто не ми останаа пари.
- *Keşke daha önce söyleseydin. Son parayı işe yatırdım.* / Камо среќа да кажеше порано. Последните пари ги вложив во работата.
- *Gerçekten özür dilerim, şu an bende de para yok. Olsaydı verirdim.* / Навистина се извинувам, во овој момент и јас немам пари. Да имав, ќе ти дадев.
- *Tabii ki olsa verirdim. Ama şu günlerde arabayı tamire götürdüm ve hiç para kalmadı bende.* / Се разбира дека да имав, ќе ти дадев. Но, овие денови колата ја однесов на поправка и воопшто не ми останаа пари.

Говорен чин одбивање послужување при посета на другар/ка

Втората тема на која студентите реализираа игра по улоги беше посета на која се гледа телевизија, а другарот/другарката сака да послужи тост со кашкавал. Студентите требаше да реализираат одбивање во случај кога не сакаат да јадат тост со кашкавал. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање:

- *Hayır, teşekkür ederim, istemiyorum.* / Не, благодарам, не сакам.
- *Hayır, çünkü ben tost yemiyorum.* / Не, бидејќи јас не јадам тост.
- *Ben tost istemiyorum çünkü rejim yapıyorum.* / Јас не сакам тост бидејќи држам диета.
- *Yok kardeşim, biraz önce dışarda yemiştım. Kusura bakma.* / Не брате, пред малку надвор

јадев. Не ми замерувај. • Hayır ben tokum. Gelirken yedim ondan istemiyorum. / Не, јас сум сит. Кога доаѓав, јадев, затоа не сакам. • Nela'cım teşekkür ederim. Ama aç değilim. / Ти благодарам Неличка, но не сум гладна. • Şuan canım çekmiyor, biraz daha sonra belki olur. / Сега не ми сака душата, можеби малку потоа може. • Teşekkür ediyorum. Ben televizyon izlerken mısır yemeye daha çok seviyorum. / Благодарам. Јас кога гледам телевизија, повеќе сакам да јадам пуканки.

Говорен чин одбивање познаник при покана на чај/кафе

Третата тема на која студентите реализираа игра по улоги беше случајна средба со познаник од некој семинар кој кани на чај или кафе. Студентите требаше да одразат одбивање во случај кога не сакаат да одат на чај или кафе. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање: • Hayır Ali, çünkü ben kahve içmiyorum. / Не Али, бидејќи не пијам кафе. • Hayır, çünkü sevgilim kızıyor, kızlarla kahve içmeme izin vermiyor. / Не, бидејќи мојата сакана се лути и не ми дозволува да пијам кафе со други девојки. • Adnan şu an kahve içemeyiz çünkü derse yetişmemiz lazım. Daha sonra içeriz. / Аднан, сега не можеме да пиеме кафе бидејќи треба да стигнеме на час. Потоа ќе пиеме. • Üzgünüm, şimdi gelemeyeceğim, kız kardeşimi okula götürmem lazım. / За жал, сега не ќе можам да дојдам, сестра ми треба да ја однесам на училиште. • Hayır Mihaela, kahveye gelmeyeceğim çünkü bu akşam benim doğum günüm. / Не Михаела, не можам да дојдам на кафе бидејќи оваа вечер е мојот роденден.

Говорен чин одбивање претпоставен за прекувремена работа

Четвртата тема на која студентите реализираа игра по улоги беше случајна средба со познаник од некој семинар кој кани на чај или кафе. Студентите требаше да одразат одбивање во случај кога не сакаат да работат прекувремено. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање: • Gerçekten kalamayacağım. Kendimi çok hâlsiz hissediyorum ve eve gitmem lazım. / Навистина не можам да останам. Се чувствувам многу малаксано, треба да одам дома. • Çok isterdim ama maalesef kalamam. Mesayiden sonra dışıye gitmem lazım. / Многу би сакала, но не можам да останам. По работното време ќе одам на забелекар. • Hayır Müdür Bey. Bu hafta, Cumartesi günü ben ders çalışacağım. Sınavım var. / Не, директоре. Оваа седмица во сабота ќе учам, имам испит. • Mümkün değil müdür bey. Çünkü Cumartesi kursa gidiyorum. / Не е возможно директоре, бидејќи во сабота одам на курс. • Oof. Özür dilerim. Ama olmaz çünkü evde işim var. • Hayır müdür bey. Ben 8 saatten fazla kalmayacağım çünkü Cumartesi günü benim kardeşim düğün yapıyor. / Не директоре. Не можам да останам повеќе од 8 часа бидејќи во сабота брат ми прави свадба. • Hayır müdür bey. Çünkü aileme söz verdim, aile yemeğine gideceğiz. / Не директоре, бидејќи на моето семејство му ветив, ќе одиме на семеен ручек. • Çok isterdim ama kalamam. Çünkü evde ailevi sorunlarım var. / Многу би сакал, но не можам да останам бидејќи имаме семејни проблеми. • Çok isterdim ama işten sonra arkadaşlarımla randevum var. Maalesef kalamıyorum. / Многу би сакал, но по работа имам договорено со другарите. За жал, не можам да останам. • Üzgünüm, bugün annemin doğum günü, eve gitmem lazım. / Жалам, денес на мајка ми ѝ е роденден, треба да одам дома.

Говорен чин одбивање покана на претпоставен за забава

Петтата тема на која студентите реализираа игра по улоги беше одбивање покана за забава која ја организира директорот на институцијата каде што работат. Студентите требаше да изразат начини на одбивање во случај кога не сакаат да одат на забава кај својот директор. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање: ● *Yok gelemem. Çünkü sınava çalışmam lazım. O yüzden çok yoğunum, zamanım az ondan dolayı gelemeyeceğim. Kusura bakmayın.* / Не, не можам да дојдам, бидејќи треба да учам за испит. Затоа сум многу зафатена, имам малку време, затоа не ќе можам да дојдам. ● *Çok isterdim ama bugün çok çalıştım. Çok yorgunum, gelemeyeceğim.* / Многу би сакала, но денес многу работев. Многу сум уморен, не ќе можам да дојдам. ● *Maalesef ben gelmeyeceğim. Çünkü kız kardeşim çok hasta olmuş.* / За жал, јас нема да дојдам бидејќи сестра ми многу се разболела. ● *Hayır gelemem. Annem biraz rahatsız da, ondan eğlenceye katılamıyorum.* / Не, не можам да дојдам. На мајка ми не ѝ добро, затоа не можам да се вклучам на забавата. ● *Yok Adnan, bu akşam olmaz çünkü evdekiler izin vermiyor.* / Не Аднан, оваа вечер не може бидејќи домашните не ми дозволуваат. ● *Hayır, üzgünüm. Bu gece başka bir planım var.* / Не, жалам. Оваа вечер имам други планови. ● *Hayır, katılamıyorum. Çünkü bu hafta sonu bir arkadaşımla yemeğe gideceğiz.* / Не, не можам да се вклучам бидејќи овој викенд со еден другар ќе одиме надвор на јадење. ● *Bu akşam kız arkadaşımla yemeğe gidiyorum. Gelemeyeceğim, özür dilerim.* / Оваа вечер со мојата девојка ќе одиме на вечера. Не ќе можам да дојдам, извинете. ● *Hayır, özür dilerim müdür bey. Çünkü bu akşam İstanbul'a gidiyorum.* / Не, извинете директоре, бидејќи оваа вечер одам за Истанбул. ● *Üzgünüm, yarın çok erken kalkmam lazım, Üsküp'e gideceğim. O yüzden gelemeyeceğim.* / Жалам, утре треба да станам многу рано, ќе одам во Скопје. Затоа не можам да дојдам.

Говорен чин одбивање понуда на презентер за претплата на весник

Шестата тема на која студентите реализираа игра по улоги беше одбивање понуда на претставник кој звони на врата, претставува познат дневен весник и нуди претплата. Студентите требаа да изразат начини на одбивање во случај кога не сакаат да се претплатат на одреден весник. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност ги употребија следните стратегии за одбивање: ● *Hayır, ben gazete okumuyorum.* / Не, јас не читам весник. ● *Hayır, gazete için para harcamam.* / Не, не можам да трошам пари за весници. ● *Hayır, teşekkür ederim. İstemiyorum.* / Не благодарам. Не сакам. ● *Hayır, haberleri televizyondan takip etmeye seviyorum. O yüzden gazete okumayı pek sevmiyorum.* / Не, вестите сакам да ги следам од телевизија. Затоа не сакам многу да читам весник. ● *Teşekkürler, ben gazete almayacağım çünkü param yok.* / Благодарам, јас нема да земам весник бидејќи немам пари. ● *Hayır, istemiyorum. Çünkü zaten internette yazıyor herşeyi. Ordan okuyorum.* / Не, не сакам, затоа што сè пишува на интернет. ● *İstemiyorum, çünkü ben bu tür dergileri internetten takip ediyorum. Bu yüzden ihtiyaç duymuyorum. Teşekkürler.* / Не сакам затоа што јас овој вид списанија ги следам на интернет. Затоа не чувствувам потреба. ● *Teşekkür ederim, ben abone olmayacağım. Çünkü sizden önceki yeni gazeteye abone oldum.* / Благодарам, нема да се претплатам бидејќи се претплатив на претходниот нов весник пред Вас. ● *Daha önce gelen gazete temsilcisine abone oldum. O yüzden sizi reddetmek zorundayım.* / Се претплатив на претставникот на весникот што дојде пред Вас. Затоа морам да Ве одбијам Вас. ● *Üzgünüm, şu aralar çok çalışıyorum. Gazete okumaya bile vaktim yok.* / Извинете, овој период многу работам. Немам време да читам ниту весник. ● *Yok*

Adnan ben gazeteye abone olmuyorum. Çünkü gazete okumayı sevmiyorum. / Не Аднан, јас нема да се претплатам на весник затоа што не сакам да читам весник. ● Naun teşekkür ederim. Gazete okumayı sevmiyorum. / Благодарам. Не обожавам да читам весник. ● Teşekkür ederim, ama ben gazete okumuyorum. / Благодарам, но јас не читам весник. ● Benim başka gazetelere aboneliklerim zaten var. Çok teşekkür ederim. / Јас сум претплатен на други весници. Многу Ви благодарам.

Заклучок

Групата за турски јазик и книжевност се покажа изразито креативна во изведбите на игрите по улоги во кои се примени одбивање на одредена молба, понуда, покана или предлог. Во одговорите кои содржеа одбивање, студентите кои се нативни и ненативни говорители на турскиот јазик, најмногу применија стратегија за индиректно одбивање. Стратегијата за директно одбивање ја применија нативни говорители на турскиот јазик кои по природа се помолчеливи, отворени или директни во комуникацијата и ненативни говорители кои турскиот јазик го имаат совладано на Б1 ниво.

По игрите по улоги Марија Леонтиќ разви усна дискусија на турски јазик со учесниците во игрите по улоги. Таа ги замоли студентите да бидат искрени во своите одговори за да може да се дојде до пореални заклучоци. Прашањата за дискусија ги подготви раководителот на проектот, Марија Кусевска. Марија Леонтиќ прашањата за дискусија ги преведе на турски, а добиените одговори на турски за потребите на написот ги преведе на македонски.

Дискусијата се состоеше од следниве девет прашања: 1. Кога одбивавте, што Ви привлече внимание? 2. Кога одбивавте, што сакавте да постигнете со кажаните зборови? 3. Колку е тешко да се одбие или одговори? 4. Дали сте задоволни од својот одговор на одбивање? 5. Дали сте задоволни од дијалозите кои ги водевте? Што позитивно или негативно влијаеше на дијалозите? 6. Дали би смениле нешто во дијалозите? Што би кажале? Зошто? 7. Ако во дијалог беа вашиот наставник/пријател /сосед/родител/брат/сестра, дали би ги кажале истите зборови на одбивање? Тогаш што би кажале? Зошто? 8. Ако во дијалогот соговорникот беше од Турција, дали би го кажале истиот одговор? Што би кажале? 9. Ако во дијалогот соговорникот беше од Македонија, дали би го кажале истиот одговор? Што би кажале?

На првото прашање *Кога одбивавте што Ви привлече внимание?* студентите едногласно се изразија дека не е пријатно чувството да се одбие некого и дека е многу тешко да се пронајде причина за одбивање.

На второто прашање *Кога одбивавте што сакавте да постигнете со кажаните зборови?* студентите дадоа слични одговори. Тие кажаа дека при одбивањето соговорникот не смее да се повреди, навреди или растажи. Кон соговорникот при одбивањето треба да се однесуваме коректно за да можеме да го погледнеме во лице кога повторно ќе го сретнеме.

На третото прашање *Колку е тешко да се одбие или одговори?* студентите различно се искажаа. За најголемиот дел беше многу тешко да се одбие, за поголемиот дел лесно, а за најмалиот дел средно тешко.

На четвртото прашање *Дали сте задоволни од својот одговор на одбивање?* студентите дадоа различни одговори, односно едни беа задоволни, а други не беа задоволни. Студентите кои беа задоволни од своите одговори, рекоа дека при своето одбивање се труделе да не го повредат соговорникот. Студентите кои не беа задоволни од своите одговори, рекоа дека повеќе претпочитаат вистината директно да ја кажат во лице отколку да кажуваат причини и лаги кои остануваат во нив и им тежат.

На петтата група прашања *Дали сте задоволни од дијалозите кои ги водевте? Што позитивно или негативно влијаеше на дијалозите?* студентите се изјаснија дека се задоволни од дијалозите бидејќи во иднина ќе бидат подобро подготвени кога ќе се најдат во ситуација во која ќе треба да го одбијат соговорникот. Според студентите, на дијалозите позитивно влијаеше одбивањето без повредување и навредување. Според студентите, на дијалозите негативно влијаеше првично создавањето причини за одбивање и неможноста да се најде добра причина бидејќи со тоа се губат луѓето со кои сме опкружени, а вторично кажувањето лаги кое е лоша работа.

На шестата група прашања *Дали би смениле нешто во дијалозите? Што би кажале? Зошто?* еден дел од студентите се изјаснија дека ништо не би смениле, а другиот дел од студентите се изјаснија дека при одбивањето би кажале подобра причина, а место лага би ја кажале вистината.

На седмата група прашања *Ако во дијалог беа вашиот наставник/пријател/сосед/родител/брат/сестра дали би ги кажале истите зборови на одбивање? Тогашишто би кажале? Зошто?* студентите во најголем дел се изјаснија дека членовите на своето семејство не би ги одбиле на овој начин, односно долго би образложувале и би ги одбиле на посоодветен начин за да не ги повредат. За останатите категории соговорници (наставник, пријател, сосед) еден дел од студентите кажаа дека не би ги смениле зборовите на одбивање, а другиот дел се изјасни дека делумно или целосно би ги смениле.

На осмата група прашања *Ако во дијалогот соговорникот беше од Турција, дали би го кажале истиот одговор? Што би кажале?* сите студенти се искажаа дека не би ги кажале истиот одговор и дека би пронашле посоодветен начин.

На деветтата група прашања *Ако во дијалогот соговорникот беше од Македонија, дали би го кажале истиот одговор? Што би кажале?* студентите во најголем дел се изјаснија дека би ги кажале истиот одговор, а еден мал дел кажаа дека не би го кажале истиот одговор, односно дека тоа зависи од личноста на соговорникот.

Од гореизложените резултати на дискусијата и од одговорите на одбивање преземени од игрите по улоги, може да се согледа дека студентите од Групата за турски јазик и книжевност во ситуациите на одбивање не сакаат да го навредат и повредат својот соговорник, а за тоа сметаат дека треба да се каже добра причина, а лагата не ја сметаат за доблесна карактеристика. Исто така дискусијата покажа дека студентите сметаат дека за тие што им се блиски, треба повеќе да се потрудат, односно одбивањето да го реализираат со подолго објаснување и кажување на причините. Од ова може да се заклучи дека студентите на Групата за турски јазик и книжевност се трудат и во говорниот чин за одбивање да бидат учтиви. Во книгата „Меѓукултурна прагматика“ од Марија Кусевска (2012: 21–22) ова е многу убаво објаснето: „Целта на сите припадници на општеството е да се вклопат во сите сфери од животот кои ги интересираат. За да можат да го постигнат тоа, тие треба да научат како учтиво да се однесуваат. Оние кои не го совладале системот на учтиво однесување, може да се најдат во ситуација да ги прекршат неговите норми, со што би биле прогласени за некомпетентни и би биле отфрлени. Ватс (2003: 9) истакнува дека ‘учтивото однесување, вклучувајќи го и јазикот што при тоа се употребува, мора да се научи. Учтивоста не е нешто со што сме родени, туку нешто што треба да го научиме.’ Учтивоста е еден од централните концепти во прагматиката. Како таков тој е предмет на истражување на многу лингвисти.“

Ова е прво истражување од областа на прагматиката што се реализира на Групата за турски јазик и книжевност на Филолошкиот факултет при Универзитет „Гоце Делчев“. Веруваме дека во иднина ваквиот вид истражувања ќе се зголемат бидејќи Марија Кусевска со право во пријавата на научно-истражувачкиот проект го

согледа следново: „Современиот начин на живеење и зголемената комуникација со луѓе од различни култури ја наметнува потребата за стекнување поголеми знаења за општествените вредности, начините на организација и комуникација во тие земји, но и за подобро разбирање на општествените вредности и форми во нашата земја. Јазикот, како средство за комуникација, е изграден врз основа на овие норми и со тоа ни овозможува да комуницираме на начин прифатлив во општеството. Но, тие норми не се очигледни ниту за родените говорители, а уште помалку за неродените говорители. Постои потреба за систематско истражување на формите и значењата преку кои културните и општествените вредности се изразуваат во јазикот.“

Користена литература

- [1] Asmalı, Mehmet. (2012). *The Apology and Refusal Strategies of Turkish, Polish and Latvian Prospective English Teachers*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [2] Boynueğri, Ebru. (2018). *The Effect of Cultural Environment on Refusal Strategies: A Cross-Cultural Study on Performance in British English and Turkish*. Ankara: Hacettepe University. (магистерска теза во периодика)
- [3] Çelikbaş, Mehmet. (2016). *Analysis of Turkish EFL University Students' Use of Refusal Strategies in Different Levels*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [4] Çimen Selen, Şeyda. (2009). *Cross-Linguistic and Cross-Subject Investigation of Speech Acts of Refusals*. Muğla: Muğla Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [5] Demirkol, Tuba. (2015). *Pragmatic Development of Turkish EFL Learners in Terms of Speech Acts: Refusals, Requests and Suggestions*. Adana: Çukurova Üniversitesi. (докторска дисертација во периодика)
- [6] Hergüner, Sinem. (2009). *Determining The Level of Pragmatic Awareness of Turkish ELT Teacher Trainees: A Case Study on Refusals of Requests*. Ankara: Gazi Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [7] Mansour, Ola. (2015). *Türk ve Mısırlı Üniversite Öğrencilerin Reddetme Stratejileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [8] Merdin, Emine. (2013). *Refusing Invitation Via Email: Strategy Use in Turkish and American English Refusals*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)

- [9] Moody, Jerome Morgan. (2011). *A Study of Turkish and English Refusal Speech Acts with a Secondary Examination for Bi-Directional Language Transferrals*. Mankato: Minnesota State University. (магистерска теза во периодика)
- [10] Nelson, G.; Carson, J.; Al Batal, M.; El Bakary, W. (2002). Cross-Cultural Pragmatics: Strategy Use in Egyptian Arabic and American English Refusals. *Applied Linguistics*. 23/2, 163-189.
- [11] Önal, Canan. (2016). *Examining Refusal Strategies of Turkish EFL Students and Their Perceptions*. İstanbul: Bahçeşehir University. (магистерска теза во периодика)
- [12] Şahin, Sevgi. (2011). *American English, Turkish and Interlanguage Refusals: A Cross-Cultural Communication and Interlanguage Pragmatics Study*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [13] Tekyıldız, Özlem. (2006). *A Comparative Study on the Use of Refusals by Turkish Learners of English and Native Speakers of English in Urban and Rural Areas*. Bursa: Uludağ Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- [14] Türkmen, Çiğdem. (2010). *The Perception of Native and Non-native Speakers of English on the Performance of Apologies and Refusals by Turkish, Korean and Thai Learners of English*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi. (магистерска теза во периодика)
- *
- [15] Кусевска, М. (2012). *Меѓукултурна прагматика. Несогласување во усната комуникација: англиски и македонски*. Скопје: Академски печат.



Книжевност

АНДРОЦЕНТРИЧНИОТ ГЛАС ВО ДРАМАТА НА ЏОН ОЗБОРН *ОБСПНИ СЕ ВО ГНЕВ*

Кристина Костова¹, Наталија Поп Зариева², Драган Донеv³, Крсте Илиев⁴,
Марија Крстева⁵

¹Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
kristina.kostova@ugd.edu.mk

²Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
natalija.popzarieva@ugd.edu.mk

³Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
dragan.donev@ugd.edu.mk

⁴Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
krste.iliev@ugd.edu.mk

⁵Филолошки Факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.krsteva@ugd.edu.mk

Апстракт: Поимот „глас“ упатува на стојалиштето на авторот, но исто така и на ставовите и случувањата кои се прикажани преку ликовите и текот на драмското дејство. Во овој труд ќе се обидеме накратко да дадеме преглед на гласот на текстот на драмата *Обспни се во гнев* на Џон Озборн. Притоа ќе биде анализирана андроцентричната димензија на гласот на текстот, со детален опис на андроцентричноста како литературен и општествен концепт во кој машките перспективи и искуства се ставени на пиедестал, додека женските перспективи и искуства се целосно игнорирани. Ќе бидат објаснети поимите „драма покрај кујнскиот мијалник“, „гневни млади мажи“ и „порногласија“. Ќе бидат презентирани неколку извадоци од драмата кои ја потврдуваат андроцентричната природа на гласот на текстот. Ќе се фокусираме на начините на прикажување на секојдневието и особено на одвивањето на драмското дејство и неговата завршница во релација со гласот на текстот.

Клучни зборови: андроцентричност, глас на текстот, драма покрај кујнскиот мијалник, гневни млади мажи

THE ANDROCENTRIC VOICE OF JOHN OSBORNE'S PLAY *LOOK BACK IN ANGER*

Kristina Kostova¹, Natalija PopZarieva², Dragan Donev³, Krste Iliev⁴, Marija Krsteva⁵

¹Faculty of Philology, "Goce Delcev" University, Stip
kristina.kostova@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, "Goce Delcev" University, Stip
natalija.popzarieva@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, "Goce Delcev" University, Stip
dragan.donev@ugd.edu.mk

⁴Faculty of Philology, "Goce Delcev" University, Stip
krste.iliev@ugd.edu.mk

⁵Faculty of Philology, "Goce Delcev" University, Stip
marija.krsteva@ugd.edu.mk

Abstract: The term voice of the text directs towards the author's viewpoint, as well as the attitudes and the events portrayed through the characters and the course of dramatic action. This paper tries to offer a short summary on the voice of the text in John Osborne's play *Look Back in Anger*. The androcentric dimension of the voice of the text will be analyzed, with a detailed description of androcentrism as a literary and social concept in which the male perspectives and experiences are on a pedestal, whereas the female perspectives and experiences are completely ignored. The terms kitchen-sink drama, angry young men and pornoglossia will be explained. Several excerpts of the play will be presented; these excerpts assert the androcentric nature of the voice of the text. The focus will be on the ways in which everyday life and the unravelling of the dramatic action are presented, as well as the presentation of the end in relation to the voice of the text.

Key words: androcentrism, voice of text, kitchen-sink drama, angry young men

Вовед

Во фокусот на читањето на една драма не е само литературната вредност на делото, туку и неговата продукција, приемот кај публиката, односот помеѓу делото и примателите. Од подлабоко читање и препрочитување на драмскиот текст произлегува поинаков текстуален однос и нов разговор за него и неговата поврзаност со општествените слоеви, дискурсите во популарната култура итн.

Поимот „глас“ се врзува за улогата на нараторот и женските ликови во литературата, меѓутоа упатува и на стојалиштето на авторката/авторот. Своео значење го добива со теоријата на Бахтин кој ги конституира теоретските категории двогласна реч, полифонија, разноречие. Според Бахтин, секој изговорен збор се одликува со дополнителни значења произлезени од интонацијата, акцентите, контекстот на поранешната употреба на зборовите итн. (Кошка, Србиновска, Бојациевска, 2010). Важно е да се проследи динамизмот на односите помеѓу женските и машките ликови, како и начините на кои се претставуваат нивната конфронтација и интеракција. При читањето на драмскиот текст е потребно да се разгледаат текстуалниот, но и контекстуалниот аспект и да се лоцираат спротивставените гласови.

Улогата на нараторот и прикажаните ликови, како и нивната поврзаност со поимот „глас“ се особено значајни. Овој поим упатува на стојалиштето на авторот, но

исто така и на ставовите и случувањата кои се прикажани преку ликовите и текот на драмското дејство.

Дефинирање

Кога едно литературно дело има андроцентричен глас на текстот, гледиштата и искуствата на женските ликови се целосно игнорирани, додека машките перспективи и искуства се ставени на пиедестал. Двата концепта се прикажани како целосно спротивставени еден на друг. Не само што женскиот концепт е маргинализиран, туку е и озогласен, оцрнет, па дури и сатанизиран.

Постои причина зошто женскиот концепт е игнориран и оцрнет на ваков начин. Оваа андроцентрична нужност произлегува од фактот дека андроцентризмот е иманентен за патријархатот кој е општествен систем организиран да му удоволува на мажот.

Значи, за литературно дело се вели дека има андроцентричен глас на текстот кога е фокусирано на машката перспектива на светот. Самиот збор „андроцентричен“ произлегува од старогрчкиот збор *andro* (што значи „маж“) и старогрчкиот збор *kentron* (што значи „средиште“ или „центар“). Тоа значи дека андроцентризмот како мисла се фокусира на машките гледишта и вредности, што од нив создава доминантна норма во општеството и културата. Кога машкиот концепт е норма, женскиот концепт е перципиран како алтеритет, објект, како маргинализирана фигура која заслужува да биде презирана.

Се смета дека поимот „андроцентризам“ за прв пат го концептуализира американската писателка Шарлот Перкинг Гилман, со што укажува на целокупниот систем на мислење којшто е центриран околу машкиот поредок на вредности и норми. Феминистичките теоретичарки кои повеќестрано го анализираат фокусирањето врз машката перспектива и интерес и системот на вредности заснован на машки нормативи, при што целосно е игнорирана и запоставена женската перспектива, често го користат и разработуваат поимот „андроцентризам“ (Кошка, Србиновска, Бојадиевска, 2010). Убеденоста дека мажот е супериорниот пол, ја условува целокупната организација на социјалните институции, па, во таа смисла, андроцентричен е секој приод кој ги карактеризира аспектите на женскоста како девијантни, а „мажот како норма“ (Hawthorn, 1998). Француската феминистка Елен Сиксус потенцира дека западната мисла е организирана околу дуализмот маж/жена, при што жената е втората половина од равенката, таа е „друго од мажот“ или „различно од мажот“; жената е субординирана и исклучена од доменот на вредносните парадигми (Кошка, Србиновска, Бојадиевска, 2010).

Како во литературата, така и во општеството, патријархатот ги исклучува жените, ги става на маргините, затоа што на нив се гледа како на опасност која може да го дестабилизира или дури и да ги уништи системот, културата, поредокот во чие средиште е мажот. Андроцентричен литературен глас никогаш не ги препознава женските ликови или женските читачки перспективи. Тој ги штити вредностите на системот така што ги насликува жените како инфериорни и потчинети на мажите.

Практична апликација

Андроцентричниот глас на литературно дело вообичаено е „збогатен“ со мизогинија, предметување и т.н. попис на жената и женското тело, порногласија, сексистички мисли и идеи итн. Ова станува евидентно при апликацијата на теоретското прашање на андроцентричниот глас на драмата *Обсрни се во гнев* на Џон Озборн. Андроцентричниот глас преовладува во оваа драма од 1959 година, не само во

начинот на кој се одвива дејството, туку и во описот на ликовите, нивните обраќања, како и во претставувањето на општеството.

Андроцентричниот глас во *Обсрпни се во гнев* е особено забележителен во постапките и зборовите на Џими. Во оваа „драма покрај кујнскиот мијалник“ (kitchen-sink drama)¹, Џими е гневниот млад маж² кој се обидува да ги разреши општествените прашања. Џими е прикажан како женомразец кој постојано ја навредува, вербално и физички ја злоупотребува неговата сопруга Алисон.

Женомразието на Џими се истакнува во следниот извадок, во кој Џими ѝ посакува на Алисон да доживее спонтан абортус за да можела да ја разбере неговата болка:

JIMMY: Oh, my dear wife, you've got so much to learn. I only hope you learn it one day. If only something—something would happen to you, and wake you out of your beauty sleep! (*Coming in close to her.*) If you could have a child, and it would die. Let it grow, let a recognisable human face emerge from that little mass of indiarufaber and wrinkles. (*She retreats away from him.*) Please—if only I could watch you face that. I wonder if you might even become a recognisable human being yourself. But I doubt it.

Андроцентричниот глас на текстот во драмата на Озборн вклучува и порноглосија³, кога ја опишува својата сопруга со зборот pusillanimous. Овој збор во

¹ Kitchen Sink drama („драма покрај кујнскиот мијалник“) е поим кој се користи за драмите кои се потпираат на реализмот за да ги истражат општествените релации во рамки на домаќинството. Овој поим го опишува британското културолошко движење кое се развило во доцните педесетти и раните шеесетти години од дваесеттиот век во театарот, уметноста, романите, филмот и телевизиските драми, а чии протагонисти вообичаено се опишани како „гневни млади мажи“ кои се разочарани од современото општество. Овој вид драма користи еден вид социјален реализам кој презентирал ситуации во домаќинствата на Британци од работничка класа кои под кирија живееле во мали, тесни живеалишта, а своето слободно време го минувале во темни пабови, каде пиеле алкохол и разговарале за контроверзни општествени и политички прашања – од абортус, па до бездомност. (Sadaf Zaman, The Influence of Kitchen Sink Drama In John Osborne's “Look Back In Anger”, *Journal Of Humanities And Social Science*, 2018)

² Поимот „гневни млади мажи“ се однесува на група мажи драмски писатели и романописци, претежно од работничката или средната класа, кои станале истакнати во педесеттите години од дваесеттиот век. Водечките претставници на оваа група биле Џон Озборн и Кингсли Ејмис. Се верува дека фразата „гневни млади мажи“ првично била осмислена од страна на претставникот за печат на Театарот на Кралскиот двор (the Royal Court Theatre), а со цел да се промовира токму драмата *Обсрпни се во гнев*. Поимот произлегува од истоимената автобиографија на Лезли Пол која била издадена во 1951 година. По успехот на драмата на Озборн, оваа фраза служела како опис за младите британски писатели кои биле разочарани од традиционалното англиско општество. Самиот поим е непрецизен, а со годините почнал да го губи значењето, затоа што писателите на кои им бил припишан, како група станале поразнолики и многумина од нив го отфрлиле тој опис.

³ *Порноглосија* е употреба на вулгарен јазик за опис на жени. Порноглосијата се опишува и како ситуации во кои јазикот се користи со цел да ја истакне жената како објект кој е атрактивен за мажите. Станува збор за јазик кој се користи за прикажување на жените како предмети на сексуална желба и привлечност. Порноглосијата вклучува и стереотипни слики за жената, а за

превод значи „малодушен“ или „плашлив“, но изборот којшто Џими го прави, е повеќе поврзан со вулгарниот призвук на првиот дел од зборот. Џими дури и ја нарекува Алисон Lady Pussie, а изговорот на овој прекар кој навидум е кратенка, всушност е поврзан со сленгот за женски гениталии.

JIMMY: All this time, I have been married to this woman, this monument to non-attachment, and suddenly I discover that there is actually a word that sums her up. Not just an adjective in the English language to describe her with—it's her name! Pusillanimous! It sounds like some fleshy Roman matron, doesn't it? The Lady Pusillanimous seen here with her husband Sextus, on their way to the Games.

Андроцентричниот глас во оваа драма е очигледен и во напорите кои Џими ги прави за да биде достоин на „мачо“ идеалот кој општеството го налага како императив. Имено, Џими се однесува бесчувствително кон Алисон кога тие двајца се опкружени со луѓе, но тој го спушта гардот кога тие двајца се сами. Џими си дозволува да биде нежен кон Алисон и да ги покаже неговите чувства, но само откако Клиф ја напушта собата и оди да бара медицински средства за нејзината изгорена рака.

JIMMY: I'm sorry.

ALISON: I know.

JIMMY: I mean it.

ALISON: There's no need.

JIMMY: I did it on purpose.

ALISON: Yes.

JIMMY: There's hardly a moment when I'm not-watching and wanting you. I've got to hit out somehow. Nearly four years of being in the same room with you, night and day, and I still can't stop my sweat breaking out when I see you doing—something as ordinary as leaning over an ironing board. She strokes his head, not sure of herself yet. (*sighing*). Trouble is—Trouble is you get used to people. Even their trivialities become indispensable to you. Indispensable, and a little mysterious. *He slides his head forward, against her, trying to catch his thoughts.*

JIMMY: I think ... I must have a lot of—old stock... Nobody wants it....

He puts his face against her belly. She goes on stroking his head, still on guard a little. Then he lifts his head, and they kiss passionately.

Во текот на драмското дејство, Џими во повеќе прилики зборува за Алисон како таа да е епоним за високата средна класа. Тој жестоко ја напаѓа заради тоа, па затоа андроцентричниот глас добива нова, општествена димензија. *Обсрни се во гнев* е препознатлива по тоа што ги разликува темелите на класната поделба со речник дотогаш неслушнат на театарските сцени во Англија. Оваа драма со својот радикален дискурс претставува настан, пресврт и длабок рез во британскиот театар и е, на многу начини, типично англиски. (Кошка, 2007).

Андроцентричниот глас на оваа драма го вокализира Џими, а Алисон ја прави речиси нема. Тоа е особено интензивно во аналогијата којашто оваа брачна двојка се согласила да ја направи: аналогија за Џими е мечка која алудира на сила и застрашувачко битие, додека паралела на Алисон е верверичка која е кршлива, мала, мила, но и на која ѝ е потребна заштита.

Заклучок

Обсрпни се во гнев е доказ дека андроцентричниот глас во литературата еволуирал, затоа што дозволува машкиот лик барем на момент да ги покаже своите слабости. Ова е евидентно не само кога Џими покажува топлина и љубов во комуникацијата со Алисон кога ѝ нуди помош откако си ја гори раката, туку и на самиот крај од драмата, кога Џими признава дека тој лесно би можел да го прифати дека нема некој особен „мотив за борба во животот“ доколку Алисон го сака и е со него.

Се разбира, таквите мали еволутивни процеси на гласот на текстот не ја претставуваат генералната слика. Факт е дека во текот на драмското дејство, животот на Алисон ѝ приредува болка, загуба, па дури и искуство со смрт. Но, и покрај овие траорни случувања, разврската со овој лик е единствено во насока на зголемување на нејзината емпатија кон сопругот, што, следствено, води кон нејзино целосно предавање на неговото огромно его. Враќањето во заедништво ја нуди машката перспектива за задоволителна разрешница, но истовремено и ја игнорира женската перспектива во која оставени се неразрешени суштински важни прашања за насилство, непочит и понижување во врската насочени од мажот кон жената.

Гласот на оваа драма е претежно андроцентричен. Дискурсот е така поставен што секој изразен став, секоја значајна постапка на ликовите, како и конечната разврска во својот фокус ги имаат потребите за доминација на главниот машки лик. Забележливи се модели и пристапи кои соодветно и детално го пренесуваат машкото искуство, перспектива и интерес, додека женските искуства, перспективи и интереси се спорадично и мошне слабо застапени во целото драмско дејство.

Користена литература:

- [1] Hawthorn, Jeremy. (1998) *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory*. London: Arnold.
- [2] Osborne, John. (1957) *Look Back in Anger*. London: Faber and Faber, 1957.
- [3] Zaman, Sadaf. (2018) “The Influence of Kitchen Sink Drama In John Osborne’s Look Back In Anger”, *Journal Of Humanities And Social Science*.
- *
- [4] Кошка-Хот, Рајна. (2007) *Англиска драма: ренесанса, современост, феминистичка теорија*. Скопје: BIGOSS.
- [5] Кошка-Хот, Рајна, Србиновска, Славица, Бојациевска, Маја. (2010) *Феминизам и род: лексикон*. Скопје: Сигмапрес.

САТИРИЧНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ И ДУАЛИЗМОТ ВО РАСКАЗОТ „СФИНГАТА БЕЗ ТАЈНА“ ОД ОСКАР ВАЈЛД

Наташа Сарафова¹

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
natasa.sarafova@ugd.edu.mk

Апстракт: Целта на овој труд е да се посочат иронично-сатиричните елементи на дуализмот во расказот „Сфингата без тајна“ од Оскар Вајлд, концепт на двоен идентитет карактеристичен за доцниот викторијански период во деветнаесеттиот век. Ќе се користиме со историско-биографска критика и анализа на сегменти во расказот напишан во прво лице, воедно давајќи факти за животот на авторот и културниот контекст за тој период. Вајлд во своите дела го критикува викторијанското општество не луѓето, неговите негативни карактеристики, како што се: хипокризијата, двојните стандарди, сексуалната репресија и класната свест. Особено социјалниот аристократски живот, системот на општествената класа, ставовите за бракот, и дуализмот на човечката природа. Овој труд е поделен на два дела. Во првиот дел се занимаваме со вовед за Оскар Вајлд и викторијанскиот период кој од рурална, станува урбана средина. Вториот дел се однесува на жанрот и сегментите на расказот „Сфингата без тајна“ анализирајќи го женскиот лик (како симбол на викторијанската жена) и причините за мистериозниот двоен идентитет на човечката природа.

Клучни зборови: Викторијански период, дуализам, мистерија, иронија, сатира, сексуална репресија

THE SATIRICAL ELEMENTS AND THE DUALISM IN THE SHORT STORY “THE SPHINX WITHOUT A SECRET” BY OSCAR WILDE

Natasha Sarafova¹

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
natasa.sarafova@ugd.edu.mk

Abstract: The purpose of this paper is to point out the ironically satirical elements of dualism in Oscar Wilde's short story "The Sphinx without a Secret", a concept of dual identity characteristic of the late nineteenth century. We will use historical biographical criticism, and analysis of segments in first-person narrative, providing facts about the author's life and cultural context for that period. Wilde criticizes Victorian society for not human beings, its negative characteristics, such as hypocrisy, double standards, sexual repression, and class consciousness. Especially social aristocratic life, the social class system, attitudes to marriage, and the dualism of human nature. This paper is divided into two parts. The first part deals with an introduction to Oscar Wilde and the Victorian period that is becoming an urban environment from rural. The second part deals with the genre and segments of the short story "Sphinx without a secret" analyzing the female character (as a symbol of Victorian womanhood) and the reasons for the mysterious double identity of human nature.

Keywords: Victorian period, dualism, mystery, irony, satire, sexual repression

Вовед

Оскар Вајлд, космополит, националист, републиканец горд на врските со кралската фамилија, анархист, злогласен сноб, ирски патриот заљубен во англиската култура и традиција, феминист убеден во машката супериорност, човек со двоен живот, индивидуалец кој видно влијае врз колективната свест преку своето пишано и орално творештво. Роден во неконвенционално семејство на истакнати интелектуалци од Даблин, задоен со ирската народна традиција и либерално воспитание, образован во Тринитиј и Оксфорд како студент по класични науки, станал експерт за антички јазици и култури. Како продуктивен литературен критичар, израснал во плоден експерт во современата проза, но и во научните и уметничките тенденции на своето време. Желбата за слава на писателот со текот на времето оживува и остава трага во сите литературни типови, како драматург, поет, романсиер, автор на раскази и современа проза, исповедна проза, литературни теоретски есеи и критички согледувања, уредник на весници, предавач и врвен говорник од клупата на осудени. Постхумната репутација на Вајлд, која по неколку децении маргинализација, претрпела долг и драстичен процес на ревизија. По долгиот културен егзил, рехабилитираниот Вајлд е најавен во дваесеттиот век преку нови инкарнации во кои ги отсликува сите промени во општествените околности и литературната вредност. Културните достигнувања и академските тенденции на крајот на дваесеттиот век Вајлд го ослободуваат од моралните стеги, и по долгите и трагични перипетии, денес се чита нашироко со уважување и уживање.

„Немам ништо за пријавување, освен својата генијалност“ – изјавил Оскар Вајлд (или се претпоставува дека изјавил) пред службите за царинење кога стигнал во Њујорк во далечната 1882 година на 3 февруари, никој ова не го слушнал, меѓутоа личи на нешто што Вајлд би го изјавил, ова како прв го цитирал книжевниот биограф Артур Ренсом, а со таа изјава Вајлд станува легенда. Дваесет и седумгодишниот Вајлд е гениј, барем според неговите самопромотивни изјави кои во неговата единаесетмесечна турнеја низ САД ќе преминат во предавања. Турнејата на Вајлд во Северна Америка во 1882 година е комплексен медиумски настан, можеби најширок во неговото време. Вајлд функционира преку употреба на публицитет, главно преку интервјуа со локалните весници, тоа е неговата суштина за успех, како главен портпарол на Естетското движење, и неговата „наука за убавото“, не учествува сам, туку има дел на посветен персонал за поддршка, менаџери, публицисти, дури и личен сликар. До степен што бил изненаден и задоволен кога сфатил дека неговата слава, или барем неговата озлогласеност, се слушнала дури и до најмалите, најоддалечените населби, па и рударските кампови (Arthur Ransome, 1912).

Наклонетоста е поделена, едни го сметаат за контроверзен Ирец, други за генијалец, трети за озлогласен, човек кој убаво зборува, не изгледа традиционално за општеството од кое доаѓа, дури многу од публиката ги слушале неговите предавања само за да се насмеат, сепак Вајлд се покажа како многу успешен во здружувањето со своите колонијални домаќини. Со неколку значајни исклучоци, Вајлд темелно ги ужива своите средби со американската јавност и неговите „чувари“ од дневниот печат. Тој се вратил во Велика Британија раскажувајќи им на своите скептични сонародници: „Американецот можеби не е хумористичен, но тој секако е хуман, се труди да биде пријатен пред секој странец и прави атмосфера во која посетителот се чувствува како омилен гостин на таа голема нација.“ Секако, тоа е Вајлд, морал да додаде: „Ние како

Англичани имаме многу заеднички работи со Американците, освен јазикот“ (Simmons & Eden, 2000). За разлика од Велика Британија, во САД интервјуирањето се појавило во весниците 1870 година, а и патувачките предавачи кои се одличен материјал за „копирање“ на новинарите кои пишуваат за весниците. „Интервјуто е производ на американската цивилизација, кое го запознавам со толерантна брзина“, рекол Оскар Вајлд за интервјуто на Бостонскиот глобус на 28 јануари 1882 година.

На крајот на дваесеттиот век, Оскар Вајлд доживува воскресение, постигнува постхумна слава. Влегувањето на Вајлд во пантеонот на големата британска литература е формализиран во 1995 година со приклучување кон Поетскиот оддел на Вестминстерската опатија. Стогодишнината од драмата „Важно е да се биде Богомил“ послужила како неутрален повод за таа прилика, но за културната јавност симболиката на овој чин била очигледна. Тоа е моментот во кој империјата го прифаќа блудниот син и имплицитно ја признава суровоста на својот неодамнешен судски систем. Ако книжевната канонизација на Вајлд се одвивала паралелно со академската афирмација, она што му претходеше на тој процес, е долгиот период на маргинализација. Во модерната ера, за Вајлд се испреплетуваат приказни како икона на претходната, но и модерната култура и како еден потрошен талент, неговата литература заслужувала критичка посветеност, Милош Црњански бил импресиониран од есеите на Вајлд, „им нема рамни во ниедна литература“ (1999: 245).

Естетизмот на Вајлд, всушност, е во сојуз со комерцијалната култура што наводно ја презираат (Adorno, 2003), според познатиот филозоф и социјален критичар теориите и делата на Вајлд го прошируваат доменот на естетската привлечност, приближувајќи се на поголемата читателска публика од средната класа и можната продукција во популарната културна индустрија. Затоа Вајлд не бил бунтовник, туку сојузник на буржоазијата чишто вредности ги исмејувал. Идеолошката критика на Адорно била влошена во контекстите на источноевропските земји под комунистичка власт, како што покажува хронологијата на преведени дела, Вајлд уживал намалена популарност во Централна и Источна Европа сè до втората половина на дваесеттиот век.

Новите критичари во периодот на Втората светска војна, со нивниот иманентен пристап кон книжевниот текст, не биле импресионирани од културното влијание на Вајлд, неговото име било рутински придружено со морални осуди. Дури и Рене Велек, смета дека „Вајлдовата паганска трагедија“ ѝ наштетила на идејата за уметничка слобода што ја застапувал и дека „идеите на уметноста и литературата на Вајлд заземаат историско место кое можеби не е заработено во историјата на критиките, туку тоа е неговата личност и мизеријата на човековата судбина“ (Wellek, 1955: 408).

Во нашиот век, приемот на Вајлд изгледа извонредно модерен. Неговата биографија покажува дека во текот на живот неговите бројни контакти со различни уметници од различни области придонеле за разграничување на неговата личност и уметност. Вајлд е архетип на англискиот естетизам, произлезен од неговите објавени дела и од неговиот портрет направен од страна на медиумите (Evangelista, 2010).

Викторијанска ера и карактеристики за викторијанската жена

Викторијанската ера била именувана по кралицата Викторија (1819 – 1901) која владеела од 1837 до 1901 година. Возбудлив период на просперитет во книжевните училишта, уметничките стилови, општествено-политичките и верски

движења. Освен тоа, општествените класи се реформираат во Англија, особено средната класа и нејзината моќ која се зголемува со проширувањето на индустријата. Фиона Григориј спомнува дека растот во средните категории значи дека вредностите како углед, сериозност, должност и самоподобрување стануваат позначајни (Gregory, 2009: 7). Сепак, ова е период што страда од сиромаштија, неправда и социјални стандарди кои постојат помеѓу работничката класа, сложен и тежок период кој треба да смисли сопствени вредности засновани на стабилност, напредок и социјални реформи кои ќе покажат почит и морални стандарди.

Периодот се карактеризира со триумф на еволуционизмот во науката, брзиот раст на индустријализацијата, економското и политичкото ривалство меѓу земјите, еманципацијата на жените и подемот на урбанизацијата, главна причина за напредок кој предизвикува оптимизам, многу луѓе сè повеќе веруваат во силата на Британската Империја. Сепак, постои и негативна страна. Песимизмот, меланхолијата и сомнежот ја одбележуваат последната фаза од ерата. Брзата индустријализација исто така ги открива своите помалку посакувани страни: сиромаштија, неправда и отуѓување.

Но, викторијанска Англија е ера на мир, просперитет и голема експанзија на науките и културата. Литературата и театарот цветаат, а особено драмата која ги привлекува масите. Тоа довело до нови театри, сценски менаџери, а потоа и кон нов вид профитабилен бизнис. Од друга страна, книжевноста и драмата служат како излез и влијаат врз општеството што се менува (како што сè уште служат денес).

Фасцинантен период на британската историја, сложен и парадоксален, појавата на естетизмот и декадентното движење, класната поделба, викторијанскиот код на молк и криминалното подземје на викторијанските градови се фактори кои ги менуваат и обликуваат Вајдловите книжевни дела. Оскар Вајлд, како еден од најистакнатите драмски писатели за оваа ера, со својот екстравагантен начин на живот и став кон животот и уметноста, претставува контроверзна фигура на ова време. По неговото судење главно поради неговата озлогласеност, неговите дела се сметале за несоодветни и неморални, бидејќи биле поврзани со хомосексуалноста, корупцијата и непристојноста. Во неговите општествени комедии тој маестрално ја рефлектира состојбата на општеството, класните проблеми, семејниот живот, родовите односи, корупцијата и хипокризијата на ерата (victorianweb). За сексуалните чувства и емоции во писмената комуникација честопати се користел таканаречениот „јазик на цвеќињата“, меѓутоа имало снимки од експлицитна еротика или пишувања за женскиот оргазам. Вообичаено, невестите немале никакви информации за сексот и претрпувале вистински шок на нивните свадбени ноќи, но од друга страна се покажува дека и мажите и жените на викторијанската ера уживаат да водат љубов. Кога станува збор за сексуалноста, погрешна е интерпретацијата дека Викторијанците биле сексуално потиснати. Можеби да, заради корените на етичкиот и моралниот кодекс на времето. Всушност, правата на жените биле исклучително ограничени, бидејќи со бракот тие автоматски ја губат сопственоста на целиот имот и пари, правно сето ова им припаѓа на нивните сопрузи. Викторијанските жени биле сопственост на нивните сопрузи, главна задача им е да раѓаат деца и да се грижат за домаќинството (Linton, 1883). За да се биде викторијанска дама, треба да се имаат следните особини: невиност, доблест, досадна и неука на интелектуално мислење. Викторијанските жени, без разлика дали биле во брак или сингл, биле зависни, односно биле слаби, кршливи и деликатни како рози и не можеле да носат никакви одлуки, освен да ги научат своите морални вредности.

Феминистичкото движење во овој период многу зависи од новинарството, Вајлд како уредник на списанието „Женски свет“, активно учествува во ова движење. Списанието главно се фокусира на женското право на глас, образованието, вработувањето и други прашања во врска со положбата на жените во општеството. Вајлд бил во близок контакт со познати фигури на женското движење и заедно со неговата сопруга Констанца биле вклучени во движењето Реформи во облекувањето. Констанца подоцна се приклучува кон Женското либерално здружение и припаѓа на помодерната страна на феминистичкото движење. Сепак, поагресивната феминистичка агенда на моралот подоцна беше пародизирана и критикувана во општествените комедии на Вајлд. Вилд Кери Пауел ја објаснува промената на тонот за феминизам со кој Вајлд во неговите драми: „Наместо да се залага за феминистичка агенда, како што направи како новинар, Вајлд почна да продуцира текстови во кои жените, особено феминистичките жени, се со непожелно присуство“ (Powell, 2009). Сепак, она што е вистина за викторијанските конвенции е дека тие имале правила на бонтон за речиси сè. Имале правила за тоа со кого да разговараат, како да зборуваат, што да носат, како да се поклонат, со кого да танцуваат и така натаму. Исто така, речиси невозможно било да се води домаќинство без слуги. Лин Абрамс, предавач на модерна историја која предава општествена и женска историја, споменува дека најдобрата кариера за жена во викторијанската ера била бракот. Оваа ера се карактеризира како домашна ера. Периодот е олицетворен од кралицата Викторија која го претставувала своето семејството со нејзиното мајчинство и углед. Таа стана пионер за женственоста и семејството од средната класа (http://www.bbc.co.uk/history/victorian_britanwomen_home/ideals_womanhood_01.shtml)

Дуализмот во делото и животот на Оскар Вајлд

Оскар Вајлд е ирски поет и писател, популарен со неговите драматични портрети на човечките услови во викторијанската ера кон крајот на деветнаесеттиот век. Станал познат, особено кога граѓаните на Британија успеале да ја прифатат и да ја ценат литературата. Напишал многу песни, раскази и драми. Во своите дела тој го критикува викторијанското општество заради неговите негативни карактеристики, како што се хипокризијата, двојните стандарди, сексуалната репресија и класната свест.

Вајлд пробал неколку видови пишувања како поезија, роман, драма и есеј. Казмијан и Вергнас даваат коментар на патот по кој Вајлд се развива и наведуваат:

Неговите комедии имаат брза и брилијантна анимација; нивниот дијалог го покажува лесниот проток на традиционалниот француски начин; парцелите се умноковани; стрип-ликовите не се само скици, немаат претензии за длабочина [Сепак], Вајлд [во неговите комедии] опишува проблематични претстави, со искрена деструктивна цел; соочен со отпорот и стравот од јавноста, ги смали неговите теми, ја разреци суштината на неговите дела, ги завршува своите заплети со цел да го задоволи плитко вкусот на публиката (Cazamian and Vergnas, 1960: 1276).

Во пишувањето на Вајлд доминира врската помеѓу животот и уметноста. Ова го објаснува неговиот потсмев против негативните аспекти на општеството.

Карл Бексон се осврнува на мислењето на Чарлс Бодлер, францускиот поет, есеист и уметнички критичар, кој спомнува дека викторијанскиот дендизам споделува многу карактеристики со декаденцијата како „обожувањето на градот и наследството, богатста, елеганцијата, уметноста на претставата, софистицираноста и маската. Помисливоста на епиграмот и парадоксот беше повикана да се збунува буржоазијата“ (Beckson, 1992: 35). За да се биде почитуван, успешен и познат викторијански човек, треба да се има изолација од уживањето во задоволствата на животот и строго следење на правилата за ограничување. Со тоа, човекот е спречен да ја покаже својата реалност.

Вајлд ја истражува важноста на двојниот живот како прашање за иронично потсмевање на негативните аспекти на викторијанското општество. Тој има за цел да илустрира што се очекува од мажите и жените и како треба да се однесуваат правилно создавајќи лажни идентитети за да ги избегнат нормите и ограничувањата на нивното општество. А таквите социјални регулативи ги обврзуваат луѓето да бидат претенденти и лажговци. Што се однесува до дуализмот, самиот Вајлд призна дека создавањето на маска на Данди е со цел за лична заштита. Фусел го пренесува писмото напишано од Вајлд 1894 година:

На светот му изгледам, со намера од моја страна, дилетант и Данди, не е мудро да се покаже своето срце на светот – најдобро е да се има маска на будала, глупоста во нејзините исклучителни начини на тривијалност и рамнодушност и недостаток на грижа е наметката на мудриот човек. Во толку вулгарен период на сите нас ни требаат маски (Fussell, 1972: 12).

Двојноста на Вајлд е фасцинантна, како и збунувачка. Тој бил човек со бројни идентитети и неговата позиција во општеството била амбивалентна. Тој во исто време бил колонизиран Ирец и социјалец, маж и хомосексуалец, успешен драмски писател прифатен во високото општество и социјалист. Тој беше „Англо-Ирец со националистички симпатии; протестант со доживотно католичко наклонување“ (Holland, 1997).

Иако викторијанската ера е позната како почеток на сериозноста, сепак во овој период се среќаваат многу сатирични текстови во кои се покажува хипокризијата и помпезноста на периодот. Вајлдовите дела сатиризираат различни теми како: акцентот на изгледот, викторијанските ставови кон моралноста, важноста на „името“ и потеклото, и британските предрасуди кон другите нации и култури, особено француската и германската. Исто така, да се биде сатиричен, мора да постои тесна врска помеѓу животот на градот и државната „некорумпираност“.

Вајлд својата сатиричност никогаш не ја наведувал кон луѓето, туку кон идеите. На тој начин публиката е повеќе забавувана отколку шокирана. Додека некои го користат театарот како приказ за реформите на општеството, Вајлд со своите драми ги подрива и исмева општествените норми (Hussein, 2012: 22).

Како Данди, тој се облекувал во шарени костими за разлика од трезвените црни костуми на викторијанската средна класа, а сепак бил срдечно приман поради неговите харизматични манири и духовити разговори. Како портпарол на „естетизмот“,

кој се побунил против сериозноста на викторијанските идеали, Вајлд ја предизвикал и шокирал својата публика користејќи сензационални слики, дендизам и декаденција. Во својот живот и во својата уметност го критикувал општеството; тој „ја критикувал својата публика додека ја забавувал“ (Holland, 1997) и му било дозволено да го стори тоа. Но, кога бил уапсен, тој преминал од будала во маченик, од комедија во трагедија. Станал само Ирец и обичен човек кој се осмелил да има интимна врска со синот на еден аристократ од викторијанското царство. Три дена пред да умре, кога го прашале за неговиот живот, Вајлд рекол: „Некои ми рекоа дека мојот живот е лага, но јас секогаш знаев да сум вистински; вистина која ретко беше чиста и никогаш едноставна“ (цитирано Holland, 1997).

Иронијата во „Сфингата без тајна“ – Лејди Алрој

Сатирата во книжевноста се користи да повреди или целосно уништи поединци или групи во корист на општеството, таа е еден вид оружје за одбрана на општеството од „злите сили“ што се закануваат да го разорат, пркосејќи им на навидум elokventните господа од деветнаесеттиот век, виткајќи ја машката рака на железната викторијанска епоха за да стане секојдневие во литературата од дваесеттиот и дваесет и првиот век (Highet, 1962).

Меѓутоа, Вајлд има лесен пристап кон различните класи, имено, парадоксалноста на викторијанската ера и „заслепувањето“ на народот тој го прикажува преку двојниот живот на ликовите во неговите драми и есеи. Според Велковска, угледот играл исклучително важна улога во животот на викторијанците, секогаш се однесувале одмерено и пристojно. Вајлд похотата и сензуалноста, потиснатите сексуални нагони и вонбрачните врски ги прикажува преку урнебесно смешните ликови во неговите драми (Велковска, 2013).

„Сфингата без тајна“ за прв пат беше објавена во колекцијата на кратки приказни на Вајлд, кои тој ги уредуваше во 1891 година. Неговиот прозен стил е пријатен и уникатен. Нараторот пишува во прво лице, нема име, се наоѓа себеси во амбиент што не е ниту Ирска, ниту Англија, туку место на „раселеното јас“, суспендиран и оддалечен од вистинските вредности. Во изолација на неговата срамност и предавство, Вајлд почувствувал дека тој не припаѓа ниту на неговата родна келтска земја ниту на неговиот усвоен англосаксонски дом. Кога се гледа од оваа перспектива, можеме да ги замислиме неговите кратки есеи како предзнак на: конфронтација со потеклото, нормите, и животот под маска заради својата декаденција. Кога аутсајдерот се наоѓа на место кое не е родно ниту пак странско, тој учи да создава свој простор, дури и ако обидите можеби изгледаат прилично чудно. Како што илустрира Вајлд, гласот на аутсајдерот е суптилен, зборувајќи преку дела, а не зборови. Така, тајната дама Алрој, го експлоатира своето богатство за да создаде сопствен простор на осаменост: „Таа ми плаќаше три гвини неделно само за да седи во моите цртачки простории сега и тогаш... Таа едноставно седеше во гостинска соба, господине, читајќи книги, а понекогаш ќе земеше и чај“, одговорила жената (Wilde, 1994: 204). Лејди Алрој, или Сфингата без тајна, е главен лик, го зема вниманието на нараторот и неговите сетила стануваат поакутни. Одненадеж забележува акција што во други случаи би изгледала рутински. Како што објаснува, со голема сигурност, до скептичниот Цералд: „Дамата Алрој едноставно беше жена со манија за мистерија. Таа ги зеде овие соби за задоволство, да отиде таму со превезот и да си замисли дека е хероина“ (Вајлд, 1994: 205). Она што го чувствува за дамата Алрој е, на многу

суптилен начин, сочувство. Тој е способен да ја препознае нејзината потреба за осамен простор – единствен простор што ѝ овозможува да ја донесе енигмата на хероина; таквата потреба нема да биде лесно препознаена од повеќето луѓе, особено оние кои не се чувствителни на мистериите во себе. Сочувство или способност да се почувствува некоја емоција со некого, е доблест што му овозможува на Вајлд да ја препознае убавината во мистичноста. Есејот е со омекната иронија; откривањето на ироничните последици резултираат со состојба на тивко задоволство и триумф на доблеста над пороците (Kiberd, 1993: 13–15).

Мој драг Цералде, жените се создадени да ги љубиш, а не да ги разбираш.

- Не можам да сакам некој што не го разбирам, – ми одговори. (Wilde, 1994).

Цералд се вљубува во убавината извајана од многу мистерии – убавина, всушност, која е психолошка, не пластична – и вештачка насмевка на усните, премногу суптилна за да биде вистински слатка. Недоразбирањето е заради двојноста, вториот идентитет на мистериозната Сфинга, која остава впечаток на жена која има голема тајна, доволна за да се сомнева мажот во неверство. Самото нешто што го користи дамата Алрој за да го привлече човекот, завршува со оддалечување, за да на крај заврши трагично, со нејзината смрт. Темата ја следи сатирична иронија. Приказна што зборува за чиста иронија на љубовта и врските, зошто?

Крајот ја разголува тајната, која всушност не е тајна, туку обично бегство од реалноста.

Вдовица со наследено богатство, заради општествените норми својот мир го наоѓа во дуализмот креирајќи идентитет на мистерија, свет во кој може слободно да ужива во својот живот без да го оправдува тоа пред јавноста.

Заклучок

Совршената жена е олицетворена во потчинетата несребична посветеност на домаќинка. За разлика од овој бескорисен идеал кој жените ги направил речиси безлични, викторијанското општество исто така, понекогаш, ги објективизира жените само како сексуални објекти, заживувајќи ја класичната девственост.

Викторијанската ера се соочува со значајни предизвици со традиционалните идеи за покорното место на жената во општеството. Некои од овие предизвици произлегуваат од трансформациите кои ги донела индустријализацијата, бидејќи жените од пониската класа станале работници за плата, а повеќе жени од средна и висока класа добиле поголем пристап до образованието и почнале да постигнуваат повеќе економски, политички и социјални можности.

Оттука и појавата на дуализмот или двојниот идентитет кој нашиот автор го живее и пишува низ родово различни ликови во неговите дела.

Низ сатира и иронија, иако самиот припаѓа на средната класа, успешно ги подрива и исмева викторијанските норми, хипокризијата, двојните стандарди, сексуалната репресија и класната свест.

Користена литература

- [1] (1999) Црњански, Милош. *Есеји и чланци - I: књижевност, уметност*. Задужбина Милоша Црњанског, БИГЗ, СКЗ, Editions l age d' homme, Lausanne, Београд, 1999-а.
- [2] Beckson, Karl. (1992) *London in the 1890s: A Cultural History*. New York: Norton.
- [3] Cazamian, Louis and Raymond Las Vergnas. (1960) *A History of English Literature: Modern Times (Book VIII)*. London: J. M. Dent and Sons Ltd.
- [4] Ellmann, Richard. (1987) *Oscar Wilde*. London; Penguin Books.
- [5] Fussell, B. H. (Winter, 1972) "The Mask of Oscar Wilde". *The Sewanee Review*, Vol. 80, No. 1, pp.124–139.
- [6] Gregory, Fiona. (2009) *Oscar Wilde's The Importance of Being Earnest*. Sydney: Insight Publications, 2009.
- [7] Kiberd, Declan (1994) "Wilde and the English Question." *TLS*, pp. 13–15.
- [8] Rene Wellek (1968) *A History of Modern Criticism 1750-1950: The Later Eighteenth Century* (Volume 1) Yale Univ. Press; 1st edition.
- [9] Ransome, Arthur (2018) *The autobiography of Arthur Ransome*. Arthur Ransome Trust.
- [10] Linton, Eliza Lynn. (1883). *The Girl of the Period: And Other Social Essays*. London: R. Bentley & son.
- [11] Marwa Sami Hussein (2012) "The Duality of Human Nature in Oscar Wilde's The Importance of Being Earnest" *Tikrit University Journal for Humanities* Vol. (19) No. (10).
- [12] Powell, Kerry (2009) *Acting Wilde, Victorian Sexuality, Theatre, and Oscar Wilde*. CUP.
- [13] Holland, Merlin. (1997) "Biography and the art of lying." *The Cambridge Companion to Oscar Wilde*. Ed. Peter Raby. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 18–33. Print.
- [14] Highet, G (1962) *The anatomy of Satire*. Princeton. New Jersey : Princeton University press , pp. 26–27.

- [15] Драгана, Велковска (2013). „Безобразната сатира низ културните улички на Англиската книжевност“, Друштво за компаративна книжевност на Македонија (ДККМ) и Друштво на класични филолози „Антика“.

Интернет извори

- [1] http://www.bbc.co.uk/history/victorian_britain%20women_home%20ideals_womanhood_01.shtml (посетено на 04.04.2019 година во 17:30)
- [2] <http://www.victorianweb.org/vn/victor4.html> (посетено на 02.04.2019 во 14:00)



Преведување

СТРУЧНО ПРЕВЕДУВАЊЕ И ОСНОВНИ ПРИЗНАЦИ НА СТРУЧНИОТ ЈАЗИК

Даринка Маролова¹, Марина Христовска²

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
darinka.marolova@ugd.edu.mk

²Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
marina.talevska@gmail.com

Апстракт: Предмет на истражување на овој научен труд е стручното преведување и неговите основни карактеристики. Како една од основните карактеристики со која се одликува стручното преведување е стручниот јазик. Во трудов подетално се прави лингвистички осврт кон признаците на стручниот германски и на стручниот македонски јазик со посебен акцент кон синтетизмот и аналитизмот. Целта на трудов е да се укаже на тоа дека постојат разлики меѓу стручниот и стандардниот јазик.

Клучни зборови: *стручно преведување, стручен јазик, термин, синтетизам, аналитизам*

SPECIALIZED TRANSLATION AND BASIC MARKS OF THE SPECIALIZED LANGUAGE

Darinka Marolova¹, Marina Hristovska²

¹Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip
darinka.marolova@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, “Blaze Koneski” University, Skopje
marina.talevska@gmail.com

Abstract. Research subject of this scientific paper is the specialized translation and its basic characteristics. One of the basic characteristics that distinguishes the specialized translation is the specialized language. In this paper it has been made a linguistic review of the marks of the specialized German and the specialized Macedonian language with special emphasis on the synthetism and analytism. The aim of the paper is to indicate that there are differences between the specialized and the standard language.

Key words: specialized translation, specialized language, term, synthetism, analysis

Вовед

Преведувањето претставува универзална човекова активност неопходна во секоја епоха и во сите делови на светот за остварување на контакти меѓу заедници кои зборуваат различни јазици, без оглед дали тие контакти се индивидуални или колективни, случајни или постојани, врзани за одредени економски размени или пак врзани за патување или за какви било меѓудржавни договори (Никодиновска,

2009:17). Преведувањето и толкувањето биле долго време сметани како активности од втор ред, затоа што претставуваат репродукција на нечија креација.

Науката која ги проучува преведувањето и толкувањето, се нарекува наука за преведувањето и толкувањето (уште позната како: транслатологија, традуктологија, translation studies). Таа денес ги обединува науката за преведувањето и науката за толкувањето. Транслатологијата е релативно млада научна дисциплина и поради краткиот „стаж“, во споредба со другите научни дисциплини, оваа наука се прифаќа често со скепса (Арсова-Николиќ, 1999: 59). Оние кои го спорат нејзиниот статус како наука во вистинска смисла, истапуваат со аргументи дека проблемите со кои се занимава оваа наука, биле веќе предмет на изучување на други науки со подлабоки корења: лингвистика, филозофија, психологија, наука за литературата итн. Особено силна е врската со општата лингвистика, во чии рамки таа се проучуваше до неодамна. Но, бидејќи ниту едно од прашањата поврзани со преведувањето и толкувањето не може целосно да го одговори која било од овие науки изолирано, се јавила потреба од формирање на оваа нова наука во вистинска смисла на зборот.

Меѓу другото, задача на науката за преведувањето и толкувањето е да ги определи и категоризира основните видови и подвидови преведување. Со основните видови преведување поконкретно ќе се занимаваме во точката со наслов „Видови преведување“, а стручното преведување како поткатегија на писменото преведување е главен предмет на истражување на овој научен труд. Целта на истражувањето е да се укаже на главните особености на стручното преведување, конкретизирајќи ги признаците на стручниот германски и на стручниот македонски јазик.

Видови преведување

Во поширока смисла, Јакобсон (Jakobson, 1959) прави поделба на преведувањето според видот на системите од знаци што се користат при преведувањето на: интралингвално (еднојазично), интерлингвално (меѓујазично) и интерсемиотичко (меѓусемиотичко). Преведувањето во потесна смисла на зборот е она што Јакобсон го нарекува интерлингвално (меѓујазично) преведување, односно Арсова-Николиќ (1999: 73) го нарекува „вистинско преведување“. Во зависност од тоа дали преведувањето го врши човек или машина, постои човечко и машинско преведување. Машинското преведување сè уште го нема достигнато потребното ниво што ќе ги задоволи критериумите за квалитетен превод, па затоа улогата на човекот во преведувањето сè уште е незаменлива од машината. Но, тоа не значи дека така ќе остане и во иднината. Имено, со напредокот на технологијата многу е веројатно дека еден ден машините ќе го заменат човекот-преведувач. Човечкото преведување, главно, се дели на *писмено* и *усно*.

Писменото пренесување (или само преведување) се однесува на писмено пренесување на содржините од еден на друг јазик. Во англискиот јазик за преведување се користи терминот *translation*, во германскиот *Übersetzen*, во францускиот *traduction*. Основни особености на писменото преведување се: преведувачот поаѓа од запишана изворна порака; има подолго време на располагање; пораката може да ја чита повеќе пати и да ја проучува детално и целосно; може да се служи со голем број помагала (речници, енциклопедии, прирачници, интернет-страници); може да се консултира со експерти за одредена област или со колеги-преведувачи, како и со солидни познавачи на едниот, на другиот или на двата јазици; може да го дотерува својот превод, навраќајќи се повеќепати на одредени делови; работи во поволни услови (не е изложен на временски притисок, публика, камери и

сл.) итн. Сепак, преведувањето е тешка и одговорна работа. Преведувачот покрај тоа што мора да поседува одлични јазични познавања од двата јазика и преведувачки компетенции, тој мора да поседува и талент за творење, т.е. креирање на нов текст, кој ќе биде верен на оригиналот и во поглед на содржината и во поглед на формата и стилот, сè со цел транслатот да му звучи природно на читателот на другиот јазик кој припаѓа кон еден повеќе или помалку различен културен контекст. Преведувачот, исто така, се става често во ситуација да експериментира со јазикот-цел, да бара преводни еквиваленти за поими што можеби не се вообичаени за средината-цел, да презема зборови од изворниот јазик или, пак, да создава нови. Со други зборови, тој е творец кој го збогатува јазикот-цел.

Во зависност од видот на текстот што се преведува, преведувањето најчесто се класифицира на книжевно и стручно (вкл. и научно), иако постојат и други форми на преведување, како што се: преведување на библиски текстови, синхронизација на филмови и сл.

Усното преведување, односно толкувањето, претставува усно предавање на некоја содржина од еден на друг јазик. На англиски јазик толкувањето се означува како *interpretation*, на германски како *Dolmetschen*, а на француски како *interprétation*. Според Кауц (Kauz, 2002: 288) главни карактеристики на толкувањето за разлика од преведувањето се: појдовниот текст и текстот-цел се јавуваат во истата комуникациска ситуација, па најчесто се јавува директна (или барем индиректна) повратна информација од страна на адресатите; резултатот е устен текст најчесто наменет за присутни, конкретно познати адресати; се врши преработка на големи количини текст за однапред зададено време, истражувањето се врши пред работата и тоа, пред сè, систематски во однос на предметот; можна е послаба опременост со средства за истражување и техники за текстуална преработка; појдовниот текст е „минлив“, па текстуалната анализа е само делумно можна; нема можност за споредба со појдовниот текст и е неопходно меморирање; можностите за редакција се минимални, транслатот мора да биде веднаш применлив без да може да го лекторира некој отпосле; неопходно е холистичко работење (меѓу другото и делумно резимирање или скратување) врз основа на условите за продукција на текстот-цел, единицата типична за разбирањето и новото текстуализирање е смислата, а не зборот; неопходно е добро разбирање при слушањето; временскиот притисок е постојано голем и не е можна индивидуална распределба на времето; критериумите за јазичниот квалитет мораат (би морале!) да бидат пониски, бидејќи новото текстуализирање се одвива непосредно и спонтано и не постојат, односно постојат само многу мали можности за корекција; новото текстуализирање се врши начелно со сите јазични и нејазични средства на говорителот [...].

Најчести форми на усно преведување, односно толкување, се консекутивното и симултаното толкување.

Стручно преведување

Стручниот превод е многу повеќе од само превод на стручен текст, односно текст од некоја специфична област, на пр. техника, биологија, економија, психологија, социологија, педагогија. Тој многу повеќе претставува посебен вид обработка на информации што му претходи на трансферот на содржината од еден јазик на друг.

Меѓу основните особини на стручниот текст се сметаат информативноста и функционалниот стил. Тоа значи дека текстот од аспект на содржината нема за цел да принудува на размислување, да провоцира, не содржи какви било позитивни или негативни конотации или субјективни гледања на авторот, ниту, пак, има некое големо естетско влијание врз читателот. Авторот опишува и разјаснува, притоа

движејќи се од познатото кон непознатото и нуди јасни факти и податоци. Од јазичен аспект текстот е пишуван според стилот на стручен јазик, т.е. онака како што се зборува меѓу стручњациите од одредена област. Стручниот јазик е прецизен, концизен, јасен, еднозначен, транспарентен, чист, економичен, а сепак полн со информации, содржи номинализации, стручни композиции, странски зборови, кратенки, броеви, симболи и сл. Синтаксата е многу прецизна и едноставна. Често се наведени само клучни точки или куси реченици. Во текстот може да има: математички формули, хемиски равенки, графички прикази, мапи, скици, дијаграми, слики, табели и сл. што му овозможува на читателот подобар увид во информациите. За подобра прегледност текстовите се поделени во поглавја и потпоглавја, пасуси и реченици. Сепак, една од најпрепознатливите карактеристики на стручниот текст е присуството на многубројни стручни термини. Најголемиот дел практични проблеми поврзани со стручниот превод произлегуваат токму од стручните термини, особено тогаш кога во јазикот-цел не постојат соодветни преводни еквиваленти или, пак, кога термините му се непознати на преведувачот затоа што не е стручњак за секоја област. Во пракса еден ист преведувач преведува и се занимава со преводи од повеќе области. Во текот на преведувачката историја, со текот на времето се јавувала потреба да се конституираат некои помагала, во вид на глосари, речници и сл. за одредена стручна и научна област кои ќе им служат на преведувачите при превод на одредени тематика¹. Оттука произлегува потребата од посебна наука која се занимава токму со стручните термини т.н. терминологија². Терминологијата, која како наука се интензивира во последно време има повеќе задачи и цели: да востанови термилошка стандардизација и унификација, да овозможи одбегнување на повеќезначноста, да го сведе на минимум процесот на земање на странски зборови и сл.

Несомнено е дека стручното преведување претставува комплексна дејност која бара целосна одговорност, и морална и материјална, од страна на преведувачот³. Затоа тој мора да располага со извесни стручни компетенции и познавања на конкретната област, како би можел да пронаоѓа адекватни еквиваленти во јазикот-цел и да ги затвора евентуалните лексички празнини. Притоа се користи со стручни речници, но и истражува, чита, анализира, проучува, се консултира со стручњаци или со други преведувачи, користи интернет, енциклопедии, постојано барајќи совршени решенија за секој единствен збор. На тој начин си ги продлабочува сопствените знаења за темата и се стекнува со нови термилошки познавања. Затоа се вели дека преведувачите се љубопитни и жедни за знаење.

Преведувањето на стручен текст не завршува со креирањето на текстот-цел, т.н. прв превод. По правило овој прв превод се дава на редактор, стручњак од областа на која ѝ припаѓа текстот. Тој ги решава термилошките дилеми, како и некои други проблеми поврзани со разбирањето и со верното пренесување на пораката. Потоа следи фазата на лекторирање од страна на лиценциран лектор, т.е. стручњак за јазикот-цел. Тој ги коригира сите јазични неправилности, ја подобрува разбирливоста преку подобрување на лексиката и синтаксата, правописот, интерпункциските знаци и сл.⁴

¹ Преведувачите правеле збирки на стручни, пред сè, занаетчиско-технички зборови, од кои потоа се развиле глосарите и специјализираните речници, кои наоѓаат примена и денес.

² Пред сè се мисли на тематската терминологија од аспект на начинот на обработка на податоците (повеќе кај Јакимовска, 2010)

³ Поради лошо преведен текст може да дојде до разни недоразбирања, кои, пак, би довеле до раскинувања на договори, загуба на инвестиции и други штетни последици.

⁴ На овие фази би требало да подлежи секој вид превод, но во пракса на овие простори ова се применува само кај стручниот превод, иако мора да се нагласи дека не секогаш.

Денес стручниот превод игра значајна улога во меѓународната комуникација, затоа што за нормално функционирање на современото општество е неопходен постојан трансфер на техничко-научните информации надвор од границите каде што се зборува еден јазик.

Признаци на современиот стручен германски јазик

Германскиот стручен јазик покажува разновидни граматички особености кои се разликуваат од стандардниот германски јазик. Меѓутоа тие граматички правила не се разликуваат во целост од оние на стандардниот германски јазик, туку станува збор за поголема употреба на одделни граматички обрасци кои не отстапуваат од нормата на стандардниот јазик, туку се само поневообичаени и поретко се употребуваат во секојдневниот јазик. Тие низа граматички феномени Релке (Roelcke, 2002) ги објаснува токму со помош на дистинкцијата аналитизам – синтетизам, а тоа се: од областа на зборообразувачката морфологија зачестена употреба на сложенки, деривации, кратенки и конверзии, од областа на формообразувањето зачестена употреба на сегашно време, пасив, генитив и множина, а од областа на синтаксата именски дополненија на глаголот (конструкции од глагол + именка) и препозиционални конструкции.

Кај овие карактеристики во дел преовладува синтетизмот, а во друг дел аналитизмот. Изразениот синтетизам во рамките на стручната терминологија е одраз на зголемената употреба на комплексни зборови, а аналитизмот е одраз на зголемената употреба на зборовни комплекси. Изразен синтетизам се забележува кај сложенките, деривациите, кратенките, конверзиите, маркирањето на времето (кај презентот и претеритумот), падежот и бројот, а интензивирање на аналитизмот има кај конструкциите од глагол и именка, пасивот и препозиционалните конструкции.

Тука поголем акцент паѓа на засилување на синтетизмот, кој најмногу доаѓа до израз преку зачестената застапеност на сложените именки во стручната терминологија. Ова сознание произлегува пред сè од постулатите за јазичните промени на Релке (Roelcke, 2000), Сапир (Sapir, 1921) и Венеман (Wenemann, 1975). Овие постулати поаѓаат од разликите помеѓу синтетичкиот и аналитичкиот јазичен тип и го утврдуваат преминот на одредени јазици од синтетички кон аналитички тип.

Признаци на современиот стручен македонски јазик

Стручниот јазик е нераскинлив дел од општиот јазик, иако во раните лингвистички теории, се сметало дека стручниот јазик (*langue specialisee*) е збир на јазични појави кои се остваруваат во определена комуникациска сфера и се ограничени на специјални теми, цели и услови, со што стручниот јазик⁵ бил издигнат на ниво на посебен ентитет. Но, стручниот јазик подлежи на истите јазични (синтаксички, морфолошки и фонолошки) законитости, а во исто време специфичниот лексички фонд во стручниот јазик е во согласност со зборообразувањето во општиот јазик и истиот истовремено припаѓа на општиот јазик. Но, сепак постојат повеќе признаци, по кои стручниот се разликува од општиот јазик. Во македонскиот јазик забележлив е концизен и јасен јазичен стил, набиеност, објективност и еднозначност на исказот. Во однос на синтаксичките конструкции чести се пасивните конструкции и безличните реченици (пр. во упатства, опис на постапки, методи и сл.). Во однос на

⁵ Освен терминот *стручен јазик* кај нас се застапени и термините *јазик во струка* и *специјализиран јазик*, кои пак поради експлицитноста поретко се употребуваат.

лексиката во македонскиот стручен јазик преовладуваат аналитичките конструкции, пр. предлошки и придавски конструкции и заемки од различно потекло во зависност од сферата на употреба, како и неологизми, за сметка на коишто пак, многу термини преминуваат во архаизми. На пр. во правната терминологија термини од турско потекло како *кадија*, *ефенди*, *бајрак* денес имаат само ограничена примена, пр. во народната лексика.

Под влијание на средствата за јавно информирање и интернетот, но и како резултат на општествено-политичките промени и со процесот на евроинтеграцијата во последниот период, денес се забележуваат значителни промени во лексиката, па дури и во синтаксата особено во политичко-новинарскиот стил, кој се карактеризира со информативност, клишираност, прецизност и опфаќа терминологија и од областа на економијата, културата итн. Во оваа област од аспект на лексиката може да се забележи тенденција за образување на именски групи составени најчесто од две именки, од коишто првата има атрибутивна функција и кои се третираат (сп. Тантуровска, 2010) како еден вид „полусложенки“ и кои како такви отстапуваат од нормата на стандардниот македонски јазик. Пр. *лоби-група*, *заменик-претседател*, *нацрт-закон*, *предлог-резолюција*, *земја членка* и сл. Овој тип сложени именки Симоска (2010: 139) ги класифицира во групата сложени именки-заемки/калки од други јазици. Дел од ваквите сложени именки се веќе лексикализирани и се водат како лексиконски сложени именки, но друг дел сè уште важат за текстуални сложени именки, како на пр. *жена-алкохоличар*, *рок-бенд*, *рок-фест*, *кинопремиера* итн. (Симоска 2010: 140). Оваа појава е пред сè навлезена преку англискиот јазик, кој во последниот период има огромно влијание не само во македонскиот јазик, туку речиси во сите неанглиски јазици. Така низа македонски термини денес се заменуваат со англиски, пр. *менаџер* место *директор*, *спикер* место *претседател на собрание* итн. Силната доминација на англискиот јазик особено доаѓа до израз и во јазикот на рекламите, во научно-иновативниот стил и секако, во информатичката технологија.

Заклучок

Стручното преведување се применува за преведување на стручен текст кој се карактеризира со концизен и јасен јазичен стил, набиеност, објективност и еднозначност на исказот. Со други зборови, стручниот текст, кој е пред сè информативен и функционален, е пишуван со стручен јазик кој несомнено во извесна мера се разликува од стандардниот јазик. Разлики меѓу стручниот и стандардниот јазик се констатираат и кај германскиот и кај македонскиот јазик.

Кај германскиот стручен јазик се забележува зачестена употреба на сложени, деривации, кратенки и конверзии, од областа на формообразувањето зачестена употреба на сегашно време, пасив, генитив и множина, а од областа на синтаксата именски дополненија на глаголот (конструкции од глагол + именка) и препозиционални конструкции. Кај овие карактеристики во дел преовладува синтетизмот, а во друг дел аналитизмот. Кај лексиката засилено е присутен синтетизмот кој најмногу доаѓа до израз преку зачестената застапеност на сложените именки во стручната терминологија.

Во македонскиот јазик, набљудувано од синтаксички аспект, чести се пасивните конструкции и безличните реченици (пр. во упатства, опис на постапки, методи и сл.) Во однос на лексиката во македонскиот стручен јазик преовладуваат аналитичките конструкции, пр. предлошки и придавски конструкции и заемки од различно потекло во зависност од сферата на употреба, како и неологизми, за сметка на коишто пак, многу термини преминуваат во архаизми. Овде постои тенденција за образување на

именски групи составени најчесто од две именки, од коишто првата има атрибутивна функција. Освен тоа, под влијание на средствата за јавно информирање и интернетот, но и како резултат на општествено-политичките промени во последно време сè повеќе македонски термини се заменуваат со зборови од англиско потекло.

Користена литература

- [1] Jacobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. In: Brower R. (ed.): *On Translation*. Cambridge: Mass, pp. 232–239.
- [2] Kautz, U. (2002). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium.
- [3] Roelcke, Th. (2003). *Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen*. Berlin, New York: W, de Gruyter.
- [4] Sapir, E. (1921). *Language. An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
- *
- [5] Арсова-Николиќ, Л. (1999). *Преведување: теорија и практика*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- [6] Јакимовска, С. (2010). *Односите меѓу терминологијата и преведувањето (врз примери од правни текстови на француски и на македонски јазик)*. „Годишен зборник“ (36), pp. 473–483, <http://eprints.ugd.edu.mk/4822/>.
- [7] Никодиновска, Р. (2009). *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански на македонски јазик и обратно*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- [8] Симоска, С. (2010). *Контрастивни проучувања; Сложените именки во германскиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет, „Блаже Конески“.
- [9] Симоска, С. (2010). *Контрастивни проучувања; Сложените именки во германскиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет, „Блаже Конески“.
- [10] Тантуровска, Л. (2010). *Македонскиот јазик низ општествените промени*. Во: „Филолошки студии“. Пермски државен национално-истражувачки универзитет, Филозофски факултет од Универзитетот во Љубљана, Институт за македонска литература и Филозофски факултет од Универзитет од Загреб, 2014, 8/2010, вол. 2. <http://philologicalstudies.org/dokumenti/2010/vol1/1/R%20d-r%20Lidija%20Tanturovska.pdf>



Методика

КОМПЕТЕНЦИИ И МЕТОДИ ПРИ ЕВАЛУАЦИЈА И ОЦЕНУВАЊЕ ВО НАСТАВАТА ПО ИТАЛИЈАНСКИ ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ НА СТРАНСКИ СТУДЕНТИ

Јована Караникиќ-Јосимовска¹, Ева Ѓорѓиевска²

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
(jovana.karanikik@ugd.edu.mk)

²Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
(eva.gorgievska@ugd.edu.mk)

Апстракт: Трудот има за цел да го сподели искуството од евалуацијата и оценувањето и проверката на знаењата во наставата по италијанска книжевност во рамки на Студиската програма по италијански јазик и книжевност на Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип. Предметот Италијанска книжевност е организиран во семестрални курсеви и нуди хронолошки преглед на италијанската книжевност од 13-ти до 20-ти век. Наставата е организирана во вид на лекции од теоретски карактер и вежби, како и низа други интерактивни или мултимедијални активности. Почнувајќи од првите години во кои се предаваше предметот, па сè до денес, начинот на евалуација на напредокот на студентите, и следствено, оценувањето, во текот на наставата претрпе неколку измени. Според тоа, првиот дел се однесува на книжевниот текст како центар околу кој гравитираат сите учесници вклучени во наставата по книжевност, притоа водејќи сметка за компетенциите што има за цел да ги развие кај студентот во текот на студиите. Потоа, се претставени различните методи на оценување применети досега, вклучително и активности кои поттикнуваат употреба на нови технологии заедно со различни алатки и средства за проверка на знаењето, како што се пишаните и усни тестови, секогаш имајќи ги предвид резултатите кои се остварени досега.

Клучни зборови: оценување, евалуација, проверка на знаењето, компетенции, италијанска книжевност

COMPETENCES AND METHODS OF EVALUATION IN ITALIAN LITERATURE LESSONS IN THE CONTEXT OF THE ITALIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Jovana Karanikikj Josimovska¹, Eva Gjorgjievska²

¹Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip (jovana.karanikik@ugd.edu.mk)

² Faculty of Philology, “Goce Delcev” University, Stip (eva.gorgievska@ugd.edu.mk)

Abstract: The purpose of this paper is to share the evaluation and the assessment experience in teaching Italian literature within the Bachelor's degree programme of Italian language and literature at Goce Delčev University in Štip. Structured as semester courses, the Italian Literature Programme offers a chronological overview of Italian literature from the 13th to the 20th century. Italian literature instruction consists of theoretical lectures and exercises, including various other interactive and multimedia activities. The methods of assessment and evaluation of the students' progress have undergone several changes since the introduction of the course. The first part of the paper offers an overview of the diverse competencies that the students acquire by following this course, taking into consideration that the literary text is the center around which all the actors involved in the course are oriented. The paper, furthermore, presents various assessment methods that have been used so far, including activities that encourage the use of new technologies, along with the different testing tools such as written and oral tests and the results obtained by using each method.

Key words: evaluation, assessment, testing, competencies, Italian literature

Вовед

Трудот има за цел да го сподели искуството од евалуацијата и проверката на знаењата во наставата по Италијанска книжевност во рамки на Студиската програма по италијански јазик и книжевност на Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип. Предметот Италијанска книжевност е организиран во семестрални курсеви и нуди хронолошки преглед на италијанската литература од 13-ти до 20-ти век. Наставата е организирана во вид на лекции од теоретски карактер и вежби, како и низа други интерактивни или мултимедијални активности.

Почнувајќи од првите години во кои се предаваше предметот, па сè до денес, начинот на евалуација на напредокот на студентите во текот на курсот претрпе неколку измени. Од друга страна, пак, и структурата на програмите по странски јазик и книжевност постепено беше подложена на промени што резултираше со квантитативно намалување на наставата по книжевност и пропорционално зголемување на предметите кои се потесно поврзани со професионалните профили на наставник и преведувач. Со намера да се осврнеме на двете споменати теми, во трудот најпрво изнесуваме одредени размислувања во врска со целите на наставата по книжевност во рамки на студиските програми по странски јазик и книжевност на универзитетско ниво воопшто. Според тоа, првиот дел се однесува на книжевниот текст како центар околу кој гравитираат сите учесници вклучени во наставата по книжевност, притоа водејќи сметка за компетенциите што има за цел да ги развие кај студентот во текот на студиите. Потоа, ќе бидат претставени различните методи на оценување применети досега, вклучително и активности кои поттикнуваат употреба на нови технологии заедно со различни алатки/средства за проверка на знаењето, како што се пишаните и усни тестови, секогаш имајќи ги предвид резултатите кои се остварени досега.

Наставата по италијанска книжевност за странски студенти

Пред да се зборува за различните начини на кои може да се изврши евалуацијата во рамките на часовите по книжевност на универзитетско ниво, потребно е да се разгледаат причините заради кои италијанската книжевност е вклучена во наставната програма за македонските студенти кои треба да станат наставници по италијански јазик во државните или приватните училишта во Македонија или да работат како преведувачи од италијански на македонски јазик и обратно, имајќи предвид дека тие се занимањата наведени во образовната понуда на Универзитетот. И не се чини толку бесмислено да се запрашаме кои се причините да се учи италијанска книжевност, ако се земе предвид неодамнешниот тренд во изработката на студиските програми по странски јазик и литература (најчесто тоа се англиски, германски, француски и турски јазик) на редуцирање на предметите и бројот на часови од областа на книжевност, во корист на другите предмети што се сметаат за попрактични во однос на професионалната иднина на студентот. Доколку прашањето го поставиме со други зборови, во центар на проблемот ќе стане кои компетенции имаат за цел да ги развијат кај студентот часовите по книжевност за да можат како такви да бидат интегрирани во формирањето на неговиот професионален профил. Според тоа, централна тема на дискусија ќе бидат компетенциите што се стекнуваат, затоа што токму тие се истовремено и една од главните референци на евалуацијата.

Во описот на предметната програма која се однесува на различни предмети, компетенциите се наведени во просторот посветен на целите на програмата. Во моментот Филолошкиот факултет ја следи студиската програма ажурирана во 2017 година, според која изучувањето на италијанската книжевност вклучува девет предмети, од кои три се задолжителни во прва и во втора година (Италијанската книжевност од почетоките до 14 век, Италијанската книжевност на хуманизмот и ренесансата, Италијанската книжевност на барокот, просветителството и неокласицизмот), а останатите шест се изборни предмети (Театарот на Карло Голдони, Италијанска книжевност на 19-ти век, Анализа и толкување на книжевни текстови, Италијански роман на 20-ти век, Италијанска поезија на 20-ти век и Неореализмот во Италија). Основната образовна цел на повеќето предмети кои се однесуваат на одреден историско-културен период е да обезбедат дијакхрониски преглед на книжевното творештво во тој утврден временски интервал. Преку предметот, студентот треба да развие способност за препознавање на главните карактеристики и особености на културниот и книжевниот контекст од предметниот период, како и за анализа на текстовите што датираат од тој период и да може да изразува свое мислење во врска со нив. На тој начин, на крајот од програмата студентот треба да знае да ги идентификува јазичните и стилиските особености и стилот на еден италијански книжевен текст во однос на историско-културниот период во кој е создаден, но исто така да поседува и општи познавања за развојот на книжевното творештво во Италија, секогаш имајќи ги предвид општествените, културните и политичките одлики на контекстот.

Ова се предусловите врз кои се базира понатаму обработката на специфични содржини на поединечните предмети. Сепак, од 2009 година кога е воведена Студиската програма по италијански јазик и книжевност на Филолошкиот факултет во Штип, па до денес, може да се забележи развој во однос на модалитетите на кои се изведува наставата, чишто промени речиси неизбежно беа тесно поврзани и со компетенциите, посебно со оние кои не се посочени во програмата, но се покажаа како релевантни со текот на времето. Особено ова се однесува на таканаречените трансверзални компетенции кои одговараат на мултимедијалната реалност во која живеат денешните студенти и кои бараат адаптација на наставата по книжевност во чекор со современата култура. Книжевноста, според тоа, не треба повеќе да биде разгледувана како појава сама по себе, туку треба да биде ставена во корелација со она што може да се забележи на непосреден начин, бидејќи тоа е начинот на кој се образуваат младите луѓе индиректно или неформално во нивниот секојдневен живот. Токму од таа причина произлезе потребата да се усвојат некои методи што го поврзуваат нивното секојдневно искуство со искуството прикажано во старите текстови. Всушност, да се предава книжевност која датира од периодот во кој таа била главното средство за ширење на идеи во денешно време, односно во ерата на хипертекстот во информатичка смисла, претставува огромен предизвик за наставникот, повикан да направи видлива врска помеѓу знаењето и компетенциите стекнати кај студентите во рамки на часовите по книжевност и нивните секојдневни искуства заедно со вештините што современото општество ги бара од нив.

Книжевниот текст како појдовна точка

Со цел да се одговори на горенаведените прашања, како соодветен извор се покажа Џусти (Guisti: 2012) кој го испитува местото на италијанската книжевност во наставните програми на различни образовни нивоа активни во последните децении во Италија. Џусти прецизира дека идејата за одвојувањето на јазичното и книжевното образование е резултат на дебата која потекнува во седумдесеттите години, кога јазичното образование стекнува привилегирано место во споредба со она на книжевното образование. И токму во овој период и наставата за литература станува предмет на интерес на самите книжевни научници. Дискутабилноста на ова прашање произлегува и од предметот на изучување на двете дисциплини, односно книжевниот текст, а особено неговата комплексна и нималку едногласно прифатена дефиниција, средствата за негова анализа и конечно, неговата дидактичка функција. Ако на почетокот на дебатата за јазично или книжевно образование предност имаше сфаќањето за книжевниот текст како текст создаден првенствено за естетски цели, како што наведува Џусти, од тој период, па до денес, може да се забележи една тенденција насочена кон избегнување на строгите шеми и дефиниции во полза на една пофлексибилна дефиниција за „литерарност“. На тој начин, еден текст може да биде наречен „литературен“ ако е перципиран како таков во одреден културен период, продолжува Џусти. Во таа смисла, треба да се има предвид богатиот и разновиден корпус на јазици и јазични

регистри во литературата, како што наведува Балбони (Balboni: 2008), кој посочува на современите форми на репродукција и дистрибуција на книжевниот текст, како што се улична поезија (streetpole poetry), графити поезија (graffiti poetry), веб-романи и слично, кои се широко распространети пред сè во американските урбани средини, но и на други места. Во таа насока литературната компетенција би подразбирала разликување помеѓу книжевен и некнижевен текст. Притоа, Шин и Вароти (Chines, Varotti: 2001) во едно свое дело посветено на природата на книжевниот текст се повикуваат токму на идејата за литерарност, односно на сè она што го прави едно дело книжевно, како предмет на науката за книжевност, наместо на книжевноста сама по себе. Споменатите автори посебно се задржуваат на различните тенденции во обидите да се идентификуваат спецификите на книжевниот текст, како на пример преовладувањето на конотативни вредности или, пак, на поетската функција на јазикот (како што ја нарекува Јакобсон) како доминантна во однос на другите функции, како и двосмисленоста на поетскиот јазик и неговото толкување, што ја објаснува комплексноста на секој обид за анализа. Со други зборови, анализата на книжевниот текст, за разлика од анализата во другите научни дисциплини, нема за цел да разјасни или да расветли една прецизна вистина, туку да прикаже еден негов аспект и еден можен начин на читање и толкување помеѓу мноштво други. Сите овие можни интерпретации кои се доста променливи низ време, водат до сфаќањето за еден можен *код* на книжевна комуникација изграден врз „хиперзнаци“ каде секој аспект (фонолошки, лексички, семантички итн.) на зборот или на збир од зборови се земаат предвид и водат до конструкција на значењето. На тој начин, не може да се зборува за книжевен текст без да се има предвид и поимот за книжевен систем, како систем што потпаѓа под еден примарен, односно тој на природниот јазик на кој е напишан текстот и кој од своја страна бара одредени компетенции за да може да се одвива комуникација во неговите рамки. Друга важна карактеристика на книжевниот код е неговата конвенционалност, што значи дека ниту еден книжевен текст не е сам по себе доволен, туку на помалку или повеќе видлив начин се вклопува во обрасците на книжевната традиција на која припаѓа и ја одразува колективната имагинација на периодот во кој што е составен.

Токму повеќеслојната и многустрана природа на книжевниот текст овозможува и разни пристапи кон него, а тоа пак, од друга страна, го прави и проблемот со компетенциите посложен. Џусти (Giusti: 2012) во врска со тоа потсетува дека италијанскиот образовен систем традиционално го разгледува овој проблем преку дихотомијата лингвистика/литература и соодветно на тоа има определено две одделни компетенции: разбирање и толкување. Според Џусти, државниот испит е една од многу други потврди на овој пристап. Џусти го полемизира ваквото гледиште, прибегнувајќи кон интердисциплинарните поимања на книжевниот текст кои се појавија во последните години, пред сè наративниот, пронаоѓа уникатно средство за развој на различни социјални вештини. Способноста на книжевните текстови да ја стимулираат имагинацијата, да создаваат модели на однесување, да развиваат емпатија и пред сè да создаваат врска помеѓу прераскажаното и доживеаното

искуство во вистинскиот живот, давајќи му смисла – сето тоа покажува дека еден книжевен текст може да биде разгледуван и оттаму неговата естетска функција. Во тој поглед и Луперини (Luperini: 2008) ја резимира улогата на наставникот по книжевност, забележувајќи дека „Да се предава како да се даде смисла на еден текст е важно, бидејќи тоа значи како да се даде смисла на животот“ (Luperini: 2008, 255–263). Ниту Џусти (Giusti: 2012), од своја страна, не пропушта да го спомене релациониот потенцијал на наративниот текст од гледна точка на приказната која обединува повеќе лица кога ќе се сподели, истовремено активирајќи ги на емотивно и когнитивно ниво, што е многу значаен аспект за современото општество во кое живееме. Така, едно заедничко читање на книжевен текст на часот станува суштински важно надминувајќи ја, притоа, традиционалната шема на испраќач – порака – примач и за сметка на тоа следејќи го истовремено конструктивистичкиот модел, отвора сè повеќе простор за процес на колективна продукција и преговарање на значења¹, при која текстот претставува само појдовна точка. Во тој случај наставникот, напоменува Џусти, зазема значајна улога, тој е „доверлив соговорник“ во рамки на основното образование, „наставник-медијатор“ во рамките на средно образование. Според Балбони (Balboni: 2006), наставникот кој се занимава со настава по книжевност, треба истовремено да игра улога и како книжевен критичар и како историчар на културата. Од друга страна, Балбони како голем познавач на методика на настава по јазик, ја истакнува мотивациската компонента во рамки на наставата по книжевност како клучна во процесот на учење. Тоа значи дека наставата по книжевност треба да биде презентирана како одговор на одредена потреба, но исто така и како задоволство.

Само во една таква клима може да се работи на компетенциите на студентите. Помеѓу основните компетенции што наставата по книжевност може да ги развие кај студентот, според Џусти (Giusti: 2012), се вбројуваат: лингвистички компетенции, социјални компетенции, културна свест и изразување. Што се однесува до лингвистичката компетенција, во случај кога се работи за странски студенти, часовите по книжевност несомнено може да се сметаат како дополнителни активности на оние за јазик со тоа што ги зајакнуваат стекнатите граматички знаења, го збогатуваат вокабуларот, помагаат во развојот на писменото и усно изразување преку техниките на резимирање, пишување состав на дадена тема и слично. Наставата по книжевност нуди можност и за развој на социјални вештини, на пример, разните активности за усно изразување и работа во групи насочени кон организација на идеи, влијаат врз подобрување на комуникациските вештини кај студентите. Во тој контекст еден од принципите на комуникативната компетенција кои ги наведува Руле (Roulet: 1973) во врска со францускиот како странски јазик, но важат еднакво и во нашиот случај е „да се знае како да се управува не само со референцијалната функција на јазикот, туку и со експресивната, фатичката, конативната и поетичката“ (Roulet in Benucci: 2013,

¹ Се мисли на концептот познат во англискиот јазик како “negotiation of meaning” во рамките на социолингвистиката и сродните дисциплини.

13). Наративните текстови, понатаму, можат исто така да бидат адаптирани на активностите кои бараат решавање на проблеми и на тој начин го поддржуваат личниот развој сфатен како процес на познание на себе си и на своите вредности, како и на постојан развој со цел постигнување на лични, образовни или професионални цели и прилагодување на променливата општествено-економска стварност. Што се однесува, пак, до културната свест и изразување, наставникот по книжевност кој предава на странски студенти, е ставен пред голем предизвик чија што потешкотија може да биде трансформирана во голема придобивка за студентите. За оние чијшто мајчин јазик не е италијански, познавањето на италијанската книжевност значи исто така и можност за развој на интеркултурни компетенции, термин кој сè повеќе се користи во контекст на образованието во рамки на институциите на Европската Унија. Клучната компетенција во овој случај е конструктивната комуникација со други и изграден сензибилитет за културните разлики. Бенучи повикувајќи се на Балвини и на поимот компетенција за интеркултурна комуникација (CCI)² истакнува дека, поради нејзината променлива и недофатлива природа, таа не може да биде опишана, па според тоа и ниту да се предава на традиционален начин, туку треба да биде презентирана преку добар модел, а токму тој, пак, од своја страна може да биде предаден.

Ако се вратиме на дијахронискиот пристап кој беше претходно опишан во врска со часовите по Италијанска книжевност на Универзитетот во Штип, тој не претставува само преглед на автори и дела кои треба да се меморираат, туку развој на мислата на одреден народ и на одредена заедница, една врска со традицијата на друг народ и неговата колективна имагинација, доминантните идеи и симболи. Слична позиција се среќава и во *Прва лекција по книжевност* на Ферони (Ferroni: 2010), според која - „во општа смисла, можеме да кажеме дека во книжевност спаѓаат сите културни форми што ги зазема еден јазик во кои се препознава континуитетот на една заедница, нејзиниот опстанок, нејзиниот историски развој, меморијата на пресудните искуства на една општествена целина, артикулација на начините на кои се перципира светот, изразувањето на наклонетости и на емоциите, како и на судирите што при тоа се случуваат (со развојот, збогатувањето на самиот јазик, неговите контакти со други јазици)“ (Ferroni: 2010, 3-4). Значи, доколку книжевноста се претстави на тој начин, со силен акцент на „мислата“ и „идеите“ во смисла на поглед на свет и на разни начини на решавање на социо-културните и политичките проблеми, студентите излегуваат од нивниот вообичаен свет и од нивното опкружување и на фиктивен начин се пренесени во една различна реалност, односно еден референтен систем кој за нив е туѓ. Соочување со оваа различност значи, на пример, да се знаат одредени непишани правила на социјално однесување кои се одлучувачки за разрешувањето на конфликтите во „Кавалерија рустикана“ („Селско витештво“) на Верга, да се замисли еден идеален свет како оној во *Грамот на Сонцето* на Кампанела, да се биде свесен за повеќеслојноста на човековата личност, како што бил Пирандело и да се има сето тоа на ум пред да судиме

² Кратенка од италијански јазик: competenza comunicativa interculturale,

некому во секојдневната комуникација, да се забележи убавината на сегашниот миг и да не се загубиме себеси во бескрајно чекање како она на Тартарите, да се замисли иднината низ погледот на Сено Козини, а сегашноста со тие на наивната Мини на Бонтемпели, да се надминат предрасудите и да се запознае моќта на простувањето како што нè учи ликот на Отец Кристофоро, да не се дејствува премногу брзоплето како што направи Ренсо Трамаљино на Мансони, да се биде свесен за нестабилноста на доминирачката сила како што пишува Фосколо, да се спознае чувството на осаменост преку плуг оставен сред село како во светот на Пасколи... На крајот на краиштата, ова е само мал дел од идеите кои можат да се извлечат од ризницата на италијанската книжевност. Со други зборови, тие кажуваат многу за концептот, улогата и структурата на семејството, за меѓуличните односи на повеќе нивоа: помеѓу љубовници, пријатели, соученици, соборци, за комуникацијата со себе си, за верата во Бога или вербата во „илузии“, за тоа да се биде рамнодушен или иницијативен во одредени ситуации итн. Споменатите дела, како и многу други, доколку се обработат на начин кој е интересен и мотивирачки за студентите, можат да влијаат врз претставата што тие ја имаат за себе и за светот што ги опкружува. Како што покажува претходниот пасус, да се разработуваат и дискутираат идеите на италијанските писатели од различни епохи, значи пред сè да се познаваат идеите на оние кои се образувале и развивале во различни временски и просторни опкружувања и истите тие идеи да се употребат за да се најде решение на проблемите и предизвиците на денешницата на лично или меѓулично, професионално, национално или глобално ниво. Покрај тоа, книжевноста, може да служи и како неспоредливо богат извор за да се дојде до колективната меморија, која е една од компонентите во кои се препознава една културна заедница, како што посочува Бенучи (Benussi: 2013), и претставува ресурс кој овозможува да се разберат имплицитните изрази. Имплицитното значење во еден јазик дејствува пред сè на социо-прагматичко ниво бележејќи ја, притоа социјалната граница меѓу говорителите. Тоа значи дека развиената лингвистичка компетенција не може да функционира без литературната, културната и особено без интеркултурната компетенција. Еден дипломиран студент по италијанистика не треба да биде способен само да ги изрази своите мисли на граматички коректен италијански јазик, туку да ги разбере бројните нијанси на современиот италијански јазик кои на повеќе или помалку имплицитен начин ја кријат во себе културната ризница на големите италијански мислители и писатели пренесувана низ вековите. Според тоа, да се умее да се комуницира на одреден јазик, значи да се умее да се препознаат и разберат сите овие идеи кои се наоѓаат зад зборовите, а книжевноста изгледа дека е најдобрата манифестација на таа човекова способност. По едно такво соочување со друга култура, се претпоставува дека студентот ќе биде способен да се соочи и со различноста на други нивоа, не само во геополитичка и национална смисла, туку и генерациска, социо-економска итн. И токму такво однесување треба да покаже студентот понатаму во својата работна средина, било да е тоа со учениците од основно и средно училиште или пак како преведувач. Од таа гледна точка, завршувањето на универзитетските студии не треба да значи и

крај на патот зацртан на овој начин, напротив студентите треба да излезат од универзитетот уште повеќе мотивирани да читаат. Значи, крајата цел на часовите по книжевност е да ги овозможи основните алатки со помош на кои еден млад еден дипломиран студент ќе знае да разликува и вреднува врз основа на развиен критички осет помеѓу многубројните и разновидни текстови кои му се нудат секојдневно на разните јазици на денешното време и ќе знае да ги препознае и организира идеите понудени од различни медиуми, и на крај, ќе знае истите да ги употреби на конструктивен начин за свое добро и за доброто на другите. Тоа значи дека при изработката на предметната програма и при определувањето на целите, професорот по книжевност има обврска целосно да го искористи потенцијалот на сопствениот предмет, имајќи ги предвид, притоа, за активностите и средствата кои ја зајакнуваат иницијативноста, критичката мисла и креативноста, како и активно учество и сите други вештини кои се неопходни за студентот да стане пред сè одговорен граѓанин компетентен за модерното и глобализирано општество во кое живееме.

Оценувањето како составен дел од процесот на наставата/учењето

Само откако ги разгледавме компетенциите кои наставата по книжевност може да ги развива, би можело да се определат целите на оценувањето кои се соодветни на тие компетенции. Од таа причина, корисно е да се повикаме на она што беше речено погоре и да се потсетиме дека наставата по книжевност и нејзиниот потенцијал се опишани погоре ставајќи акцент на „процесот“ повеќе отколку на „резултатот“ и на „компетенции“ наспроти „познавања“. И токму тргнувајќи од тоа стојалиште, да биде изработен и планот на активности за оценување и проверка на знаењето. Од друга страна, оценувањето, односно вреднувањето, како и евалуацијата во целост, како што потенцира Виал (Vial: 1998), треба да биде разбрано повеќе како процес на образување отколку како процес во образованието. Радица Никодиновска (Никодиновска: 2009) во своето дело во кое ја обработува дидактиката и евалуацијата на преведувањето (конкретно од италијански на македонски и обратно), - дисциплина која, секако, е сродна на книжевноста во рамки на студиите по италијанистика, - во однос на трите главни функции на евалуацијата, поточно дијагностичката, сомативната и формативната, предлага да се надмине дихотомијата на последните две во корист на еден интегриран пристап на двата начини во текот на самиот процес. Таквиот пристап не треба за цел да ја има крајната оценка на студентот, наведува Никодиновска, туку од една страна треба да ја стимулира способноста за самоевалуација на студентот и, од друга страна, да посочува на методот на настава на наставникот. Концептот на грешка треба да биде прецизиран уште пред наставникот да пристапи кон оценувањето, на тој начин што, според Никодиновска, евалуацијата ќе дозволи баланс помеѓу укажувањето на грешките и препознавањето на успешното решение. Што се однесува пак, до инструментите на оценувањето, и во поширока смисла на евалуацијата, Никодиновска смета дека активностите кои им се предложени на студентите

со цел учење и со цел евалуација, не треба да бидат одвоени, туку секоја активност чија првенствена намена е да го олесни учењето, треба да биде истовремено применлива и во самата евалуација на процесот. Сепак, треба да се има предвид дека во изборот на методите за евалуација наставникот многу често е условен на директен или индиректен начин од личните убедувања, од својот поглед на свет, но и од организацијата на работата, мисијата и целите на институцијата во која се одвива процесот на настава/учење.

На тој начин, вклучувањето на европскиот систем на акумулација и трансфер на кредити во поголемиот број државни универзитети во Македонија бараше неопходни промени и во начините на оценување и проверка на знаењата. Тоа значи дека оние методи кои беа применувани во периодот на нашето студирање и кои, впрочем, најдобро ги познававме, не беа повеќе применливи во рамките новиот систем. Всушност, следејќи го европскиот кредит трансфер систем, за оценување на напредувањето на студентите, се користи табела со различни параметри. Првите два параметра се однесуваат на присуство на студентот на наставата, и каде што е применливо, и на активното учество на студентите на предавањата и на вежбите. Во табелата има исто така простор и за задачи кои студентите треба да ги завршат надвор од наставата и кои вообичаено се во форма на семинарска работа или проектна задача, но може да бидат и поинаку осмислени. Овие три вида активности претставуваат една третина од вкупните поени кои студентот може да ги освои на крајот од семестарот и кои сочинуваат еден дел од крајната оценка, односно 30 од вкупните максимум 100 поени. Максималниот број за еден од двата колоквиуми кои се полагаат во текот на семестарот е 20 поени. Стандардната форма на колоквиумот се состои од пишан тест со прашања на заокружување, отворени прашања и прашања со дополнување на одговорот. А пак, последните тринаесет поени се резервирани за усниот испит. Овој метод на оценување и проверка на знаењето изгледа посложен во споредба со традиционалниот кој најчесто се состоеше од завршен испит или од два колоквиуми и устен испит.

За предмет каков што е книжевноста, овој табеларен пристап изгледа како да ги испитува границите и самата суштина на предметот, наметнувајќи му недоумици на наставникот во врска со прашања чии одговори не се толку лесно предвидливи, односно кои компетенции да се вреднуваат и оценуваат и на кој начин. Во случај кога во одреден момент од студирањето студентите запишани на студии по странски јазик и книжевност треба да одговорат користејќи го изучуваниот јазик, се наметнува прашањето за оценување на лингвистичките компетенции. Токму во овој момент методот на само еден писмен испит станува дискутабилен. Можноста да се врши оценување само врз основа на еден писмен испит и на еден устен испит создава проблем кај студентите, но и кај професорите кои се повикани да го проценат и лингвистичкото ниво на своите студенти. Впрочем, во текот на наставата од изминатите години, се покажа дека има студенти кои и покрај тоа што се способни да изразат добро структурирани и оригинални идеи соодветни на темата што се обработува, вешто поврзувајќи го, притоа, искуството од читањето со светот кој ги опкружува, сепак, не се чувствуваат удобно да го

искажат тоа на точен италијански јазик. Па така, нивната способност да размислуваат за текстовите станува забележлива само во помалку стресни моменти, на пример, за време на вежбите, кога студентите не се наоѓаат под притисокот на испитот и така не е ограничен лексичкиот фонд кој го користат.

Покрај тоа, студентите често ја поврзуваат книжевноста со теоретските знаења од оваа област. Од таа причина, веќе од втора година на изучување на предмети од областа на италијанската книжевност, повеќе простор беше отстапен на активности за текстуална анализа кои имаат за цел да ја развиваат способноста на студентите да ги користат соодветните алатки за анализа, на пример, да знаат да ги разликуваат различните стилски фигури, различните стилски избори на авторите итн. На пример, предметот „Италијанска поезија на 20 век“ вклучува исто така и дел за анализа на поетските текстови. Како резултат на тоа, освен познавањата на историскиот и културен контекст, како и книжевниот развој на најзначајните претставници на епохата, исто така се вреднува и способноста да се „чита“, односно да се „анализира“ еден поетски состав преку идентификација на формалните и стилските особености, како и содржината на поетскиот текст. Во рамките на предметот „Италијански роман на 20-ти век“, од друга страна, се применува наратолошка анализа. Значи, на крајот од семестарот студентите треба да можат да ги препознаваат структурните карактеристики на еден текст: да прават разлика помеѓу наративна и описна секвенца, да ги дефинираат времето, местото и ликовите на еден наративен текст, видовите наратор, фокализацијата, односно гледната точка на раскажување, синтаксичката структура итн. Еден сличен предлог за такво читање на книжевен текст наоѓаме и кај Балбони (Balboni: 2008), чие дело е наменето на странските студенти.

Иако на почетокот ваквиот пристап беше виден од страна на студентите како нешто „сложено“ или „тешко“ кое ги надминува нивните очекувања и претставата која ја имаа за нивните студии која главно се сведувааше на акумулација на збир од голем број и на развој на критички поглед кон избраните книжевни текстови, сепак, подоцна споменатиот начин е единствениот кој може да ги надополни празнините останати уште од средното образование и кои, за жал, ги носеа со себе на универзитетските студии. Тоа, пред сè се должи на просторот наменет за светска книжевност во програмите за средно образование кои предвидуваат часови по европска и светска книжевност на часовите по мајчин јазик, во овој случај на македонскиот. Често, во средните училишта, наставниците посветуваат повеќе внимание на мајчиниот јазик, занемарувајќи го, притоа, книжевниот аспект на предметот. Па така, студентите се запишуваат на факултет со многу ниско ниво на историски и книжевни познавања, па оттаму и наставата по италијанска книжевност има задача, меѓу другото да го надомести овој структурен недостаток.

Поголемо внимание посветено на аналитичкиот пристап на текстовите на штета, можеби, на креативното пишување на студентите, кое сепак зазема одреден дел од вежбите, се покажува многу корисно особено за студентите од насоката Преведување кои ги користат усвоените аналитички алатки во

подготовката за преводот на книжевен текст. На тој начин, слободно може да се рече дека наставата по книжевност ја надополнува на конкретен начин наставата по литературен превод.

Значи, вежбите по споменатите предмети вклучуваат аналитичко читање на пасуси или пократки текстови и писмена задача на одредена тема која ги поврзува делата на двајца или повеќе автори. Во таа насока, вреди да се спомене предлогот на Спера (Spera: 2013) за работа врз книжевниот текст претставен како алатка во рамки на наставата по италијански LS/L2 преку кој во вид на тематски единици можат да се поврзат повеќе дела, дури и со голема временска дистанца меѓу некои од нив, но кои обработуваат една заедничка тема. Според Спера, преку еден ваков модел, студентот учи да обработува една тема во однос на нејзиниот историски контекст, да ги препознае сличностите и разликите помеѓу книжевни дела кои се споредливи од тематска гледна точка, и пред сè станува свесен за проблематиките кои опстојуваат низ вековите и се сè уште актуелни. Програмата која ја следат нашите студенти е структурирана на поинаков начин, и една од главните причини за тоа е, можеби, токму проблемот со историско-културната ориентација во однос на италијанската, но и светската книжевност воопшто, кој го споменавме погоре. Сепак, тематскиот пристап, иако ограничен на кратки историски периоди, се применува на часовите по вежби и во рамките на вон-наставните. Колоквиумите се состојат од пишан тест, каде што прашањата со заокружување на одговорот не се замислени така што се проверуваат само теориските знаења, туку бараат развиена мисловна и лингвистичка способност за да се дојде до вистинскиот одговор. Остатокот од испитот го следи горенаведениот шаблон, вклучувајќи и анализа на пократки фрагменти од литературен текст.

Во првите години откако беше основана Студиската група по италијански и книжевност, колоквиумот се изведуваше во форма на писмените состави на одредена тема. Сепак, се појави проблемот со несигурноста на студентите при изразувањето на италијански јазик и тенденција да ги пренесуваат од збор до збор информациите прочитани во книгите, без да се трудат на креативен начин да ги изложат усвоените познавања. Како што веќе споменавме, таа поголема слобода во изразувањето може да се забележи за време на дискусиите на час, каде студентите се чувствуваат поудобно во изразување на сопствените мислења, искажуваат согласување или несогласување со идеите на авторите, како и нивни лични гледишта во однос на темата.

Покрај овие класични форми кои се користат за утврдување на напредокот на студентите, во последно време постои обид да се применат нови начини, во согласност со современиот технолошки развој. Еден особен случај на употребата на интерактивната активност „Google Maps“ за мапирање на вистинските места од романите на 20 век беше презентиран и на VI меѓународен собир на АИБА (Здружение на италијанистите на Балканот) во Бања Лука во 2014 година. Можеше да се забележи како студентите сметаат дека тоа е активност во која многу полесно се вклучуваат и е поинтересна за нив, затоа што е поблиску до нивниот начин на живот. Оваа вежба не може да се класифицира како вистинска активност за проверка на знаењата, туку како

повеќе како средство преку кое може да се набљудува учеството, односно вклученоста на студентите. Други начини како да се користат новите технологии во рамки на наставата по италијанска книжевност на Универзитетот во Штип беа подетално дискутирани во изданието *Horizons de Recherche* (Karanikikj Josimovska: 2016). Во оваа прилика би забележале само дека општата тенденција е да се приближат обработуваните теми е што е можно поблиску до реалноста во која се одвива неформално учење на студентите. Така, често предавањата се дополнуваат со гледање на соодветно видео, на пример телевизиската адаптација на *Гостилничарка*, на неореалистички филм, средби со италијански режисери, заедничко гледање на адаптирана италијанска претстава адаптирана на македонски јазик во театрите во Македонија, споделување линкови и книги во дигитален формат што ги продлабочуваат темите опфатени на часот итн.

Крајната оценка, значи, е сумарна и се однесува на учеството и резултатите на студентот од извршените активности кои се понудени во текот на целиот семестар. За секој вид активност е предвидена различна табела за оценување и вреднување на резултатот. Во секој случај, од колоквиумот и воннаставните активности вклучуваат некои заеднички индикатори, како на пример разбирање на прашањето во врска со одреден одговор, познавање на темата, излагање на одредена тема, писмено изразување, употреба на специфичен вокабулар, критички став во однос на тема, оригиналност на идеите итн. Што се однесува до конфликтот помеѓу формата и содржината, односно помеѓу јазичните средства со кои студентот се изразува и самото изразување (пишано и усно), кое понекогаш, иако покажува добри познавања на темата, но од друга страна, открива и јазични недостатоци, се дава предност на содржината на комуникацијата отколку лингвистичката способност, посочувајќи му на студентот во кои аспекти треба да се подобри.

Заклучок

Сметаме дека предавањето литература е тежок и мошне напорен процес, но истовремено е и еден особено фасцинантен предизвик. И токму бидејќи се работи за процес, тој не може никогаш да биде до крај комплетиран, дури ни на крајот од универзитетските студии, заради тоа што се појавува секој пат кога студентот ги става во пракса, односно ги применува различните компетенции кои ги споменавме, стекнати за време на самото образование. Истите ќе продолжат и во иднина да се појавуваат при неговото секојдневно делување, во кругот на семејството, во работната средина итн. И оттука всушност произлегува одговорноста на наставникот и последователната неопходност за континуирана евалуација на своите методи паралелно со таа на компетенциите на студентите. Во процесот на оценување спаѓаат исто така и постојаното усовршување, а според тоа и преиспитување и адаптација на методите на наставата со најсовремените форми на комуникација и со новите книжевни јазици. На крајот на краиштата, целта на наставата по книжевност за странски студенти треба да биде образување на генерации на читатели со развиени интеркултурни компетенции кои ќе знаат

да ја препознаат „литерарноста“ во културата на секојдневието и да придонесат во создавањето на нејзиното значење.

Користена литература

- [1] Balboni, Paolo E. (2006) *Insegnare la letteratura italiana a stranieri: risorse per docenti di italiano come lingua straniera*, Guerra, Perugia.
- [2] Balboni, Paolo E. (2008) *Come e perché studiare letteratura* in Balboni Paolo E., Biguzzi Anna (a cura di), *Letteratura italiana per stranieri*, Guerra, Perugia pp. 9-50.
- [3] Benucci, Antonella (2013) *La formazione agli aspetti culturali e interculturali*, in Benucci Antonella (a cura di), *Formazione e pratiche didattiche in italiano L2, OL3*, Perugia, pp.13-32.
- [4] Chines, Loredana, Varotti Carlo (2001) *Che cos'è un testo letterario*. Roma, Carocci.
- [5] Ferroni, Giulio (2010) *Prima lezione di letteratura italiana*, Roma-Bari, GLF editori Laterza.
- [6] Giusti, Simone (2012) *Insegnare con la letteratura*, in Becherucci Isabella, Giusti Simone, Tonelli Natascia, (a cura di) *L'entusiasmo delle opere. Scritti in memoria di Domenico De Robertis*, Pensa Multimedia, Lecce, pp. 375-391.
- [7] Karanikikj, Josimovska Jovana (2016) *Application of ICT Tools in Teaching Literature* in Soncini Fratta Anna Paola (a cura di), *Horizons de Recherche/Research Horizons II*, n.3, I libri di Emil, Bologna, pp.179-184.
- [8] Luperini, Romano (2008) *Insegnare la letteratura oggi*, in «Allegoria», n. 58, pp. 255- 263.
- [9] Roulet, Eddy (1973) *Pour une meilleure connaissance des français a enseigner*, in «Français dans le Monde», 30, 100, Oct-Nov 73, pp. 22-26, citato in Benucci Antonella, 2013. *La formazione agli aspetti culturali e interculturali*, in Benucci Antonella (a cura di), *Formazione e pratiche didattiche in italiano L2, OL3*, Perugia, pp.13-32.
- [10] Spera, Lucinda (2013) *Il testo letterario nella didattica della lingua italiana a stranieri*, in Benucci Antonella (a cura di), *Formazione e pratiche didattiche in italiano L2, OL3*, Perugia, pp.87-98.

- [11] Vial, Michel (1998) *L'auto-évaluation comme auto-questionnement*, in «Recueil des cahiers de l'année 1997», Cahier n°12, pp. 143-199. Цитирано во Никодиновска, Радица (2009) *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

*

- [12] Никодиновска, Радица (2009) *Дидактика и евалуација на преведувањето од италијански јазик на македонски и обратно*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

ЕВАЛУАЦИЈА НА РАБОТИЛНИЦАТА ЗА ТВОРЕЊЕ АФОРИЗМИ ЗА ЖЕНАТА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“

Со почит на Виолета Димова
и на учесниците во работилницата¹

Марија Леонтиќ, Махмут Челик,

Барије Ибраимова, Даниела Василева, Ибраим Мамудов, Нела Попова,
Нецла Ибраимова²

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија
marija.leontik@ugd.edu.mk, mahmut.celik@ugd.edu.mk

Апстракт: Во рамките на проектот „Евалуација на наставата по јазик и книжевност во високото образование“ се организира уметничко-културна програма по повод 8 Март и работилница за творење афоризми за жената. Во културно-уметничкиот дел се читаше поезија за жената на турски и на македонски јазик, се прочитаа убави мисли за жената и се испеаја песни за жената кои требаа да инспирираат за пишување афоризми за жената. Во културно-уметничката програма беа вклучени студентите од Турција и студентите на Групата за турски јазик и книжевност кои студираат на УГД и наставниците на Филолошкиот факултет при УГД. Во работилницата за пишување афоризми за жената се вклучија учесниците, наставниците и гостите на уметничко-културната програма. На крај, студентите од Групата за турски јазик и книжевност направија анонимна евалуација на работилницата за творење афоризми.

Клучни зборови: работилница, творење афоризми, евалуација.

¹ Виолета Димова при пријавувањето на проектот ги вклучи и наставниците по турски јазик и книжевност од Групата за турски јазик и книжевност. Марија Леонтиќ како единствен наставник по турски јазик во редовен работен однос на Групата за турски јазик и книжевност знае дека нема поволни услови за самостојно пријавување проекти, бидејќи од една страна истражувањето бара повеќе наставници во редовен работен однос, а од друга страна еден од условите за реализирање проект е објавување напис во списанија со импакт фактор кои за туркологите сè уште се далечни. За да не заостане развојот на туркологијата зад развојот на другите катедри, Марија Леонтиќ реши да се вклучува во проектите на другите катедри на Филолошкиот факултет при УГД. Марија Леонтиќ срдечно им се заблагодарува на Виолета Димова која го вклучи турскиот јазик во проектот, на учесниците во работилницата кои со голема заинтересираност креираа афоризми за жената и на студентите од Групата за турски јазик и книжевност кои се вклучија и беа искрени во евалуацијата.

² Во написот сите глави, освен глава 3, ги напиша Марија Леонтиќ. Глава 3 ја напиша Махмут Челик. Афоризмите ги преведоа Барије Ибраимова, Даниела Василева, Ибрахим Мамудов, Нела Попова и Нецла Ибраимова чии имиња се наведени по азбучен редослед. Апстрактот на англиски го преведе виш лектор Снежана Кирова.

EVALUATION OF THE WORKSHOP "CREATING APHORISMS ABOUT WOMEN" AT THE "GOCE DELCEV" UNIVERSITY

Marija Leontik, Ph. D.; Mahmut Celik, Ph. D.,

Barije Ibraimova, Daniela Vasileva, Ibraim Mamudov, Nela Popova, Necla Ibraimova

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

Abstract: Within the framework of the project "Evaluation of Language and Literature Teaching in Higher Education", an artistic and cultural program on the occasion of the 8th of March and a workshop for the creation of aphorisms about women were organized. In the cultural and artistic part, poetry was read about women in Turkish and in Macedonian, beautiful thoughts about women were read and songs were sung, with the aim to inspire writing aphorisms about women. The cultural-artistic program included students from Turkey and students of Turkish Language and Literature studying at UGD, as well as teachers at the Faculty of Philology at UGD. The workshop for writing aphorisms about women involved participants, teachers and guests of the program. Finally, the students of the Turkish Language and Literature Group translated the aphorisms and made an anonymous evaluation of the workshop for creating aphorisms.

Key words: workshop, creating aphorisms, evaluation.

Вовед

Предмет на истражување на проектот „Евалуација на наставата по јазик и книжевност во високото образование“ кој се реализира на Универзитет „Гоце Делчев“, се можностите за евалуација во високото образование и истражување на различни видови евалуациски постапки, со цел да се утврди остварливоста на целите и задачите на учењето преку настава, работилница, културно-уметнички активности кои квалитативно, квантитативно и креативно влијаат во развојот на студентите на Катедрата за македонски јазик и книжевност, Катедрата за англиски јазик и книжевност, Катедрата за германски јазик и книжевност, Катедрата за италијански јазик и книжевност и на Групата за турски јазик и книжевност на Филолошкиот факултет при Универзитет „Гоце Делчев“. Раководител на проектот и главен истражувач е проф. д-р Виолета Димова, а истражувачи за турски јазик и книжевност на Групата за турски јазик и книжевност се проф. д-р Марија Леонтиќ и проф. д-р Махмут Челик.

Работилница за творење афоризми за жената

Групата за турски јазик и книжевност одлучи својот дел од Проектот да го реализира во следните фази: 1. Организирање работилница за творење афоризми за жената во рамките на културно-уметничка програма по повод 8 Март – Денот на жената која ќе ги инспирира учесниците и гостите за пишување афоризми за жената; 2. Пишување афоризми за жената на турски и на македонски јазик според желбата на учесниците и на гостите на културно-уметничката програма; 3. Преведување на афоризмите од страна на преведувачката насока; 4. Евалуација на културно-уметничката програма и на работилницата за пишување афоризми за жената по повод 8 Март – Денот на жената.

Групата за турски јазик и книжевност одлучи во културно-уметничкиот дел и во работилницата да бидат вклучени македонски и турски институции и студенти од Македонија и од Турција кои студираат на Универзитет „Гоце Делчев“ (УГД). Културно-уметничкиот дел, Групата за турски јазик и книжевност го реализира во соработка со наставниците и студентите од Филолошкиот факултет, наставниците и студентите од Институтот за јазици при Филолошкиот факултет и кадарот од Институтот „Јунус Емре“.

Културно-уметничката програма ја отвори Деканот на Филолошкиот факултет при УГД, Драгана Кузмановска, а со пригоден поздравен говор се обратија Директорот на Институтот за јазици на Филолошкиот факултет при УГД, Снежана Кирова, и Директорот на Институтот „Јунус Емре“ – Скопје, Серхат Кула, а ја затвори раководителот на Групата за турски јазик и книжевност, Махмут Челик. Сите овие раководни лица зборуваа за жената и за нејзината улога и положба во општеството од различен аспект. По отворањето на културно-уметничката програма и пригодните говори и обраќања, Марија Леонтиќ од Групата за турски јазик и книжевност заедно со Раба Рушид од Турското катче на Институтот „Јунус Емре“ на Филолошкиот факултет при УГД, направија вовед во програмата со кратка историја на прославувањето на 8 Март како Ден на жената во светот, во Турција и во Македонија. По ова, студентите од прва, втора, трета и четврта година од Групата за турски јазик и книжевност и студентите од Турција при УГД презентираа турски и македонски автори кои имаат напишано прекрасна поезија за жената. Студентите од Групата за турски јазик и книжевност Сандра Илиева, Ерен Абдураманов, Монтеза Христова, Асиба К’нали, Тања Илиевска, Ален Зекировски, Михаела Стоилова, Серкан Ајрушев, Амела Амедова, Али Алиев, Џенгис Јакупов, Енис Амети, Озџан Алиов, Барије Ибраимова, Јашар Адемов, Неџла Ибраимова и Ибраим Мамудов ги рецитираа песните „Сказна“ и „Непозната“ од Џахит Кулеби, „Твоето име“ од Сабр’ Кушконмаз на турски и на македонски јазик, а „Таа што е жена“ од Џан Јуџел на турски јазик. Студентите од Турција, Зехра Фени, Ерол Ејубоглу, Семих Куртулуш, Тугче Сипер и Емирхан Бурак Кирџа, под раководство на нивниот наставник по македонски јазик, Станка Арсовска, ја прочитаа песната „Црна жена“ од Аџо Шопов на македонски јазик.

Програмата со музика ја збогати студентот Џанер Арслан од Турција кој испеа песни за жената во придружба со инструментот саз, а при читањето на еден дел од поезијата реализира инструментална придружба. Поетесата Наташа Сарафова од Групата за македонски јазик и книжевност прочита своја поезија за жената на македонски јазик, а поетесата Раба Рушид од Турското катче на Институтот „Јунус Емре“ – Штип прочита своја поезија посветена на мајката на турски јазик.

По уметничкиот дел на програмата се организира интерактивна работилница во која Марија Леонтиќ, Махмут Челик, Раба Рушид и Наташа Сарафова на студентите и на гостите им поделија ливчиња на кои тие напишаа афоризми посветени на жената како подарок за сите жени по повод меѓународниот Ден на жената. На студентите и на гостите им се дадоа инструкции за пишување мисли за жената и им се даде можност по желба да ги напишат на турски или на македонски јазик. На крајот на работилницата афоризмите се собраа, а Махмут Челик и Наташа Сарафова ги прочитаа.

Во следната фаза Марија Леонтиќ сите афоризми напишани на турски и на македонски ги внесе на компјутер и ги редактира. Таа редактираните афоризми ги даде на студентите од преведувачката насока, Ибраим Мамудов, Барије Ибраимова, Даниела Василева, Нела Попова и Неџла Ибрахим кои во нејзино присуство и со

нејзини инструкции ги преведоа. Еден дел од афоризмите ги преведе и Марија Леонтиќ која сите преводи ги внесе на компјутер и ги редактира.

Афоризмите на турски и на македонски јазик се закачија на огласната табла на Филолошкиот факултет, на огласната табла пред кабинетот на Марија Леонтиќ, во предавалната на Групата за турски јазик и книжевност и во Турското катче на Институтот „Јунус Емре“ во Кампус 4. Студентите со денови ги читаа и коментираа афоризмите.

Во последната фаза студентите од Групата за турски јазик и книжевност добија евалуациски лист со кој се направи анонимна евалуација на културно-уметничката програма и на работилницата за пишување афоризми за жената по повод 8 Март – Денот на жената.

Дефинирање на афоризмите

Афоризмите се кратки и концизни авторизирани мисли коишто искажуваат вистина, а можат да најавуваат и пресуда. Тие ги опишуваат мислите, чувствата или принципите во кратка и концизна форма. Авторот на афоризмите обично е познат, а исто така обично се знае и времето на нивното создавање.

Афоризмите се состојат од една реченица со длабоко значење која содржи големи емоции, односно преку десетина зборови се изразуваат длабоки емоции во еден здив. Пр. *Ти си како крв во моето тело, твоето присуство не го чувствувам секогаш, но во твоје отсуство не можам да живеам.* (Ж. Сарамаго). Афоризмите многу добро ги дефинирал Фридрих Вилхем Ниче: *Моја желба е со десет реченици да го изразам тоа што некои го раскажуваат во цела книга.*

Афоризмите како литературна форма се во контакт речиси со сите дисциплини. На пример, Шопенхауер, Ниче, Чиоран некогаш во филозофски, некогаш во поетски, а понекогаш во книжевен контекст се автори на афоризми. Лихтенберг кој, иако е познат како мислител, создал голем број афоризми со образовни теми. Кога размислуваме за афоризмите денес, како што филозофите со збор-два наоѓаат мото, така и афоризмите се форми кои многу често се користат во литературните текстови и романите.

Афоризмите можат да се соберат во збирка како посебно дело, но можат да се најдат и во делото на некој писател. Афоризмите, како и поговорките, се засноваат на научени лекции од доживевани настани, на набљудувања и на искуства. Во минатото во турската книжевност биле собирани под изразот *мудри реченици* (cümle-i hikemiye) и *учиви зборови* (kelam-ı kibar). Џенап Шахабетин е првиот автор на збирката афоризми напишани на современ турски јазик под наслов „Зборови за уживање“ ("Tiryaki Sözleri").

Афоризми за жената

Во работилницата за креативно пишување афоризми за жената по повод 8 Март – Денот на жената, се напишаа многу убави и инспиративни мисли. Еден дел од нив беа инспирирани од познати поети и мислители. Афоризмите Марија Леонтиќ ги подреди тематски, а не според азбучниот редослед на авторите. Некои афоризми се во вид на честитка, но најголемиот дел се однесуваат на местото на жената во општеството, во семејството и во љубовта. Најголемиот дел ја отсликуваат убавината на жената, а најмал дел ги одразуваат негативните карактеристики на жената и лошите искуства со нив. Во овој напис афоризмите ќе ги приложиме само на македонски јазик поради ограничениот простор.

Учесниците и гостите ги напишаа следните афоризми за жената: ● На сите жени им го честитам 8 Март – Светскиот ден на жената и им пожелувам живот исполнет со рамноправност, слобода и среќа. (Бекир Ибиш) ● Секоја добрина која жената ја дарува, нека ѝ се врати во поголема мера, нека љубовта биде нејзина водилка низ животот и нека ужива не само на 8 Март, туку и во секој нареден ден. (Михаела Стоилова) ● Денот на жената нека биде свет. (Ахмет) ● На жените за среќен празник им испраќам ѕвезда со најубав сјај, многу среќа и бакнежи со љубов. (Сандра Илиева) ● Денот на жената кој со векови се развивал, нека им биде среќен и свет на нашите жени. (Беркај Т’лмач) ● Жената на секој ден нека му даде важност како да е најубав ден во нејзиниот живот, така целиот живот ќе ѝ биде бајка. (Катерина Петрова) ● Жената ја создал Бог, заедно со цветот да го разубави светот. (Благица Јаневска) ● Жената е најголемо богатство и едно од најубавите творби на Господ. (Умут Џан Ѓунѓор) ● Жените се многу омилен лица во светот. (Џенгиз Зуберов) ● Жените се 8-то чудо на светот. (Бар’ш Пашов) ● Една жена е најголемото богатство на човекот. (Ајхан Адем) ● Не правете разлики, сите жени на овој свет сме исти, исто крвариме, исто стрепиме, исто плачеме, исто сонуваме за почит, топлина, грижа и љубов најголема! (Наташа Сарафова) ● Со својот моќ, став и љубов што е доволна за сите, жените се вистински архитекти на нашата иднина. (Иса Кај’ш) ● Жената не смее да прифаќа, таа мора да предизвика промени; таа не смее да го прифати угнетувачкиот поредок изграден околу нас, таа мора да се бори за изразување и рамноправност. (Кристина Костова) ● Иднината со жените ќе се разубави. (Есра Башел) ● Овој свет го чинат свет жените. (Ибрахим Сафа Тан) ● Општество во кое нема жени, е општество што заостанало. (Ајше Нур К’л’ч) ● Столбот на едно здраво општество е секако жената. (Драгана Кузмановска) ● Најмоќното суштество во светот е жената. (Ирем Бадај) ● Силна жена не се раѓа, таа се создава во текот на животот. (Снежана Кирова) ● Жената е најголем херој на светот. (Ивана Котева) ● Жените се како скапоцен камен кој е многу драгоцен и многу убав. (Бурџу Башел) ● Жената е посебна, незаменлива и полна со љубов. (Ален Зекировски) ● Жената е единственото неопходно суштество; таа е како вино, како минуваат годините, се разубавува. (Хамза Алпер Ајд’н) ● Жената е како виното, како старее, така е сè поубава. (Надица Негриевска) ● Жената е цвеќе, посебна е; нејзината сила нам ни дава надеж и зад секој успешен маж има една моќна жена. (Тања Илиевска) ● Партнер на секој успешен маж е жената. (Умут Оздирек) ● Жената по патот по кој одиме, е радост, поддршка, сè. (Сердар Јусин) ● Жената е најкратка, но најзначајна песна. (Бурхан Есин Доган) ● Жената е како водата во овој свет, ако ја нема, ќе нема ниту живот. (Бурхан Ајдемир) ● Жената е како водата, без неа можеш да живееш три дена. (Б. Шенѓул) ● Ако ние мажите сме река, жените се водата од реката; нивното присуство ни дава придонес и форма. (У. Ф. Ар’лан) ● Жената е посебна како изгревот на сонцето. (Амела Амедова) ● Жените се сонце кое секојдневно изгрева. (Семих Куртулуш) ● Жената е сонце кое ни го осветлува секој ден и иднината. (Али Хајдар Генч) ● Жената е како ѕвездата Деница која и сјае и непрекинато покажува пат. (Чагатај Џем Екици) ● Жената е цвет, потребни ѝ се само сончеви зборови. (Даница Гаврилова-Атанасовска) ● Жените се како цвеќињата, ако не ги поиш, ќе свенат. (Серкан Усен) ● Жената е како црвена роза. (Озџан Алиов) ● Нежен сончев зрак, капка утринска роса, мирисна нежна роза – тоа е жената. (Станка Арсовска) ● Жените се цвеќиња. (Нијази Ѓокдениз) ● Жените се ружи, цвеќиња. (Фуркан Бедри Бајсал) ● Жените се трнливи рози на овој живот. (Асан Алимов) ● Жените се секогаш цвеќиња. (Џенгис Јакуп) ● Жената е цвеќе и живот. (Ибраим Мамудов) ● Жените се убавина што создаваат цветна градина, не ги свенувај цвеќињата, жените се сè, насмевнувај се и предизвикувај насмевки. (Рабиа Рушид) ● Насмевката е најубавата работа која треба жената да ја облесува секое утро и да ја

носи до првиот сладок сон. (Јасминка Соколовска) ● Најубавото нешто во животот е да се биде достоин на љубовта на една жена. (Фуркан Назиф Курт) ● Истите полови даваат мисла, спротивните полови љубов. Мажи, сакајте ги жените за да бидете среќни. (Фуркан Курт) ● Жената треба да биде љубов. (Енис Амети) ● Жената е љубов за тие што знаат да ја доживеат љубовта. (Али Алиев) ● Љубовта личи на мажот, а жената всушност е љубов. (Бусе Ортаќ) ● На жената треба да ѝ се даде вредност бидејќи таа е љубов, спокој и боја во нашиот живот. (Енис Алиов) ● Крива и кршлива школка, плеќи за најтешко бреме и душа – небосвод. (Ана Витанова-Рингачева) ● Жената е спокој, ангел и моќ. (Асибе К’нал’) ● Каде што има среќа, таму има и жена. (Монтеза Христова) ● Среќна жена, среќен живот. (Ерол Ејубоглу) ● Единствена причина што дишам, е една жена. (Бахутан Ар’) ● Најзначајниот поглед е скриен во пар влажни очи кои многу нешта говорат бидејќи кога јазикот ќе се врзе, срцето зборува. (Угур Думан) ● Жената е живот. (Фуркан Гече) ● Жената е творечкиот камен на природата што дава живот. (Емирхан Бурак К’рџа) ● Жените се најотмените и најнежните лица; тие се најдрагоцените суштества кои ни го размножуваат светот. (Барије Ибраимова) ● Жената е мајка, жената куќата ја претвора во дом, жената е работничка, жената е трудбеничка. (Неџла Ибраимова) ● Жената е мајка, сестра, сопруга, ќерка, значи, жената е еден свет. (Јашар Адемов) ● Жената е мајка, сопруга, ќерка, накратко жената е цел свет. (Екрем Џан Демирел) ● Жената прво е дете, постара сестра, па сестра, но најтешката титула на жената е мајка. (Селџен Ар’) ● Рајот е под нозете на мајката. (Серхат Кула) ● Жената е мајка ми, мојата среќа, сè. (Зехра Фени) ● Во местото каде што мажот е човек, за жената секој ден е ден на жената. (Серкан Ајрушев) ● Жените се неспоредливи суштества во светот, треба да се носат на раце, да им се знае нивната драгоценост и да не се дозволи да свенат како цвеќиња. (Ѓулџан Рушид) ● Жените не треба да се газат под нозе, туку да се носат на рамена. (Зухре Ѓурчетин) ● Не ми излегува од умот една визија за свет во кој сите луѓе, мажите и жените имаат еднакви права. (Тугча Сипер) ● Не постои нешто како права на жената бидејќи тие секогаш се во право. (Ерен Абдурахман) ● Жените се човечки суштества, а ние луѓе. (Мустафа Џан Аџаз, Џихан Хасан Оздирек) ● Да бидеш жена е тешко, всушност важно е од каде го гледаш животот. (Басри Аккача) ● Жените се каење. (анонимен афоризам); Жената е отров што вреди да се вкуси. (Махмут Челик) ● Жената е нужно зло без кое не се може. (Умит Сулејмани) ● Жената ако ги следи своите визији во кои верува дека вредат, може да биде среќна и да создаде дела корисни за себе, за семејството и за заедницата. (Марија Леонтиќ).

Евалуација на културно-уметничката програма и на работилницата за пишување афоризми за жената по повод 8 Март – Ден на жената

Во последната фаза студентите од Групата за турски јазик и книжевност добија евалуациски лист со кој се направи анонимна евалуација на културно-уметничката програма и на работилницата за пишување афоризми за жената по повод 8 Март – Ден на жената. Евалуацискиот лист на македонски го подготви раководителот на проектот, Виолета Димова, а Марија Леонтиќ за студентите на Групата за турски јазик и книжевност подготви двојазичен евалуациски лист со што на студентите им се даде можност да се изразат по желба на турски или на македонски јазик. Евалуацијата ја реализира Марија Леонтиќ со 22 студента од Групата за турски јазик и книжевност која исто така одговорите напишани на турски јазик ги преведе на

македонски јазик. Таа ги замоли студентите да бидат искрени во своите одговори за да може да се направи подобра евалуација.

Евалуацијата се состоеше од пет прашања, на кои студентите одговорија целосно или делумно. При анализата на евалуациските ливчиња се согледа дека студентите повеќе се расположени да оценуваат со заокружување на дадени опции отколку самите да пишуваат одговори. Поради ова најголемиот дел прашања со заокружување се пополнети, а еден дел прашања кои бараа описни одговори, не се одговорени. Одговорите се предадени без никаква интервенција, а во заграда се означиле по колку пати се повторуваат некои исти одговори. Бидејќи во турскиот јазик нема граматички род, од одговорите не можеше да се согледа дали евалуацијата ја направил студент или студентка. Затоа сите одговори напишани на турски јазик на македонски се преведени во машки род.

Со првото прашање студентите ја вреднуваа работилницата како *интересна, инспиративна, и поттикнувачка на креативно и критичко мислење* со оценка од 1 до 5. Студентите на овој начин ја оценија работилницата:

Работилницата беше:	Оценка:					Вкупно
а) интересна	1	2	3	4	5	1 лице даде оценка 1 5 лица дадоа оценка 3 6 лица дадоа оценка 4 9 лица дадоа оценка 5
б) инспиративна	1	2	3	4	5	1 лице даде оценка 1 5 лица дадоа оценка 3 2 лица дадоа оценка 4 12 лица дадоа оценка 5
в) поттикнувачка на креативно и критичко мислење	1	2	3	4	5	1 лице даде оценка 1 1 лице даде оценка 2 3 лица дадоа оценка 3 5 лица дадоа оценка 4 10 лица дадоа оценка 5

На одговорот под точка *а* се доби 21 оценка, на одговорите под точка *б* и *в* се регистрираа 20 оценки.

На второто прашање кое гласеше: *Што би смениле во начинот на изведување на работилницата?* се добија следните 18 одговори: ● Ништо. ● Ништо, сè беше убаво. ● Беше прекрасно. ● Не би сменил ништо, сè беше многу убаво и програмата беше токму како што треба. ● Сè беше како што сакавме. ● Убава програма се реализира, можеше да биде и поубава. ● Според мене, програмата беше многу убава, само би сакал да се зголеми учеството. ● Програмата беше убава, но траеше малку подолго. ● Програмата беше убава и течна, но сакав да слушнам повеќе песни. ● Би го сменила местото на програмата, би го организирала во поголем и поширок простор. ● Оваа програма доколку се реализира во поширок простор, можеби би била поубава. ● Би се трудел програмата да се одржи во поголем простор. ● Секој посебно да рецитира или каже нешто. ● Секој посебно да ја чита поезијата. ● Студентите треба да читаат своја лична поезија. ● Од работилницата би испуштил повеќе знаења, а би внесол креативност. ● Да биде покреативно. ● Некои негативни мисли за жената.

На третото прашање кое беше формулирано како: *Што би испуштиле од работилницата?* се добија следните 13 одговори: ● Ништо. (2 пати) ● И јас да бев, ќе организирав ваква програма. ● Сè беше убаво, ништо не би испуштил. ● Немаше нешто за испуштање. ● Многу убава активност, кога луѓето се заедно, животот е

поубав, луѓето не треба да бидат сами. ● Рецитирање во група. ● Би извадил читање поезија од хартија. ● Нема нешто што би испуштил, но би додал повеќе теми за да таа биде подолга и поинтересна. ● Драгоцените знаења на наставниците кои беа гости. ● Солидарноста на жените што ја видов. ● Поддржувањето на жените што го видов. ● Важноста што треба да се дава на жената.

На четвртото прашање кое гласеше: *Што би додале во работилницата?* се добија следните 16 одговори: ● Во вистинска смисла беше совршена. ● Програмата беше убава, ништо не би додал. ● Во програмата сè беше убаво, затоа нема што да се додаде. ● Немам ништо за додавање, сè беше прилично убаво. ● Нема нешто за додавање, сè беше токму како што треба. ● Да се чита повеќе поезија. ● Би додал да се чита повеќе поезија за жената. ● Би додал малку забава и музика. ● Би додал разновидни нешта како: музика, забава, чај, пеење песна и сл. ● Би додал фон музика додека студентите читаат поезија. ● Би додал чај и кафе. ● Би додал писател кој пишува проза или поезија за жените. ● Пожелно би било да има повеќе време за разговор. ● Поголем простор и повеќе луѓе. ● Секој студент да дојде навреме на програмата и да излезе кога сите излегуваат. ● Поголемо учество.

На петтото прашање со кое требаше да се вреднуваат очекувањата на студентите од работилницата како *делумно, целосно, не ги исполни или немам мислење* се добија 22 одговори.

Оваа работилница ги исполни моите очекувања:	Вкупно	Процент
а) делумно	5	22,72
б) целосно	16	72,72
в) не ги исполни	-	-
г) немам мислење	1	4,54

Од гореизложените податоци може да се согледа дека при евалуацијата студентите делумно одговориле на првото, второто, третото и четвртото прашање, а целосно на петтото прашање.

Заклучок

Од резултатите на гореизложената евалуација може да се согледа дека студентите претходно треба да се запознаат со основните карактеристики на културно-уметничките програми и работилници, со целите и задачите на ваквиот вид активности и да се вклучат во дискусијата за креирање на содржината на програмата, изборот на простор, начинот на реализација под раководство на наставниците, а не само да се подготват за учество во програмата и во работилницата. Но, притоа наставниците должни се да ги истакнат материјалните, временските и просторните услови во кои се подготвува програмата, човечките ресурси кои можат да вклучат, предностите и недостатоците на опциите што стојат на располагање и заедно да дојдат до избор кој во дадениот момент е најповолен.

Студентите од Групата за турски јазик и книжевност очекуваат отворањето, поздравните говори, воведот и затворањето на активностите да биде кус за да се оддели повеќе време на главниот и на креативниот дел. Исто така студентите очекуваат раководните лица и наставниците во својот говор или во изборот на текстовите да внесуваат позитивни мисли, а да ги исфрлат негативните мисли и пораки.

Студентите од Групата за турски јазик и книжевност очекуваат ваквиот вид активности да се одржуваат во поголеми простории со повеќе гости, учесници, теми и разговор. Бидејќи овие активности се организираат без финансиска поддршка, наставниците одбираат просторија од факултетот и канат писатели кои лесно би дошле на активността (без обезбедување превоз, финансиски надомест за учество и сл.). Обично универзитетската библиотека на УГД е одличен избор бидејќи има пријатна атмосфера, но е прилика и гостите да се запознаат со неа и да ја разгледаат. Поголем број учесници и теми значи многу подолга програма која во претходните години се покажа напорна и за гостите и за учесниците. Во претходните активности кои се релизираа во мали групи бидејќи имаше разговор студентите по пат на аналогија и во активностите во поголеми групи го очекувале истото.

Студентите на Групата за турски јазик и книжевност очекуваат во работилницата да се забавуваат и да имаат освежување. Тие треба да се запознаат дека културно-уметничките програми и работилниците не се предвидени за забава. Во претходните активностите кои се релизираа во мали групи, бидејќи имаше послужување со чај и слично, студентите по пат на аналогија и во активностите во поголеми групи го очекувале истото што не е возможно бидејќи чајот го подготвуваа и го послужуваа наставниците во истата просторија во која се реализираше активността.

Евалуацијата исто така покажува дека наставните содржини на Групата за турски јазик и книжевност и претходните активности влеале љубов кон поезијата. Но, исто така се согледува дека младите генерации претпочитаат индивидуален настап што е во контрадикторност со нивната желба да учествуваат во што поголем број во разновидните активности. Доколку самостојно се чита поезија, во програмата би учествувале само неколку студенти, а доколку се чита поезија групно, може да учествува секоја година и секоја група со по една или повеќе строфи. Но групниот настап бара редовно учество и навремено пристигнување на пробите, односно чувство на одговорност кон другите колеги од групата што во практиката се покажа како најслаба точка. Исто така во евалуацијата се бара поезијата да не се чита од хартија, туку да се кажува наизуст. Но, при проверката на фотографиите се согледа дека сите учесници читаат од хартија (значи и студентот кој ја напишал оваа мисла), а тоа значи дека сè уште бараме нешто што ни самите не сакаме да го применуваме. Во претходните години на студентите им се оставаше можност по слободен избор поезијата да ја читаат од хартија или да ја кажуваат наизуст, обично студентите не сакаа да учат наизуст, а кај некои што се охрабрија на самиот настап, се случи на половина песна да ги забораваат стиховите. Затоа и тие што поезијата ја рецитираат наизуст, пожелно е во рака да го имаат текстот.

Студентите на Групата за турски јазик и книжевност очекуваат во ваквиот вид активности да се чита и лична поезија на студентите. Ова е прекрасна идеја што може да се реализира прво со работилница за пишување поезија, а потоа со нивно читање во различни програми приредени за различни поводи.

Евалуацијата даде драгоцени согледувања и за студентите и за наставниците. Таа покажа дека искуствата од претходните активности влијаат врз оценката на следните програми и работилници. Сите овие согледувања кога ќе се применат пред и во текот на некоја друга активност и ќе се споделат со студентите, реално е да очекуваме евалуација со други резултати. Но, исто така оваа евалуација покажа дека студентите сакаат да учествуваат во комбинирани активности со различни содржини кои нема да личат на класична настава и на работилница. Во иднина, за да се излезе во пресрет на овие очекувања квалитативно и квантитативно, треба да се намали оптовареноста на наставниците со зголемување на бројот на наставници во редовен работен однос.

Од резултатите на евалуацијата можеме да заклучиме дека културно-уметничката програма по повод 8 Март во која учествуваа вкупно 24 студенти од Македонија и од Турција кои студираат на УГД, 6 наставници од УГД, 2 гости од Институтот „Јунус Емре“, и работилницата за пишување афоризми за жената во која учествуваа сите учесници на програмата и гостите главно ги исполни очекувањата на студентите. Најголемо богатство од работилницата се бројните афоризми за жената кои со денови, седмици и месеци се читаа, коментираа и објаснуваа од страна на студентите пред да почнат часовите, на паузите и слично, а најголемата придобивка на оваа активност ќе ја завршиме со еден анонимен одговор од евалуацијата што беше напишан на погрешно место: „Со оваа активност сфатив колку се посебни жените во овој свет и дека секогаш треба да останат такви.“



Учесници на работилницата за творење афоризми за жената по повод 8 Март 2019

Користена литература

- [1] Cohen, L.Manion; Morrison.K. (2001). *Research methods in educatin*. 5 edition. London/New York: Routledge/Falmer.
- [2] Hounsell. D. (2003). *The evaluation of teaching*. U: Fry i sur. (2003). A handbook for teaching & learning in higher education. Second edition. London: Kogan page.
- [3] Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Reserch & Evaluation Methods*. Third edition. California: Sage Publications.
- *
- [4] Димова, В. (2007). *Литературното дело и реципиентот*. Скопје: Македонска реч.
- [5] Димова, В. (2017). Евалуација во високото образование – можности и предизвици, во *Евалуацијата во наставата по странски јазици и книжевности*, Меѓународен научен собир, Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

